JE LI GLAGOLICA

PRAVO SVIH HRVATA?

[I. izd., na način rukopisa]

Slovim „Katoličke hrvatske tiskarne“ u Zadru
1904

Je li glagolica pravo svih Hrvata?

I.

Osobito od doba (5 kolovoza 1898) kada je Sv. Stolica obielodanila Pismo („Litteras") o porabi slovjenskoga jezika u sv. Liturgiji (De usu Linguae slavicae in S. Liturgia) razmahalo se medju Hrvatima veliko prepiranje o obsegu glagolice, *da li, t. j., ona pripada* (bilo kako povlastica, bilo kako pravo, ili običaj *) *cielomu hrvatskomu narodu,* kako se obćenito drži da je dosle pripadala, ili je spomenutim štov. Pismom ta povlastica, to pravo, taj običaj *bio stegnut na neke samo crkve* u našem narodu.

---

*) Rabimo indiferentno sve tri izreke, jer, po našem mnienju, glagolica je i povlastica i pravo i običaj, pa nam se ne čini umjestnom prepirka vrhu toga. „*Povlastica*" *je ratione originis* obzirom na Crkvu koja je tu povlasticu udielila, „*pravo*" je obzirom na narod koji tu povlasticu dobio (*a potvrdom i porabom postala je* **njegova svojina**; odatle pravo obrane i *pravo utokâ* na Sv. Stolicu); „*običaj*" je, jer fakat je, da se glagolica rabi u hrvatskom narodu od pamtivieka. Sva ta tri naziva mogu se dokazat već samim riečima upotrebljavanim od Sv. Stolice, koja i u odlukama od g. 1892 i 1898 spominje „pravo" (odluka 1892: „legitime in usu", „*jus*") „povlasticu" i „običaj" (odluka 1898: „privilegium", consuetudo"). I u poviesti glagolice od njezina početka do danas rabe se sve te tri oznake, prema stanovištu s kojeg se o glagolici govori.

Tko pazi na sam naslov Pisma od 5 kolovoza 1898 odmah naslućuje, da novonastala prepirka, koja sada toliko smućuje hrvatski narod, promašuje svoj cilj.

Odlukom od 5 kolovoza 1898 Sv. Stolica nije niti slovca rekla o načelnom pitanju. Pismo (odluka) bavi se jedino *uredjenjem porabe*, te već u naslovu govori: *De usu*, a u prvom redku predgovora još jasnije označuje što je cilj odluci 5 kolovoza: *čega se treba držat i što se ima izbjegavat pri porabi glagolice* („Quae praecipue observanda sunt, vel cavenda circa usum palaeoslavici idiomatis . . . .")

Pače evo cieli uvod, da se vidi još bolje što je Sv. Stolica imala pred očima, kad je razašiljala svoje pismo na biskupe hrvatskih pokrajina:

„Quae praecipue observanda sunt, vel cavenda circa usum palaeoslavici idiomatis in s. lit. S. haec Congr. jam edixit die 13 Febr. 1892 atque iis opportune significavit Slavorum Merid. Episcopis, qui ecclesiis praesunt ubi eiusmodi praxis invaluit. Cum vero hac super re Apostolicae Sedi nova proposita sint dubia Sams. D. N. Leo D. P. Papa XIII pro sua erga Slavos paterna sollicitudine, ad praedictas normas enucleandas et firmandas, omnemque removendam perplexitatem, grave hoc negotium peculiaris coetus S. R. E. Cardinalium examini submitti jussit. Re igitur in omnibus mature perpensa, attentisque Summorum Pont. Const. et Decretis, praesertim Innocentii IV qui Episcopis Segnen. a. 1248, et Veglen. a. 1252 slavica utendi lingua concessit *licentiam in illis duntaxat partibus ubi de consuetudine observantur praemissa, dummodo ex ipsius varietate litterae sententia non laedatur*; item Urbani VIII cujus jussu a. 1631 libri liturgici glagolitice editi sunt, *ad usum ecclesiarum ubi hactenus praefato idiomate celebratum fuit, nisi maluerint latino*; nec non Benedicti XIV qui novam ipso-

rum librorum editionem a. 1754 authenticam declaravit, pro iis *qui ritum slavo latinum profitentur*; ac demum Pii VI qui a. 1791 Breviarium eius auspiciis denuo impressum recognovit, iidem Em.mi Patres eas quae sequuntur regulas statuerunt, illasque Sanctitas Sua ratas habuit, adprobavit et in posterum ab omnibus inviolate servari mandavit" [1]).

Uvod je kako svak vidi odveć jasan a da bi mu trebalo ikakva tumača. Ništa nova u ovoj odluci o obsegu glagolice, pače Lav XIII pozivlje se na svoje predšastnike, sklone slavenskomu jeziku u službi božjoj i nastavljajuć njihovo djelo ustanovljuje tačna *pravila* („normas" „regulas") o porabi glagolice gdjegod je ona kod svoje kuće („*ubi de consuetudine observantur praemissa*" „*ubi hactenus praefato idiomate celebratum fuit*" „*pro iis qui ritum slavo-latinum profitentur*").

Nemir dakle koji je nastao u narodu nije opravdan.

Da nam dokazivanje bude temeljitije donosimo niže u cielosti pod *a*) najprije odluku Sv. Zbora od 13 veljače g. 1892 a pak pod *b*) Pravila odluke 5 kolovoza 1898 [2]) i pod *c*) Razjašnjenje koje je dato posebno radi Zadarske nadbiskupije dne 22 kolovoza 1900, jer sva tri Spisa izključuju tiesnogrudo shvaćanje od strane sv. Stolice i potvrdjuju istinitost one izreke „pro sua erga Slavos paterna sollicitudine", koju neki. zlo upućeni u stvar, uzimlju kao ironiju, nanoseć tim krvavu uvrjedu poznatoj otčinskoj naklonosti neumrlog Pape Lava XIII. prema Slavenima.

---

[1]) V. Prodan: „Poviest glagolice i nje izvori" Prilog J na str. 4 i 5.

[2]) L. c., str. 3, 4, pak str. 5. i dalje

a)

„Nonnulla dubia super usu linguae palaeoslavicae in sacra liturgia, Sacrae Rituum Congregationi pro opportuna declaratione nuper exhibita sunt. Quum vero Sacra eadem Congregatio circa istud sane grave negocium iampridem suum studium impenderit, ut quaedam normae Remis locorum Ordinariis hac in re traderentur, tandem in Ordinario Coetu die 13 Februari 1892 coadunato, post maturum examen attentisque praescriptionibus S. Sedis ac potissimum Apostolica Constitutione *Ex pastorali munere* Summi Pontificis Benedicti XIV, diei 26 Augusti 1754, insequentes resolutiones elicere censuit, nimirum:

I. In Functionibus liturgicis lingua slavica, *ubi legitime in usu est, debet esse antiqua slavica*, non moderna sive vulgaris.

II. *Non licet* Missam legere vel cantare utendo *partim lingua latina, partim slavica*; sed *permitti potest, ubi lingua slavica invaluit*, ut cantatis *latino* sermone Epistola et Evangelio, utrumque canatur *etiam lingua palaeoslavica.*

III. Sacerdotes, qui *ius* habent Missas celebrandi et horas persolvendi *lingua slavica*, debent *non solum uti lingua slavica liturgica*, sed etiam si addicti sunt Ecclesiae, *ubi lingua latina* adhibetur, *Missam solemnem latine* celebrare et horas latino sermone cantare. *Idem dicatur de Sacerdotibus, qui latine Missam celebrantes, et horas persolventes, ministrant Ecclesiae ubi slavica lingua legitime introducta est.*"

b)

I. Usus palaeoslavicae linguae in s. liturgia considerari et haberi debet velut r e a l e privilegium certis inhaerens ecclesiis, minime vero ad instar privilegii p e r s o n a l i s, quod nonnullis sacerdotibus competat. Episcoporum igitur officii munus erit, in unaquaque dioecesi quam primum conficere indicem seu catalogum ecclesiarum omnium et singularum, quas certo constet, in

praesens ea concessione rite potiri. — Ad dubia porro amovenda, asserti privilegii probatio desumatur ex documentis ac testimoniis quae in tuto ponant et probe demonstrent illud invaluisse et reapse vigere triginta saltem abhinc annis; quod temporis spatium in re praesenti tanquam sufficiens habetur ex indulgentia speciali S. Sedis.

Si quae deinceps controversiae aut difficultates in ejusmodi probationum negotio oriantur, illas Episcopi S. Rituum Congregationi subjiciant, rerum adjuncta explicate et distincte exponendo pro singulorum casuum solutione.

II. Praedicto ecclesiarum privilegiatarum indice semel confecto et publicato, nulli prorsus licebit, in aliis Ecclesiis, quacumque ratione vel quovis praetextu, linguam palaeoslavicam in s. liturgiam inducere; si quid vero secus aut contra contigerit attentari, istiusmodi ausus severa coercitione reprimantur.

III. In Ecclesiis quae supra memorato gaudent privilegio, Sacrum facere et officium persolvere publica et solemni ratione permissum exclusive erit palaeoslavico idiomate, quacumque seclusa alterius linguae immixtione. Libri ad Sacra et ad Officium adhibendi characteribus glagoliticis sint excusi atque ab Apostolica Sede recogniti et adprobati: alii quicumque libri liturgici, vel alio impressi charactere, vel absque adprobatione Sanctae Sedis vetiti omnino sint et interdicti.

IV. Ubicumque populus sacerdoti celebranti respondere solet, aut nonnullas Missae partes canere, id etiam nonnisi lingua palaeoslavica, in ecclesiis privilegiatis fieri licebit. Idque ut facilius evadat poterit Ordinarius fidelibus exclusive permittere usum manualis libri latinis characteribus loco glagoliticorum exarati.

V. In praefatis ecclesiis quae concessione linguae palaeoslavicae indubitanter fruuntur, Rituale slavico indiomate impressum adhiberi poterit in sacramentorum et sacramentalium administratione, dummodo illud fuerit ab Aplica Sede recognitum et probatum.

VI. Sedulo curent Episcopi in suis Seminariis studium provehere cum latinae linguae, tum palaeoslavicae, ita ut cuique dioecesi necessarii sacerdotes praesto sint ad ministerium in utroque idiomate.

VII. Episcoporum officium erit, ante Ordinationem sacram, designare clericos qui latinis vel palaeoslavicis ecclesiis destinentur, explorata in antecessum promovendorum voluntate et dispositione, nisi aliud exigat ecclesiae necessitas.

VIII. Si quis Sacerdos, addictus ecclesiae ubi latina adhibetur lingua, alteri debeat ecclesiae inservire quae palaeoslavici fruitur idiomatis privilegio, Missam solemnem ibi celebrare, Horasque canere tenebitur lingua palaeoslavica; attamen illi fas erit privatim Sacra peragere et Horas canonicas persolvere latina lingua.

Idem vicissim dicatur de sacerdote, palaeoslavici idiomatis ecclesiae adscripto, cui forte latinae ecclesiae deservire contigerit.

IX. Licebit pariter sacerdotibus latini eloqui ecclesiae inscriptis, in aliena ecclesia quae privilegio linguae palaeoslavicae potitur, Missam privatam celebrare latino idiomate. Vicissim Sacerdotes, linguae palaeoslavicae ecclesiis addicti, eodem idiomate Sacrum privatim facere poterunt in ecclesiis ubi latina lingua adhibetur.

X. Ubi usus invaluit, in Missa solemni Epistolam et Evangelium slavice canendi, post eorundem cantum latino ecclesiae ipsius idiomate absolutum, huiusmodi praxis servari poterit, dummodo adhibeatur lingua palaeoslavica. In Missis autem parochialibus fas erit post Evangelii recitationem, illud perlegere vulgari idiomate, ad pastoralem fidelium instructionem.

XI. Si forte, in paroeciis quae linguam habent palaeoslavicam, aliquis e fidelibus prolem renuat sacro sistere fonti nisi Rituali latino baptismus conferatur; vel si qui matrimonium recusent celebrare nisi latina lingua sacer absolvatur ritus, Parochus opportune illos instruat, moneatque; et si adhuc in

propria sententia persistant, baptismum, aut benedictionem nuptialem privatim latina lingua ministret.

Vicissim agatur, in paroecia latinae linguae, si quis slavico idiomate ritus praedictos omnino peragi similiter exigat.

XII. In praedicatione verbi Dei, aliisve cultus actionibus quae stricte liturgicae non sunt, lingua slavica vulgaris adhiberi permittitur ad fidelium commodum et utilitatem, servatis tamen generalibus Decretis hujus S. Rituum Congregationis.

XIII. Episcopi illarum regionum ubi eadem in usu est lingua vernacula, studeant uniformi curandae versioni precum et hymnorum quibus populus indulget in propria ecclesia, ad hoc ut qui ex una ad aliam transeunt dioecesim vel paroeciam in nullam offendant precationum aut canticorum diversitatem.

XIV. Pii libri in quibus continetur versio vulgata liturgicarum precum ad usum tantummodo privatum christifidelium, ab Episcopis rite recogniti sint et approbati.

Datum Romae ex Secretaria
SS. Rituum Congrnis
die V. Augusti anno 1898.

C. Card. MAZZELLA S. R. C. Praefectus
D. PANICI S. R. C. Secretarius

c)

Romae 22 Augusti 1900.

Sacra Congregazione dei Riti.

Segreteria.

Rev.me Domine,

Circa interpretationem Art. 1. Decreti N. 3999 seu Litterarum Sacrorum Rituum Congregationis diei 5 Augusti 1898

de usu linguae Slavicae in Sacra liturgia sequens dubium pro opportuna declaratione, Apostolicae Sedi suppliciter propositum fuit, nimirum:

Utrum privilegium linguae palaeoslavicae extinctum fuerit ob interruptum usum eiusdem linguae, intra postremos triginta annos, in illis etiam ecclesiis de quibus certo constat eas antea fuisse in legitima eiusdem linguae possessione?

Sanctissimus Dominus Noster Leo Papa XIII, attentis expositis, ex consulto eiusdem Sacrae Congregationis, cuius examini hoc negotium commissum fuerat, declarare dignatus est, praefatis ecclesiis privilegium extinctum non fuisse, si usus linguae palaeoslavicae intra postremos triginta annos intermissus fuerit, non voluntarie, sed ex necessitate ob externas causas impedientes, velut ex deficientia Palaeoslavorum Missalium aut Sacerdotum eiusdem linguae peritorum.

Atque ita rescribi et declarari mandavit, ceteris praefati Decreti seu Litterarum diei 5 Augusti 1898 praescriptionibus in suo robore permanentibus, die 14 Augusti 1900.

Quae dum tibi pro mei muneris ratione significo, ut diu bene valeas ex animo adprecor.

tui studiosus
L. M. Card. Parocchi

D. Panici Archiep. Sardicen.
S. R. C. Secretarius

Rev.mo Domino
Vicario Capitulari
Archidioecesos Jadrensis.

Tko pomno pročita ova tri spisa priznati će, da u njima nema ništa što bi se s načelom kosilo [1]), a da ima mnogo

[1]) Presvietli krčki biskup Dr. A. Mahnič, kad je izišla gori priobćena št ov. Odluka 5 kolov. 1898 obielodanio je o njoj

šta, po čem imamo sudit, da Sv. Stolici i dan danas nije mrzak nego ugodan obstanak glagolice i ugodno joj, ako nadležni čimbenici uzpostave službu božju na slavenskom jeziku, gdje izčezla, a gdje je prije zakonito obstojala.

O naklonosti Sv. Stolice svjedoči ciela historija glagolice od početka do danas. Za tisuću godišta hujile bure povrh ove naše omiljele i dragociene povlastice, a uz bure štete nanosio i domaći nehaj, ili domovinske nepogode, pa ako je za tisuću ljeta glagolica ipak svim tim kušnjam odoljela, najprije imamo da zahvalimo budnom oku Vatikana, koji nedao, da se ta luč ugasi.

---

tumač: „Explanationes". Tu odmah na prvoj strani veli: „Unde etiam Instructio S. R. C. diei V. Augusti labentis anni quae modo usum palaeoslavicae linguae in S. Liturgia omnino privilegium reale certis inhaerens ecclesiis haberi vult, supervacaneum duxit provocare ad originarias concessiones slavicae Nationis generaliter datas et tantummodo respicit confirmationes ac declarationes a S. Sede editas, cum s. XIII. post procellosa superiora tempora in faciem pacis ventum est".

Godinu kašnje u „Novom Vieku" (tečaj IV., broj 11 i 12) blagopok. Dr. Ante Milićević, u razpravi o glagolici „razmatranoj sa crkveno-pravnog gledišta" ovako završuje:

„Da poskorupim u kratko što sam dokazao.

Hrvatski narod uživao je povlasticu glagolice podieljenu mu od Rimskih Papa. Ova povlastica ne bi ukinuta sve do sada od Rimskih Papa jedinih kompetentnih u tomu: hrvatski narod nije se je odrekao nikada izričito: nije ju izgubio zato što ju nije rabio po mnogim crkvama: po tom on ima i sada podpuno pravo na istu povlasticu.

A odluka 5. kolovoza 1898. Svetoga Sbora Obreda? može mi tko predbaciti.

Odgovaram u kratko:

Odluka pohvaljena kaže doslovce:

„attentis Summorom Pontificum Constitutionibus et Decretis, praesertim Innocentii IV. anni 1248. et 1252.... Urbani VIII.

Kolikih je zasluga steko za glagolicu neumrli Lav XIII. koji ju najsvečanije potvrdio prigodom tisućnog goda, to je svima znano. Bez Leonova impulsa, bez obnove uspomena iz Ćiril Metodovih doba, glagolica bi danas bila sasvim obumrla i konac XIX. vieka bilježio bi ujedno i konac glagolskog bogoslužja kod Hrvata. Već je bila glagolica spala, i u najglagolskijim biskupijam, na tako tanke grane, da su se sveukupno svećenici glagolaši mogli izbrojit malne na prstim jedne same ruke.

---

anni 1631...... nec non Benedicti XIV.... a. 1754...... ac demum Pii VI. a. 1791.... Eminentissimi Patres eas quae sequuntur regulas statuerunt.....“

Dakle članovi Sv. Sbora Obreda imali su Obzir na one iste Konstitucije, od kojih njeke sam ja već doslovce naveo. Je li mógnće, da su oni odredili što proti slovu i duhu istih Konstitucija, tim više, kad niti su htjeli, a nisu niti imali nalog, da ih ukinu?

To se ne smie ni pomisliti.

Što dakle? Sv. Sbor Obreda uzeo je u obzir samo sadanje stanje glagolice, a nije se obazreo na pravo, koje je ostalo netaknuto. Sveti je Sbor Obreda dao one odredbe za one pojedine crkve, u kojim se još faktično rabi glagolica i to za predusresti ili ukinuti zloporabe, koje su se uvukle, ili bi se mogle uvući u one crkve, osobito glede miešanja dvajuh liturgičnih jezika, ali se nije obazrio na ostale pojedine crkve pošto nije bila ni potreba, a nije bio o tome ni uprašan ni od Biskupa.

Odluka kaže: „cum vero hac super re Apostolicae Sedi nova proposita sunt dubia“, dakle odluka dava razjašnjenja na stavljene samo upite i ništa drugo; a to će lako shvatiti svatko, koji iole poznaje način uredovanja Sv. Sbora Obreda. Ali neka se upravi Sv. Sboru Obreda upit, dali hrvatski narod ima podpuno pravo na glagolicu polag pohvaljenih Konstitucija, odgovor ne može drugčije glasiti po navadi Rimskih Kongregacija nego: Affirmative et amplius.“

A nije pozatim minuo ni četvrt vieka, već se glagolaši broje na stotine. Hvala okružnici „Grande munus" i odlukam od g. 1898 i 1900! One su postavile glagolicu na tako čvrst temelj, da joj je život osiguran dok bude iole kršćanske i patriotske sviesti u hrvatskom narodu.

Ali ako je obće znano o otčinskoj naklonosti Lava XIII. napram Slavenim, malo je komu poznato, da nije XIX. vieka bio Lav XIII. jedini koji je glagolici pogodovao. I prije Lava XIII., pod Pijem IX. Vatikan je dokazao, da dobre tradicije i zdrav konservativizam imaju kod njega vazda smisla.

Pokle je proteklo skoro po vieka, nećemo, cienimo, počinit indiskreciju, ako ovdje priobćimo tri dokumenta još, u naše znanje, od nikoga ne obielodanjena, a koji su nam tisućni svjedok, da je Rim nepokolebiv u dosljednosti: u naklonosti, ili ako ćete najmanje: u pravičnosti prema Slavenim.

Dokumenti bili su nam dostavljeni polovicom srpnja g. 1900 u prepisu od blagopok. kanonika Parčića. Pokle su u savezu sa jednim pismom blagopok. nadbiskupa Maupas, koje nije, što znamo, takodjer nikad dosle u šire krugove prodrlo; donosimo i to pismo, tim radje, jer odaje lično mišljenje Pokojnikovo u doba kad nije bio nikakvih prepiraka. Dokumente priobćujemo doslovno kako nam bili priobćeni:

aa)

(Pismo bečkog nuncija zadarskomu nadbiskupu)

N.o 313—2

E x c.m e   e t   R.m e   D o m i n e!

Jam innotuit Excellentiae V.ae R.mae S. Congregationem de

Propaganda Fide probasse consilium recudendi Missalia slavonica lingua. Cum enim exemplaria, quae typis edita inveniuntur, rariora in dies evadant, putat novam eorum editionem istis Fidelibus imprimis utilem fore. Quod opus cum per se laudabile, tum etiam praestantissimum erit, si mutationes, qua in anteriori editione inductae abusive fuerant, prorsus eliminentur, et textus ad codices accuratiores exactus, lectionis integritate et fidelitate rursus fulgeat. Quam in rem S. Congr. de Propaganda Fide consultum putavit, ab Excellentia V. R.ma una cum iis, quorum interest, selectos viros adscipi, qui pollenter (!) ea doctrina et eruditione, qua, in hujusmodi rebus requiruntur, negotium hoc naviter suscipiant diligenterque perficiant. Egregium sane consilium quo frui Excellentia Vestra certissime satagat, cum ex eo labores et curas gravissimas, quas negotium hoc postulat, plurimum levari sentiet, propositum autem opus celerius absolutum maxima animi sui voluptate et Fidelium utilitate experietur. Itaque non est, quod ego Excellentiae V.ae animum addam, cum abunde sciam quantopere idipsum cupiat, et quanta id diligentia prosequatur. Idoneos viros, quibus provincia hac demandetur, si nondum elegit, brevi selecturam pro certissimo habeo, editionem Missalium mendis omnibus expurgatam, expolitam, castigatissimam, quae sit Excellentiae V.a pietatis et scientiae monumentum non multo post omnes aspicient.

Haec solertiae Excellentiae V.ae debebimus. Interea cultu peculiari et omni existimatione ac benevolentia laetor permanere.

Excell.ae V.ae R.mae

Viennae die 23 Januarii 1868.

Uti Frater addictissimus
M. Archiepis. Athen. Nuntius Apost.

(NB. Ovaj se nuncij zvao: Mariano Falcinelli-Antoniacci).

A pismo je uporavljeno na Nadbiskupa Zadarskoga Pietro A. D Maupas. (Op. pok. Parčića)

bb)

(Pismo zadarskoga nadbiskupa)

N.o 74 ar.

Eminenza R.ma.

L' uso nella Liturgia della Lingua Slava Antica detta Glagolitica dai caratteri antichi così appellati, che un tempo si faceva dal Clero propriamente Slavo nelle Diocesi di Zara-Nona, Sebenico-Scardona, Spalato-Traù e Lesina nella Dalmazia, oltrecciò nella Diocesi Veglia-Arbe-Ossero che apparteneva pure alla Dalmazia, nonchè nelle diocesi di Segna-Modrussa, e che tuttora si fa in alcune di esse, rimonta per lo meno al nono secolo dell' era Cristiana. Con ogni probabilità essa venne introdotta nelle suindicate Diocesi dopochè gli Apostoli Slavi santi Cirillo e Metodio avendo convertiti al Cristianesimo gli Slavi del Chersoneso Taurica e i Bulgari, erano stati invitati dal Principe Moravo Rastislavo per evangellizzare gli Slavi Moravi e i loro contermini. A benefizio di questi i Santi Missionarii avevano nell' Oriente tradotta la Liturgia Greca nella lingua Slava coi caratteri Greci, modificati in seguito da Clemente loro discepolo, detti Cirilliani, e nell' Occidente la liturgia Romana coi caratteri Runici in seguito detti Glagolitici. Con ogni verisimiglianza si può ritenere che il Clero Slavo-Croato abbia desiderato di conservare pei fedeli, stati evangelizzati da Vescovi e sacerdoti sempre aderenti alla Chiesa Romana e dipendenti dal Patriarcato Occidentale, la liturgia Romana, ma che insieme, saputo che i Romani Pontefici avevano aderito all' introduzione della lingua Slava in essa liturgia nella Moravia e nelle provincie contermini, abbiamo fatto istanza al Pontefice Giovanni VIII e da lui ottenuto lo stesso privilegio anche per le provincie Slave Meridionali. Quando in seguito al decreto del Ss. Consilio

di Trento il Messale Romano fu riveduto dal S. Pontefice Pio V e pubblicato dai pontefici Clemente VIII e Urbano VIII, analoga modificazione dovette subire il Messale Glagolitico, e la subì di fatti avendone formalmente autorizzata la ristampa nell' anno 1631 il Pontefice Urbano VIII nella Bolla „Ecclesia Catholica". Ma anche questo Messale essendo venuto a mancare e quello più monta difettando le messe delle nuove Festività e dei nuovi Santi posteriormente prescritte e concedute da codesta Sede Apostolica, attese anche le mende che vi sono incorse, si dobrebbe devenire a una nuova ristampa e correzione per provvedere al bisogno di quei luoghi dove tuttora il popolo Slavo ama che gli sia conservata l' antica lingua, e dove infatti la Messa a vantaggio di queste popolazioni vien celebrata nella lingua Glagolitica dai parrochi i quali sebbene abbiano percorsi gli studi in lingua latina, ciò non di meno apprendono anche quella, per essere in grado nei giorni festivi di celebrare la Santa Messa nell'anzidetta lingua.

Oggidì trovansi in codesta Capitale del Mondo cattolico presso il Capitolo Collegiale di S. Girolamo degl' Illirici due Canonici Dalmati, Don Giovanni Cerničić, Rettore del Collegio e Cameriere segreto di S. S., e Don Carlo Parčić, i quali sono molto versati nella lingua Antica Slavona o Glagolitica, e che sarebbero in grado di sobbarcarsi all' opera di rivedere e completare il Messale Glagolitico, tantoppiù che il secondo, D. Carlo Parčić, allorchè dimorava or sono alcuni anni nella propria diocesi di Veglia, era stato incaricato insieme coll' ora defunto sacerdote di questa Arcidiocesi di Zara Don Giovanni Berčić, dal decesso Monsig.r Vescovo di Veglia e dallo scrivente, dietro disposizione di codesta Sacra Congregazione di Propaganda, impartita a mezzo dell' Eccellentissimo e R.mo Mons. Nunzio di Vienna nell' anno 1868, di preparare il lavoro che sarebbe stato necessario. Entrambi i sunnominati si assumerebbero di buon grado il compito che venisse loro affidato dalla Sacra Congregazione di Propaganda, a vantaggio e decoro della propria

patria, e così sarebbero pronti a dare qualunque schiarimento che loro fosse richiesto sopra questo affare.

Il devotissimo sottoscritto quindi prega l'Eminenza Vostra perchè si compiaccia di ordinare quanto giudicherà necessario, affinchè colla buona volontà e idoneità dei sunnominati due Canonici possa quanto prima sarà possibile essere corretto e completato il Messale glagolitico, edito per ordine del Pontefice di b. m. Urbano VIII coi tipi della Propaganda.

Zara 9 Giugno 1878.

† Pietro-Doimo Maupas
Arciv.o m.p.

cc)

(Pismo Propagande Crnčiću)

N.o 1

Dalla Propaganda 11 Luglio 1878.

Nel 1868 questa S. C. rispondendo alle premure che si facevano per la ristampa del Messale così detto Glagolitico o in lingua Slava, diede la commissione all'Arcivescovo di Zara ed al Vescovo di Veglia di preparare il lavoro, che all' uopo sarebbe stato necessario. Ora Monsig. Maupas ha fatto sapere che V. S. ed il sig. Can.co D. Carlo Parčić sarebbero in grado di rivedere e completare il lavoro fin da quell' epoca intrapreso, tanto più che il mentovato suo Collega dimorando nella diocesi di Veglia, alla quale appartiene, aveva avuto parte nello stesso lavoro per commissione del defunto Vescovo di quella Città. Egli è pertanto che il sottoscritto segretario per ordine di S. E. R.ma il signor Cardinale Prefetto, ed aderendo ai desiderj di Monsig. Maupas prega V. S. di assumere il suesposto incarico *per il bene delle Chiese Dalmate*, nelle quali è in uso il Messale Glagolitico.

Nella sicurezza di essere favorito, con sensi di distinta stima si rassegna di V. S.

Dev.mo Servo
G.B. Agnozzi m. p.

(Al C.co Monsig. G. Cernció)

dd)

(Pismo Propagande Parčiću)

N.o 1.

Dalla Propaganda 27 Luglio 1878.

Volendosi ristampare il Rituale Romano in lingua Slava ed il Messale così detto Glagolitico, o Slavo Antico, per fare cosa grata all'Arciv.o di Zara, ed ai suoi Colleghi, è stato invitato M.r Cernció di preparare con V. S. il lavoro.

Il sottoscritto Seg.rio della S. Congr. di Propaganda ne rende ora avvertita V. S. nella sicurezza che Ella sarà compiacente di assumerne l'incarico, ed intanto con la dovuta stima si rassegna Di V. S. R.ma

Dev.mo Servo
G.B. Agnozzi (m. p.)

(R.mo Sig. C.co D. Carlo Parcic)

Odavle se vidi, da je kod Sv. Stolice već, kako rekosmo, za Pija IX bl. usp. postojalo najbolje razpoloženje („opus per se laudabile") u prilog glagolici i novomu izdanju glagolskoga misala i hrvatskoga rituala, i da, besjedeć o štampi tih bogoslužbenih knjiga, nije nikomu ni na kraj

pameti dolazilo, da posumnji o pravu našega narodu na porabu desetstoljetne povlastice.

S toga i blagopok. Parčić po dnu priobćenih dokumenata stavio je sliedeću opazku:

„Evo Vam u prepisu željenih dokumenata, koji su nam *nepobitni dokaz za sklonost Sv. Stolice* i za zauzimanje bl. usp. Nadbiskupa Maupas-a. A nasljednik mu?!!"

Dakle nepravedno sudi, tko tvrdi, da nam Rim glagolicu zatire. Pri ponestalim Misalima i Ritualima, Rimu se pružala krasna prigoda, da našoj povlastici zatvori put u dalju budućnost. A što tad vidimo? Ne samo se Rim nije okoristio tom prigodom, nego rado se odazvao željama naših biskupa, za štampu bogoslužbenih knjiga, pače eno Rim bio prvi koji to pitanje potaknuo, a potaknuv nije odustao, dok unatoč svim tekničkim i diplomatskim potežkoćama, nije doveo stvar sretnomu riešenju.

II.

Ali unatoč svoj poznatoj naklonosti Rima, protivnici Sv. Stolice, koji uzimlju odluku od 5 kolovoza 1898 kao sredstvo da stvaraju nezadovoljstvo proti Rimu, i neupućenici koji vide u odluci čega u njoj nema, pozivlju se i jedni i drugi na prvu tačku pravila, poimence na rieči *reale privilegium* i na rieči *certis inhaerens ecclesiis* i slavodobitno kliču: kako nije Rim protivan, kako nije poraba sužena, kad se glagolsko pravo pripadajuće dosle cielomu hrvatskomu narodu, eto steglo na nekoliko crkava: „*reale* privilegium", a ne „nationale", i to samo privilegium „*certis* inhaerens ecclesiis".

Usljed ovih krivo shvaćenih rieči držao se je g. 1902 velik meeting u Spljetu. [1]) Pokle su odnosne resolucije Sastanka postale malo kašnje predmetom razpravljanja na pokrajinskom saboru u Zadru, neće biti na odmet, ako o toj stvari,

[1]) Ili „Pokrajinski sastanak", kako se sam prozvao jer su bile pozvane na učestvovanje sve obćine u Dalmaciji, a mnoge su se i odazvale. Na tom „Sastanku" bila je prihvaćena sliedeća „Odluka":

jednom kad je ušla u široku javnost, donesemo besjedu zastupnika Prodana, kojom je on nastojao objasnit znamenovanje prvog pravila i tim doprinio da sve te resolucije ne budu od sabora primljene u predloženoj formi. Uzput donosimo i prigovor zastupnika Milića, oboje bez opazaka.

Polag saborskoga stenografskog izvješća razprava je tekla ovako [1]:

Predsjednik sabora najavi 13. točku dnevnoga reda:

---

1. Pokrajinski sastanak u Splitu zaključuje, da je glagolica u katoličkoj liturgiji u Crkvi opća povlastica dotično pravo hrvatskog naroda, i zato da se od Poglavice Katoličke Crkve izhodi opoziv Naredbe 5. Kolovoza 1898 Sv. Kongregacije obreda i sličnih susljednjih pošto nije udieljena pojedinim Crkvama, nego je vjekovito preimućtvo Illyricarum Gentium, to jest cijelokupnog hrvatskog naroda.
2. Da Ritual hrvatski i Evangjelistar hrvatski budu poprimljeni u svim hrvatskim Crkvam.
3. U svrhu toga imaju se pozvati sve hrvatske Općine, da pismeno pristanu gornjim zaključcima.
4. Da se tako sakupljeni spisi podastru predstavkom uprav na Sv. Otca Papu, putem ovoga Odbora, izabravši zato naročito odaslanstvo.
5. Da se ovi zaključci priopće svim hrvatskim Biskupima na znanje i da se stavi na srce katoličkim svećenicima po hrvatskim zemljama, koji još ne poznaju staroslovjenski liturgički jezik, da svi po svetoj dužnosti prema crkvi i narodu moraju što prije naučiti glagoljicu.
6. Da se u Splitu na vidljivu i časnu mjestu postavi spomen-ploča prvomu branitelju glagoljice zadraninu Grguru Ninskomu, koji se još 924 na crkvenomu saboru u Splitu odupro prvomu pokušaju latinskoga svećenstva da uništi slavensku službu božju po hrvatskim zemljama.

(Na odluci su podpisani kao „Predsjednik: Milić", kao „tajnik: D. Mikačić."

Po dnu „Odluke" povrh podpisa stoji: „Prihvaćeno jednoglasno na Pokrajinskom sastanku u Splitu 6 srpnja 1902").

[1]) V. Brzopisno izvješće XXXVII zasjedanja, na str. 949-958.

Prvo čitanje predloga zast. Milića i dr. o glagolskoj liturgiji po crkvama u hrvatskim zemljama.

Prvi kao predlagatelj od predsjednika dobio je rieč zast. Milić koji ovako prozbori:

Gospodo! Ovaj predlog ne bi trebalo razlagati, osobito, kad se govori pred jednim saborom, koji zastupa ne samo narod, nego i njegovu inteligenciju, ali ipak ću nadodati koju refleksiju k tome, kako je to sada doprineseno na glasovanje ove visoke kuće i kako ja kao svjetovnjak sam ga podnio.

Odmah ću dodati, da sam čitao jednu razpravu nekog amerikanskog biskupa, koji veli, da vjeru biskupi ne brane nego narod, da se oni drže obreda i njihove jurisdikcije, ali vjera je prešla na obranu svih naroda. Zato sam i ja kao svjetovnjak ustao na obranu naše glagoljice u crkvi jer ne samo, što je to pravo naroda, njemu podieljena povlasticom; nego baš jer sam uvjeren, da u svakom pitanju, koje se vjere i crkve tiče, pripada svjetovnjacima glas kao i sveštenicima, u razmjeru, koji se njih tiče.

Onomadne u Grčkoj radilo se o jednom analognom slučaju, gdje su u živom sadašnjem jeziku pokušali prevesti svete knjige liturgičke. Sva se Atina na to uzrujala, a na glavi inteligencija njezina i svi gradovi grčki, jer su smatrali svetinjom liturgički stari jezik, u koju se ne smije dirati ni od koga, pa došao taj pokušaj od iste vladajuće kuće. Vi ste čitali sve one dogodjaje, sve uzbune i uzrujanosti, koje se pojaviše u Grčkoj, i tako je taj pokušaj nestao, kao da se nikad o njemu ni radilo nije.

Tako su narodi žilavi u obrani svetinja narodnog jezika u liturgiji.

Postavimo, da je sv. sinod u Ruskoj odredio, da se živi sadašnji jezik služi mjesto staroslovenskog pri liturgiji.

Što mislite, što bi se dogodilo. To nitko zapravo ne može ni promisliti, akoprem bi to doprinielo nešto boljem shvaćanju i razumievanju dotičnih čina.

Ili uzmimo, da bi patriarh carigradski naredio s jednom odlukom, da živi jezik srbski ima nadomjestiti staroslovenski u crkvi, to se nemože ni pomisliti, što bi se moglo dogodili, akoprem, kako rekoh, svrha bi mogla biti takva, da posluži boljem razumjevanju pri sv. činima. A zašto je to tako? Zato jer svaki narod hoće da poštuje kao svetinju, kao relikviju stari jezik, s kojim je on primio kršćanstvo. Isto možemo reći i za Bugarsku.

Takav pokušaj ne bi bio ni dopustljiv, niti bi se mogao provesti, jer život naroda ne bi nikako to dopustio, akoprem bi se tim postigao bolji saobraćaj u idejama, ćuvstvu i mislima sa sveštenikom u crkvi.

Gospodo! Živi na Balkanu jedan narod koji u svom Primorju od latinskih granica pa do grčkih granica ima povlast se služiti staroslavenskim jezikom još od vremena svojih prosvjetitelja apostola i zasjeo je slavno medju latinskim i grčkim, prvim kulturnim jezicima, rabljenim u liturgjiji kršćanstva, a to je po starom zvani narod ilirski, a sada živim izražajem narodnoga čuvstva i povjestnim imenom nazvan hrvatski narod.

Ovaj je tu povlasticu, njemu podieljenu, imao 10 viekova od poglavara katoličke crkve, uzdržao ju na primorju, gdje je bio više obranjen od navale nekrsta i imao više sigurnosti za razvitak svoj narodni i kulturni, dočim na strani sjevernoj neprestane borbe i ratovi učiniše, da je ovaj izvanjski oblik jezika liturgičkog malo po malo izčeznuo, ali, kako smo mi Primorci u svim pitanjim, gdje se radi o našem pravu, o značaju narodnom, žilaviji mnogo, tako smo i pri promjeni tolikih vlada i tečajem tolikih vjekova ipak uzdržali tu svetinju netaknutu, na koju se nitko nije usudio podignuti ruku.

Bilo je borba odmah za prvih viekova proti njoj sa svim tim, da su latinski biskupi htjeli je odalečiti smatrajuć kao jednu hereziju porabu liturgičnog jezika starohrvatskog, održao se hrvatski narod u borbi toliko stoljeća i do danas bar u primorju nalazi se u potpunom posjedu iste povlastice.

Nedavno tajnim putem počinjen je atentat na tu svetinju i načinom nama svima dobro poznatim izmamila se od crkvene

središnje vlasti jedna odluka od 5 kolovoza 1898. po kojoj ta poraba bi morala biti ograničena samo na neke crkve, koje od 30 godina nazad je uporabljuju.

Tako se to tumačilo u nadbiskupiji zadarskoj i jednim potezom pera bilo je sve izbrisano i nestalo je iz tih crkva staroslavenštine, a u biskupiji spljetskoj počela se provadjati ta odluka tako, da je izazvala borbe, uzrujanosti i nemira svakojakih.

Ova odredba ograničuje to pravo otimajuć ga narodu, komu je bilo podjeljeno, jer se u svim poveljama crkvenih glavara uviek spominje: „Natio illyrica, ili gentium Illyricarum“, a to će reci, da je povlastica podieljena narodu, a ne pojedinim predjelima, pojedinim crkvama.

Tu pogrješnu odluku prouzročili su oni, koji su išli s namjerom, da iskopaju i utrue tu povlasticu u našim crkvama. S kojeg razloga su pokušali tu odluku pribaviti, ja ne bih znao kazati, jer ako je korist duša, ja mislim, da veću korist imadu duše, kada u crkvi, gdje se sakupljaju vjernici, da čuju rieči svetih tajna u jeziku razumljivu, nego u nerazumljivu gdje masa pučanstva materijalno tu stoji bez razumjeti i bez moći odgovarati liturgičkim zahtjevima.

Dakle korist duša tu nije po sriedi, već neka ideja, koja je krivo shvaćena, naime da se latinskom liturgijom uzdržava neka jača sveza s centrumom katoličanstva. To je kriva ideja jer niti to nije u 10 viekova prouzročilo ni razkola ni odpadka, hrvatskog naroda od centruma katoličanstva niti od drugih naroda, koji su na unijn prešli i koji uživaju takodjer povlasticu kao i orientalni narodi. To se nije dogodilo. Ta bojazan ne obstoji. To je pretjerana revnost, koja nije obražita ni utemeljena u historiji, dakle, svakako pogriešna.

Ja pače mislim, da kad narod razumije, a to je upravo naš slučaj, jer je glagolica svakomu razumljiva, ako i ne po pojedinim riečima, koje su u obliku sada nepoznate narodu, ali većinom slog je razumljiv i može svatko pratiti čitanje i pjevanje svećenika složiv u jednu misao i čvrstvo sva srca u molitvi.

Dakle korist je velika, korist ne samo duševna nego i kulturna.

Mi koji spadamo k inteligenciji, kad zahtjevamo, da se ne dira u te naše svetinje, pače kad se ta borba proširila na vas narod, hoće to reći, da mi ćutimo potrebu, da se uzdrži ta povlastica, jer mi koji smo u porabi narodnog jezika u javnom životu i koji smo usvojili naš jezik u javnom djelovanju, vidimo i čujemo kako je ta historija jezika se promienila u toliko viekova, kako su se forme preinačile.

Nama je i potreba kulturna uzdržati taj jezik, jer doprinaša dubljemu poznavanju našeg jezika.

Nijedan dakle razlog ne vojuje za utrnjenje naših svetinja. Svi zapače govore zato, da se ta svetinja uzdrži, proširi i prizna obćenito. Neki nama predbacuju, da je to jezik niske kulture, jer da je bio u porabi svećenika, koji niesu imali jednog izobraženja kulturnog, kako bi sadašnjost zahtjevala.

Danas naši svećenici imaju istu naobrazbu, kao mi, oni polažu izpit zrelosti i izpite znanosti teologije. Oni su s nama u izobraženju posve jednaki, pa i oni, kao i mi svetovnjaci zahtjevaju, da se taj jezik uzdrži, koji, doprinosi kulturi njihova živućega jezika, kojim se služe u javnom životu, a ne samo duševnoj koristi njihova stada. Za to se pojavio odpor protiv odluke rimske kurije, koja nije nikako utemeljena i sastavljena je na krivu uputu. Treba dakle da se to tamo izpravi, jer bi to moglo biti na štetu naše vjere i jedinstva naše crkve.

Zašto se baš sada pojavio, u g. 1902., odpor protiv one odluke od 1898?

Znate, gospodo, da se pred malo mjeseci dogodilo nešto, što je jako uzbunilo srca hrvatskoga naroda, a to je promjena imena našega zavoda.

Poglavar crkveni u podpunom vršenju svoje vlasti, obnašao je usljed prigovora s višega učinjenih, da uzpostavi staro ime zavoda „ilirsko", tim više, da osjegura zavod od uplitanja talijanske vlasti glede posjeda, koji je na tom starom imenu utemeljen. U opravdanju toga koraka naveo je poglavar crkveni,

da ime ilirsko odgovara imenu hrvatskomu i da sve biskupije i provincije, prije zvane ilirske, a sada hrvatske imaju pravo na taj zavod.

Dobro dakle! Kad ilirsko znači isto, što i hrvatsko, onda i za svetu stolicu i poglavara kat. crkve mora značiti ono „ilirsko“ — što se nahodi u poveljama glede povlastice glagoljske liturgije — kao „hrvatsko“. Dakle onaj ilirski narod, koji je uživao povlasticu. jest hrvatski narod, a ta povlastica ne može biti ograničena na neke predjele i neke crkve.

Sad se moralo ustati na obranu toga prava na uztuk te odluke ubitačne i zlosretne, jer dokaz imamo iz izjava poglavara crkve, da onaj privilegium pripada cielokupnomu narodu hrvatskomu. Od strane svećenstva, za što ja ni znao nisam odmah, jer se tajno radilo, išla je u Rim jedna spomenica, gdje do 550 svećenika traži uzpostavu liturgije glagolske. To je hvale vriedno i pokazuje, da još u svećenstvu živi ona vatrena ljubav za tu našu svetinju. U Zemunu je jedan svećenik čitao prvu misu u staroslovenskom jeziku. Posvuda se dakle javlja taj pokret ovoga našega kulturnoga, duševnoga zahtjeva, na boljak naroda i na korist vjere. Kad je dakle svećenstvo učinilo svoje mora i zastupstvo naroda učiniti svoje, jer onda je predstavljena crkva dalmatinska, koju ne predstavljaju samo biskupi, nego kler s narodom. Za to ja danas pozivam zastupstvo naroda, da se pridruži ovomu pokretu, (*talijanaši prigovaraju*) koji će sigurno naći odziva kod svete stolice.

A kako poglavar kat. crkve predstavlja na zemlji istoga Spasitelja, uzdržavajući Njegovu nauku, tako on ne će i ne može poreći rieči svoje i svojih predšastnika, jer se mora sjetiti, da je rekao Spasitelj, da će sve proći, ali Njegove rieči ne će proći. Pa tako Lav XIII. koji u okružnici potvrdjuje i ponavlja sve, što su njegovi predšastnici učinili na korist naroda hrvatskoga, podielivši mu povlasticu onu još od početka njegova preobraćenja na kršćanstvo, uzdržat ove svoje rieči, osobito kad bude vidio da hrvatski narod to željno traži baš u svrhu većega u-

čvršćenja sveze s katoličkim centrumom. Uvažit će on naše želje, koje ne idu ni na razkol ni na kakove političke svrhe, jer nikakovih političkih probitaka ne možemo dobiti, ako uzčuvamo ovu našu kulturnu stečevinu.

Ja sam uvjeren, da sam sasvim obranio tu našu svetinju i raztrgao vlast tmina, koja bi tu svetinju htjela za uviek zastrieti i promrčiti.

Tako sam svršio. („*Živio*" !).

· Predsjednik: Zast. Prodan ima rieč.

Prodan. *Visoki Sabore!* Rado pristajem na sve, što jest, ili može biti s vremenom na uhar dragocjenoj povlastici, što ju mi Hrvati uživamo glede službe božje na starom domaćem jeziku. Pa kako ne bih rado vršio tu otačbeničku dužnost. i prema predlogu č. zast. Milića, u koliko ide, držim, za istom plemenitom svrhom ?

Njegov predlog, ako se ne varam, *kalkara* po *petitu* spomenice, što je cjelokupno hrv. svećenstvo Dalmacije priredilo g. 1900 namjerom, da ju pak izruči Sv. Stolici.

Ova sloga izmedju svećenstva i naroda, iz koga su svećenici nikli, a u pitanjim toli važnim, kao što je pitanje službe božje na glagolskom jeziku, i to u ova po glagolicu dosta žalostna vremena, ta sloga, velju, može da urodi vrlo dobrim plodom i željeti je, da se taj skladni rad i dalje nastavi sve dok vidimo, da je *poraba* prekrasnog našeg amaneta dovoljno posvuda obezbiedjena. Govorim, čč. gospodo zastupnici, *o porabi*, jer držim, da teoretično glagolica nije s kompetentne strane ništa pretrpjela, da nije bila nimalo sužena, te s toga gledišta da stilizacija predloga, što ga je iznio č. zast. Milić, imala bi biti, osobito glede prve tačke, donekle preinačena.

Da ne bude kašnje nesporazumljenja ja bih molio vis. sabor, da mi dozvoli neka su nekoliko rieči već sada razjasnim svoje stanovište u ovom pitanju.

Najprije red mi je kazati, kako je došlo do spomenice svećenstva, po kojoj je, kako rekoh, udešen predlog č. zastup. Milića.

Kako je poznato, čč. gospodo zastupnici, nakon okružnice „Grande Munus“ zapadni Slaveni svi u obće, a naosob Hrvati prenuli su sé na nov duševni život. Svi Slaveni ćutili se onom prigodom ponosniji videći, da papa kao što je Lav XIII., ime ovo širi diljem cielog svieta i uzvisuje slavu slavenskih apostola, ponavlja potvrdu staroslovenskog jezika u službi božjoj kao trećeg liturgičnog jezika pored drugih dvaju klasičnih jezika Europe: grčkoga i latinskoga!

Nu kako smo mi Slaveni mladi i poletni te često izgubimo u radu i u svom zanosu pravu mjeru, tako se donekle dogodilo i onom prigodom u nekim krajevima slavenskim.

U Češkoj i Kranjskoj odmah nakon okružnice „Grande Munus“ bio je nastao pokret, kako bi se služba božja na staroslovjenskom jeziku opet ondje uzpostavila, gdje je nekad rabljena bila, ali odavna, doisto, izčezla. A pri tom se pokretu nije postupalo — scienim — onako kako treba. Brkalo se pitanje crkveno i kulturno s političkim, kao da ja stvar jedinstvene, a ne mješovite naravi.

I tako se dogodilo, da se malo po malo dalo povoda reakciji od strane protivnih političkih elemenata, i drugih narodnosti. Pružila se prilika vladi, da i ona uplete u ovo pitanje svoje prste. Uslied toga g. *1887* osvanula je okružnica bečkog nuncija Galimbertia, razaslata na sve područne biskupije u Cislajtaniji.

Ova se okružnica nije nas neposredno ticala, nije nas se pače ni mogla da tiče, ali ipak na žalost neki su je htjeli uporaviti na naše odnošaje i iz nje izvaditi kapitala proti porabi staroslovj. jezika pri službi božjoj u našim stranama.

Uzalud kašnje odluka Sv. Zbora za Obrede, g. 1892. Pače uzalud bila odluka koju je spomenuo č. zast. Milić, i proti kojoj je naperen njegov predlog, odluka od 5 kolovoza 1898. Dapače nakon ove zadnje, namjesto da odnošaji glede glagolice krenu na bolje u našim stranama, dogodilo se protivno, a osobito u sjevernoj Dalmaciji i u zapadnoj Istri, u biskupiji pore-

čko-puljskoj. U ovim stranama — može se po istini kazati —, da su godinom 1898 osvanuli po glagolicu upravo crni dani. Duhovi su se, kako vam je poznato, jer nije dugo vremena od onda proteklo, silno uzrujali — a još više, kad je došla odluka od sv. Zbora od 21 travnja susljednje god. 1899, koja, osianjajući se na netačne, krive i pristrane izvještaje biskupskog ordinariata porečko-puljske biskupije, stvorila je ondje od glagolice pravu tabulam rasam.

Skoro u isto doba nadošla je i ona žalostna odluka od 7 ožujka 1899 u jednoj od najglagoljskijih biskupija naše domovine, u nadbiskupiji zadarskoj, gdje se takodjer potezom pera, kako je prije kazao č. zast. Milić, brisala glagolica, kao da ni jedna župa nema na nju pravo!

Obe ove odluke — toliko ona, što se odnosila na porečko-puljsku biskupiju, koliko ova druga, što se odnosila na nadbiskupiju zadarsku — oslanjale su se, bar su tako kazivale, na odluci od 5 kolov. 1898 sv. Zbora, poimence na one rieči u odluci, koje su po izvorniku glasile: „triginta abhinc annis" — od trideset godina amo.

One rieči tumačile su se na zadarskoj i porečko-puljskoj kuriji u sasvim obratnom smislu, nego što je bila namjera Sv. Stolice, i što dopušta zdrav razum i kanoničko pravo.

Naravno, svećenstvo, videći kako se ovu naredbu od g. 98 upotrebilo, u razmaku od malo vremena, pače kroz malo dana, na zator glagolice u cieloj zapadnoj Istri i u zadarskoj nadbiskupiji, videći kako se na temelju one naredbe udarilo ostracizmom po glagolici, promislili su, da bi težko sagriešili pred Bogom i pred narodom, kad bi stali prekrštenih ruku te kad ne bi štogod poduzeli na uztuk.

Svećenstvo sviestno svoje dužnosti nije htjelo da na se navuče proklestvo naroda, ako listom ne ustane na obranu naše starodrevne svetinje. Odatle geneza spomenice od g. 1900.

Toj je spomenici bila očita zadaća da preprieči krivo tumačenje odluke Sv. Zbora od 5 kol. 1898. Samo to je bila

izprvice namjera spomenice; ali videći njezini stavljači, da je sve crno naokolo i glagolica propada baš na osnovu one odluke, držali su, da ne će uspjeti drugačije, već ako zatraže, da se ona odluka, kao kamen smutnje, ukine. S toga su po dnu spomenice stavili na prvo mjesto onaj petit, koji vidimo i u predlogu č. Milića, t. j. o ukinuću one odluke.

Na ovaj su petit, pošto nije bilo moguće dogovarati se radi „periculum in mora", biva da se ne iztriebi glagolica i iz drugih biskupija, i pošto je bilo radi dalečine i oskudice obćila velikih potežkoča sa sabiranjem podpisa, pristali i oni svećenici, koji kao i ja nisu bili osvjedočeni, da je petit posve razložit. Jer odluka kao takova, ako je tumači razuman čovjek, koji dobro pozna kanoničko pravo, nije mogla nipošto da bude na uštrb glagolici. Sve je bilo u onoj blaženoj rečenici: „od 30 godina amo" jer su protivnici glagolice tumačili ono „30 godina" u ovom smislu: gdje se nije glagolica rabila zadnjih 30 god., dotične crkve gube pravo na povlasticu, dočim namjera je sv. stolice bila da kaže: gdje se glagolica uvela zadnjih 30 godina i neprekidno rabila, na štetu latinice, tu, „ex indulgentia speciali S. Sedis" (*kako kaže odluka*) premda se za preskripciju liturgičnog jezika hoće više od 30 godina, po osobitoj milosti i naklonosti Sv. O. Pape, tu se odredjuje, da i samih 30 godina, na uhar glagolice, može biti dovoljno, da se ona i dalje rabi.

Ukloniv dakle onu izreku „XXX abhinc annis" iz odluke ili bolje raztumačiv je, odalečio bi se bio kamen smutnje i odluka ex 1898 bila bi postala korak napried za glagolicu. A da je tako docuit eventus; vidjelo se to po odluci iz g. 1900. Sv. Zbor, naime, riešavajući utok svećenstva i puka zadarske nadbiskupije, složno g. 1899 u Rim odpremljen na obranu glagolice i podpisan od više tisuća duša, dao je razumjeti čisto i bistro da oni, koji uzimlju izreku o „30 godina" tiesnogrudo, da su na krivu putu. To je bilo dosta, da odluka od 5 augusta 1898 pred svakim pravednim čovjekom poprimi sasma drugo lice.

Posliedica toga tumačenja sa strane sv. Stolice bila je ta

upravo i u ovoj nadbiskupiji, gdje je potezom pera bila izbrisana glagolica iz do jedne crkve, da se na osnovu odluke od 1898, koja je ostala u kreposti nakon razjašnjenja od 1900, malo po malo vraća svim crkvama starodnevna povlastica.

Nego, sada je pitanje donekle načelno, koje bih rada riešiti su malo rieči, kako prije rekoh, da ne nastane nesporazumljenje medju nama. Biva, je li zbilja odluka od 5 aug. 1898 sama po sebi štetna za glagolicu, ili je slučajno štetna radi toga, jer za neke ljude nije bila jasna?

Netom je izašla odluka od 5 kol. 1898 u svim glagolskim krugovima u Dalmaciji, a osobito u zadarskoj nadbiskupiji, ovladalo bilo silno veselje. Svi smo se nadali nakon ove odluke, da će ići sve na bolje. Jedan od najvećih učenjaka i najvećih prijatelja glagolice pisao je iz Rima prigodom odluke od 5 kol. 1898. „Katoličkoj Dalmaciji“ sliedeće rieči: „*Radostan* sam, što vam mogu priobćiti viest, koja će ne samo umiriti duhove, nego takodjer trajna utiska ostaviti u našoj poviesti“. („Katolička Dalmacija“ br. 61 od 12 rujna 1898).

Eto kako je ovaj velik učenjak i prijatelj glagolice govorio o odluci od 5 kol. 1898.

Toga mnienja bio je i velezaslužni glagolaš preč. g. kanonik Parčić, koji je uprav onih dana bio u Zadru, te u dogovoru samnom i drugim sumišljenicim dao otisnuti u posebnom primjerku odluku 5 kol. 1898, a na čelo smo još stavili: „Ad perpetuam rei memoriam“ i poslali raznim crkvama, neka bi se u riznici čuvala na ugodnu uspomenu.

Nego nastaje sada pitanje: kako sa onda i kod mnogih svećenika uvriežilo bilo uvjerenje, da je odluka od g. 1898 štetonosna za glagolicu? Najprije je tomu uvjerenju dalo povoda krivo tumačenje sa strane spomenutih dviju biskupskih kurija, o kojima se držalo, da su kompetentne da sude o namjerama i riečima sv. zbora. A pak, kako prije rekoh, izreka „o 30 godina“ nije bila svakomu odveć jasna, premda, istina, bila je posve jasna za one ljude, koji nisu imali nikakvih predrasuda o

glagolici i koji su dobro znali zahtjeve kanonskog prava za preskripciju. Ali za druge nije bila jasna, te se tumačilo ne samo kod svjetovnjaka, nego i kod nekih svećenika, da je odluka od 5 kolov. 1898 štetotosna. I zbilja, da nije nastupila odluka od g. 1900, koja razjašnjuje izreku o „triginta abhinc annis"; bilo bi trebalo ostati pri petitu spomenice od g. 1900, upravljene sa strane svećenstva na sv. stolicu, da se tako taj kamen smutnje ukine; jer bi inače bili doživjeli uz zlonaklonost nekih ljudi i nerazpoloženje vlade da glagoljica dodje do propasti.

Osim krivog tumačenja imade drugih razloga koji su i još više doprinieli, da se naše javno mnienje prevari o sadržaju ove odluke i da je smatra štetnom, pače direktnim suženjem prava o porabi glagolice.

To su one rieči u odluci 5 kolovoza 1898 gdje se govori o: „reale privilegium certis inhaerens ecclesiis" ili „realni privilegij koji pripada stanovitim crkvama". Biva, varala je neke rieč „certis", te su prevadjali „realni privilegij koji pripada *nekim* crkvama", dočim po duhu latinskog jezika ide, mislim: „stanovitim crkvama", a nikako: „nekim crkvama". Doprinicla je rdjavu prevodu i okolnost što mnogi u nas poznadu talijanski jezik, gdje doisto rieč „certo" znači „neki". A nije se pazilo da u latinskom jeziku naš „neki" ne izrazuje se s pridavnikom „certus" nego sa „nonnullus" ili ako ćete „quidam" (Perić: *Tako je!*) i za to se došlo na misao da ono „certis ecclesiis" znači sve jedno kao da bi sv. Zbor bio reko: „nonnulis" ili „quibusdam ecclesiis". Velika je razlika od „stanovite crkve" do „neke crkve." „Neke" crkve uključivale bi pojam suženja, ali „stanovite" ne. „Stanovita crkva" ne sužuje po sebi pravo glagolice. U ovom smislu, častna gg. zastupnici, ja i preč. kanonik Parčić tumačili smo ovu odluku od 1898 i dali ovom smislu prevesti „certis ecclesiis" sa „stanovite crkve" („Katolička Dalmacija" br. 62 od 5 rujna 1898.)

Nu možda ima gdje drugo u odluci od g. 1898 čim se ukida glagolica kao narodni privilegij? Nigdje, gg. zastupnici,

neima izreke po kojoj bi privilegium nationale bio ukinut. „Reale privilegium“ odluke nigdje ne stoji u antitezi sa „privilegium nationale“. Odluka stavlja ono „reale“ u protimbu, u direktnu i jedinu protimbu sa „privilegium *personale*“.

Stavka glasi: . . . . „reale privilegium certis inhaerens ecclesiis, minime vero ad instar privilegii *personalis*“. Sužuje se dakle jedino „privilegium personale“, a to je vriedno, da se iztakne, jer nam je to u prilog. Pravo personalno može postat jako pogibeljno. Personalne su zloporabe mnogo zla glagolici dopriniele, a sve na izreci koju su naši protivnici zlobno izribali iz bulle od 29 travnja 1631 Urbana VIII, jer je pri objelodanjenju glagolskog misala naredio, da ga svi imadu rabiti pa dodao: „*nisi maluerint latino.*“ — Kako je dokazao u „Hrvatskoj Croatii“ g. 1900 u brojevim 38 i 39, g. pseudonim *Dram*, poznat kao vrstan i vriedan svećenik, ono „nisi maluerint latino“ po sebi takodjer nije napereno proti glagolici, niti je moguće to pomislit od Pape koji bio prijazan Slavenima i sklon glagolici, nego ono nije bila do li prosta obnova izreke, koju je rabio nekoliko vremena prije papa Pio V. pri proglašenju latinskog misala, kad je rekao, da latinski misal imaju upotrebljavati svi, od latinskoga obreda, a da je dopušteno i onim, koji nisu latinskog obreda, *ako bi to htjeli*, osim u onim crkvama, gdje je postojao drugi običaj od 200 godina. A pokle glagolica obstojala i od 800 godina, to nije bilo za nju iz rieči pape Urbana VIII. nikakve pogibelji.

Dopustite mi, da pročitam malo redaka iz razprave spomenutog svećenika: „Protivnici glagoljice, od kojih njeki izkazuju toliko znanja i vještine, da je baš grehota što ih tako loše upotrebljavaju u stranačke a ne u znanstvene svrhe, poznavajući dobro koliko juridične vriednosti imaju više puta imenovane Konstitucije Urbana VIII. i Inocenca X. za glagolicu, nastoje da im smanje istu vriednost te prenašaju iz Konstitucije Urbana VIII. kao protivan glagolici sliedeći stavak:

. . . . prohibemus omnibus et singulis Presbyteris et Cle-

ricis . . . . . ne alio quam huiusmodi novo Missali (*sc. Slavonico*) utantur *nisi maluerint latino*".

Ovaj nadodani stavak ne zaključuje baš ništa proti glagolici, nego dapače još jednom potvrdjuje naglašeno mnienje, da Urban VIII., izdavajući glagolski misal, nije ništa učinio nego strogo se držati naputaka Pija V. te i ovim se dokazuje da Bula Urbana VIII. nije ništa drugo nego aplikacija Bule Pia V. „Quo primum tempore“ pod čije naputke *nije podpadala glagolica* jer starija u obstojanju i porabi od 200 godina".

Ovako veleučeni *Dram* u broju 38 „H. Croatiae“, a u broju 39 dokazuje svoju tvrdnju:

„I da je ovo istina dosta nam ovdje priložiti odnosne rieči iz Bule Pija V. glede latinskog Misala:

„Si Missale hoc quod nunc in lucem edi curavimus iisdem (*sc. Ecclesiis exemptis propter biscentenarium usum specialis liturgiae*) magis placeret, de Episcopi vel Praelati capitulique universi consensu ut iuxta illud (*sc. novum missale editum*) missas celebrare possint *permittimus*.

(Pii V. Const. „Quo primum tempore“ od 15/7 1670).

Urban VIII. zna za ovaj dopust te ga u svojoj Konstituciji o glagolskom Misalu opetuje i u pamet dozivlje onim riečima „prohibemus omnibus et singulis Presbyteris et Clericis.... ne alio quam huiusmodi novo Missali utantur, nisi maluerint latino“ *(s. a Pio V. edito) (Urbani VIII. Const. „Ecclesia Catholica“ N. 29/4 1631.)*

Razlika je jedina što Pio V. rabi pozitivni glagol „permittimus“, a Urban VIII negativni izraz: prohibemus.

Isto se takodjer može reći o Brevijaru.

Evo dakle što pravno znači ona toliko od neprijatelja glagolice razvikana i zlorabljena formula Urbana VIII. „nisi maluerint latino“!

Kako rekoh, gospodo, odlukom sv. zbora god. 1898 ukida se i ovaj kamen smutnje, te se naši protivnici ne mogu pozivati više na rieči Urbana VIII., jer do god. 1898 moglo se go-

voriti o „privilegium personale“, nu od god. 1898 ne više, jer odluka Sv. Stolice od 5 kolovoza 1898 ukika ovaj „privilegium personale“ i suprostavlja mu „reale privilegium“ ili implicite, virtualno „privilegium nationale“, te veli kako spomenuh: . . . „reale privilegium . . . *minime* vero ad instar privilegii personalis quod nonnullis sacerdotibus competat“.

Ovim načinom ukinuta je ona smetnja, koja bi se mogla nazrieti u buli pape Urbana VIII.

Prema cielom sadržaju ove odluke sv. Zbora od god. 1898, a osobito obzirom na obrazložbu, vidi se, da sv. stolici nije bilo ni na kraj pameti, da suži „privilegium nationale Croatorum“, niti je to onda niti kasnijom odlukom kazala, niti će ikada dati kakvu odluku u smislu suženja „privilegium nationale“. Ona je mogla iz punovlasti, kad su sv. Ćiril i Metod počeli uvadjati službu božju na starohrvatskom jeziku, i ne odobriti, ali kad je odobrila jednom slavenski jezik kao liturgični, ostat će on u porabi, sve dok bude Slavena, dok bude katol. crkve, koja nije nikada ukinula nijedan liturgični jezik, niti će ga ikada ukinuti. Crkva to neće učiniti ni u svom interesu, jer kako je poznato, starohrvatski jezik, i ako ne glagolskim nego ćirilskim slovima, rabe i unijati. Kad bi dakle sv. stolica ukinula glagolicu kao „privilegium nationale“, ukinula bi je kod svih slavenskih naroda, te kod unijata, ne za neke crkve, nego za sve u obće, jer kad bi digla glagolicu kao privilegij narodni, ne bi je smio narod da rabi na nijednom mjestu, jer bi prestala biti liturgični jezik.

Do ukinuća glagolice moglo bi doći samo u slučaju, da je se narod sam odreće, pošto je privilegium nationale.

Eto razloga radi kojih sam se izjavio solidaran s predlogom č. zast. Milića, i zašto u isto doba mislim nešto drugčije glede stilizacije. U ostalom prevario bi se tko bi mislio, da je ono spominjanje stanovitih crkava u odluci 5 kolovoza 1898 neka novost. Od vajkada se onako u crkvi mislilo i govorilo, jer privilegium nationale to je nešto da tako rečem, ako ne baš

abstraktno, ali preveć neopredieljeno. Nije lako u praksi ustanovit dokle sižu granice i pravo kojega naroda, osobito gdje vlada seoba i po tom nestalnost. S toga nužda sili u provadjanju teorije o „narodnoj“ povlastici, da se crkva stavi na neko praktično i stabilno stanovište.

Odatle u izjavi Inocenta IV. kad je biskupu senjskomu g. 1248 dozvolio glagolicu, one rieči „licentiam tibi damus *in illis dumtaxat partibus*, ubi de consuetudine observantur praemissa“.

Susljedna izjava od četiri godine kasnije, koja se odnosi na Krčkoga biskupa, ni ona se u praksi ne oslanja na obće pravo, nego konkretno sustaje na opredieljenom prostoru.

U ovom smislu govori u svom breveu i papa Urban VIII., koji je bio velik prijatelj Slavena. I on spominje pojedine crkve, veleći: „ad usum *ecclesiarum* ubi hactenus praefato idiomate celebratum fuit“.

Sad nastaje pitanje, kad ovako postupa sveta stolica, zar ima ona namjeru, da stvara potežkoća glagolici? — Ne, ni najmanje. Ona tim ne čini drugo do li sliedit svoje običaje. Ta već sveti Ambrosije veli: ad quam forte *ecclesiam* veneris, ejus morem serva“! „Prikloni se običaju crkve kod koje si“. Najnovijih doba odredjeno je, da i tihe mise po crkvam dužni su svećenici izgovarat, ne po svom vlastitom koledaru, nego po koledaru dotične crkve, te mirski svećenik mora, kad dodje u fratarsku crkvu, misit po fratarsku.

Nije dakle nikakva novost, ni kakvo suživanje po sriedi.

U ostalom „*reale privilegium*“, i ako u praksi stvara ovdje ondje potežkoća, ima i svoje prednosti.

Ovaj *reale privilegium* obezbiedjuje porabu glagolice u slučaju seobe naroda, u slučaju naseljivanja tudjega elementa, u slučaju raznarodjivanja i narodne prevrtljivosti, pače daje nam pravo da možemo rabit glagolicu i u zemljama, gdje ne obitavaju Slovjeni, nego gdje oni imaju samo svoje naseobine, kao u Rimu i Mletcima. Tu se, očito, ne rabi glagolica na temelju

privilegiuma nationale, nego reale, jer je u Italiji narod namà tudj, a rabi se, jer je sveta stolica dotičnim crkvama dozvolila to pravo, i ono ostaje takvim unatoč što je sve naokolo u porabi izključivo latinski jezik.

Uzevši ovo sve u obzir, ja bih predložio u formalnom pogledu, da predlog č. g. zast. Milića bude izručen kojemu odboru, koji bi u dogovoru s njim samim nastojao, da stilizacija ovoga predloga bude takova, kako će odgovarati posvema istini i ne će dati povoda sv. stolici, da radi netemeljite stilizacije omalovaži predlog, koji ide za proširenjem glagolice, kako to svi u velike želimo, i na to mi imamo pravo, jer glagolica kao *privilegium nationale* obstoji u svojoj virtualnoj pravnoj vriednosti i u onim zemljama, gdje nije rabljena, ako ćete i od 1000 godina amo.

I Česi i Poljaci imaju danas to virtualno pravo, a što crkva ipak ne dopušta da se na brzu ruku prodje na realnu porabu, razumjet ćete da je to u redu, dok stoji, da Crkva nije kriva ako je u Češkoj i Poljskoj ćak od 10 viekova glagolice nestalo. Crkva nesmije, nemože postupat na laku ruku dok vidi da Česi i Poljaci nisu samosvojan narod, ne razpolažu svojom sudbinom. Neka bi sutra postali posve neodvisni, pa njihova domaća vlada zaprosila uzpostavu službe božje na staroslovjenskom jeziku, nema sumnje, da bi im Sv. Stolica ko Slavenim išla drage volje na ruku.

Ako nema č. z. Milić ništa protiv, ja bih predložio, da se njegov predlog ustupi istomu odboru, komu je upućen predlog glede uvedenja glagolice u škole *(odobravanje).*

Predsjednik. Zast. Prodan predložio je, da se predlog zast. Milića uputi odboru, koji već obstoji u predmetu glagolice. Želi li tko govoriti ob ovom formalnom predlogu. (Milić: *Molim!)* — Izvolite!

Milić. Ako ima zast. g. Prodan kakav izpravak glede stilizacije, molim, da ga sada iznese, jer ne bih rado, da odbor zakopa predlog. Bog zna kakove preinake valjda ne bi bile!

Predsjednik. Sad se ne bi mogao iznieti predlog za izpravak, dok ne bude zaključeno, da se predje na drugo čitanje. Molim dakle č. z. Miliću, što vi predlažete?

Milić. Ja mislim, da ne može biti prigovora, ako mi učinimo ono, što su i popovi učinili, pa da se danas to učini ako bi se imala stilizacija u čem izpraviti. Predlažem dakle da se predlog proglasi prešnim i da se predje odmah na drugo čitanje.

Predsjednik. Želi tko govoriti o formalnom predlogu? *(Nitko.)* Stavljam na glasovanje predlog zast. Milića, da se predmet proglasi prešnim i priedje odmah na drugo čitanje. Gospoda, koja primaju ovaj predlog, neka izvole ustati. *(Ustaje većina).* Predlog je primljen, prelazi se na drugo čitanje.

Želi li tko govoriti u drugom čitanju?

(Glasovi: *Molimo 10 časa odmora!*)

(Poslie odmora.)

Predsjednik. Nastavlja se razprava. Želi li tko govoriti u drugom čitanju? *(Nitko).* Želi li g. z. Prodan staviti koji formalni izpravak?

Prodan. Ja bih predložio na osnovu onoga, što sam kazao, da se prvi dio predloga zast. Milića izostavi, jer od tuda nema za stvar nikakove štete, ako se ne traži abrogacija odluke od g. 1898. U drugom pak dielu imao bi se petit malo popuniti da Sv. Stolica odluči, neka bude dozvoljena poraba glagolice u cieloj Hrvatskoj bez ograničenja. Čini mi se da je ovaj drugi dio dosta za nas. Kad bismo molili za ukinuće odluke od 1898, učinili bismo sebi štetu, u koliko bismo se sami odrekli mnogih dragocienih ustanova u onoj odluci.

Da nije u odluci nego ono pod brojem VI. gdje se peli da Biskupi u svojim Sjemeništima čine učit glagolicu koliko god latinicu, i gdje se naredjuje, da svi bez iznimke svećenici njihovih biskupija imaju bit vješti u vršenju službe božje na glagolskom jeziku:

„Sedulo curent Episcopi in suis Seminariis studium provehere cum latinae linguae, tum palaeoslavicae, ita ut cuique dioecesi necessarii sacerdotes praesto sint ad ministerium in utroque idiomate."

Ako se uzme u obzir koliko je poraba glagolice hramljala baš iz neznanja glagolice, lako je pojmit važnost ove ustanove u odluci sv. Zbora.

Osim toga mi bismo i kao narod izgubili nešto vrlo znamenita.

Ona odluka od g. 1898 bila je upravljena na sve pokrajine, u kojima živu Hrvati. To je pravi medjunarodni diplomatički spis, a koji za nas Hrvate ima neizmjernu važnost, jer odnosno na glagolicu implicite priznaje sveta stolica, da glagolica pravno obstoji u svim biskupijama nadbiskupije zagrebačke, goričke i zadarske te je odluka upravljena bila već po naslovu: *Ad Archiepiscopos, Episcopos et Ordinarios Provinciarum Goritien., Jadren. et Zagabrien.*

Odluka se dakle pravno proteže i na svu tršćansku biskupiju, gdje takodjer postaje obvezatno učenje glagolice. Dojedan svećenik i onih „nespašenih pokrajina" dužan je, po odluci od g. 1898, znati glagolicu, sve jedno ko latinicu, pa makar se on onamo uselio iz sred Italije.

Kad bismo mi dakle tražili ukinuće one odluke od g. 1898, kako to predlaže g. z. Milić, sužavali bismo na neki način glagolicu na one krajeve, gdje ona sada postoji, a postoji u manjem dielu našega naroda.

Ona postoji samo u biskupiji zadarskoj, spljetskoj, senjskoj i krčkoj.

A drugdje faktično ne!

Tražeć ukinuće odluke od g. 1898 mi bismo tražili implicite i ukinuće odredbe pod brojem VII., koja je takodjer vrlo zanimiva, jer jedino lično pravo svećenika, kao sina naroda iz kojega je niko i kojemu služi, biva, da ne bude prisiljen na latinanje, i to bi se pravo izgubilo. Po članku VII. svakomu je svećeniku prije redjenja prosto, da kaže, što on želi biti: da

li latinaš ili glagolaš, i biskup koji ga redi dužan je u tom smislu upitat dotičnoga svećenika. Evo doslovce te odredbe:

„Episcoporum officium erit, ante ordinationem sacram, designare clericos qui latinis vel palaeoslavicis ecclesiis destinentur, explorata in antecessum promovendorum voluntate et dispositione, nisi aliud exigat ecclesiae necessitas".

Biskup dakle prije nego redi svećenika, ima ga pitati, hoće li biti latinaš, ili glagolaš. A usljed probudjene narodne sviesti, njih će 99 % odgovoriti da žele biti glagolaši.

(Glas: *A kako Nakić onima, koji su redjeni za glagoljaše neda da glagolaju?*)

S toga sam za to da se petit u drugom dielu predloga zastup. Milića preinači ovako *(čita)*:

Time bismo mi predusreli tomu, da neki, koji ne znadu glagolati, svojim položajem nama ne zatiru ovu našu svetinju i ako bismo izhodili od svete stolice ovu odluku, pravo glagoljanja bilo bi prošireno na sve hrvatske krajeve i ne bi bilo uzroka bojati se, da bi se to pravo ikada stegnulo.

Molim s toga, neka vis. sabor prihvati moju resoluciju.

Predsjednik: Želi li još tko govoriti:

(Milić: *Molim rieč!*) Izvolite!

Milić: Sa svim tim ipak s onom odlukom od 5 kolovoza 1898 zakreću biskupi pri svuda vrat glagolici. Ako se dakle ta ne promieni, zaludu je svako priznanje u drugoj točki. Traži se ukinuće onoga što ograničuje na samo neke crkve, a ne da se uzdrži kao narodni privilegij. Ako to izpustimo, izpustili smo sve. S odlukom od 98. g. uništit će se glagolica u 50 godina! To je samo doskočica, da se tobože štedi autoritet kongregacija. Ali papa je vrh kongregacije, koja je bila zlo upućena i izdala rješitbu u njegovo ime! To je samo „*ex reverentia*".

(Dr. Giglianovich. *Metus reverentialis!*)

Ja držim, da se ima primiti sve ili ništa! Ako hoćemo doskočice izmajstorisati, ne služi nam razpravljati!

(Prodan: *Pitam rieč za stvarni izpravak.*)

Predsjednik. Rieč ima č. Prodan za stvarni izpravak.

Prodan. Č. zast. Milić ne uzima u obzir, da ona spomenica svećenstva iz koje je on uzeo prvu tačku svoga predloga i proti kojoj ja govorim, ta je spomenica bila spremljena prije nego je izašla odluka Sv. Zbora od 22 augusta 1900, prije dakle nego je s kompetentne strane jasno raztumačena ona jedina tačka, koja nama smetala, i na osnovu koje su neki biskupi suživali pravo glagolice. Naknadnom odlukom od 22 kolovoza 1900, prvašnja je odluka u priepornoj tački tako raztumačena, da nijedan Ordinarijat koji drži do odluka sv. Zbora, nema nakon odluke od 22 kolovoza 1900 nikakva povoda za suživanje, a ima za širenje, ili da pravije rečem za uzpostavljanje glagolice u nje prvašnji posjed. Tumač je sv. Zbora od 22 kolovoza 1900 tako jasan i nama u prilog, da nemožemo željeti bolje. Kaže:

„Sanctissimus Dominus Noster Leo Papa XIII . . . declarare dignatus est, praefatis ecclesiis (biva u onim gdje se zadnjih 30 godina ne rabi glagolica) privilegium extinctum non fuisse, si usus linguae palaeoslavicae intra postremos triginta annos intermissus fuerit, *non voluntarie, sed ex necessitate, ob externas causas impedientes*" itd."

Gospodo! Ovdje očito kaže Sv. Stolica da pravo glagolanja postoji i u onim župama, u kojima se već od 30 god. ne rabi glagolica, samo budi dosta ako je izpred 30 god. bila rabljena. Tim Sv. Stolica riešava potežkoću iz odlukeod g. 1898, ali ne govori ništa o roku izpred 30 godina. Taj rok ostaje *neopredieljen*. A pokle za prvašnje doba, doba izpred 30 godina, Sv. Stolica nije opredielila broj godina, a za najkraću preskripciju hoće se barem 40 godina, to mi imamo pravo, po duhu odluke od g. 1900 na uzpostavu glagolice i ondje gdje rabljena bila pred 100 godina. Radi svega toga ostajem pri svom izpravku. I tim sam svršio (*dobro!*)

Predsjednik. Želi li još tko govoriti? (*Nitko*). Razprava je zatvorena.

Stavljam na glasovanje predlog zastup. Milića, i to baš obzirom na stanovište čast. Prodana, točku po točku.

Prva točka glasi (*čita*):

„Neka njegova Svetost Otac Papa udostoji se opozvati odluku Sv. Kongregacije Obreda od 5. kolovoza 1898, po kojoj povlastica glagoljske liturgije bila bi odsad ograničena samo na nekoje crkve u hrvatskim zemljam, dočim po starodavnoj povlastici, ova je udieljena ne pojedinim crkvam ni predjelim nego svemu Hrvat. narodu (Illyricae nationi).“

Ona gospoda, koja primaju ovu točku, neka izvole ustati. *Ustaje samo zast. Milić. Obćeniti smieh*). Prva točka predloga je pala.“

(Dovle saborsko brzopisno izvješće).

Ovim je zast. Prodan uspio, da se sabor ne izloži zaključkom u neopravdanu pravcu i, cienimo, temeljito dokazao, da u prvoj tački odluke od 5 kolovoza 1898 neima u istinu ništa čim bi „narodna povlastica“ kao takova bila načelno preudešena, prikraćena i ograničena samo na neke crkve, i čim bi sve ostale crkve u hrvatskom narodu, koje u taj čas nisu faktično porabu glagolice uživale, bile ostale lišene za uviek nade, da se i kod njih glagolica uzpostavi.

Nu, kako izriečno unapried iztakosmo, akoprem ovomu Prodanovu a tako ni Milićevu govoru nismo dodali nikakvih opazaka, već samo tim što smo ih spomenuli, dali smo razumjet, da ne samo Milićevim riečima, stojećim u obće na krivu stanovištu, nego i Prodanovim, koje su u podpunu suglasju sa stvarnim stanjem, dalo bi se što zamjerit. Znamo, da pri govoru nije lako mjerit rieči na

terezije, kako što je mnogima moguće pri pisanju, te nećemo ni ovdje iztaknut sve s čim se u Milićevu ili Prodanovu govoru glede suštine ili forme podpuno ne slažemo, ali pokle smo u glavnom usvojili Prodanovo razloženje, čini nam se ipak da nam je dužnost, i da je u interesu stvari, ako ne prodjemo mukom vrhu onoga brkanja glagolice (koja je *nešto osebujna* i nešto *specijalno hrvatskoga)* sa službom božjom na *staroslovenskom jeziku u obće.* Sva je prilika, da je brzopisac one Prodanove rieči slabo čuo i netačno zabilježio, jer Prodan sam dvie godine prije, u prepirci sa znanstveno književnim časopisom „La Rivista dalmatica" (v. Prilog L) pravio je razliku izmedju glagolice i službe božje na staroslovenskom jeziku u obće. [1]) Služba božja na staroslavenskom jeziku u obće dobila je svečanu sankciju iz Rima samo tri puta (Papa Hadrijan, II. Ivan VIII i Lav XIII.), dočim glagolica nebrojeno puta, osobito tim što je samo za glagolicu Sv. Stolica pokazivala kroz vjekove *posebań* interes, oživljujuć ju i uredjujuć joj porabu, tiskanjem bogoslužbenih knjiga. A pak razlika je do neke mjere i u samom staroslov. jeziku, koji je čišći kod Hrvata, nego kod ostalih Slavena, i razlika u slovima, jer se kod samih Hrvata rabe glagolska slova, a posvuda drugdje

[1]) Tako na koncu spomenute svoje razprave s naslovom: „Contro il glagolito" (v. Pril. L str. 208) piše: „maschia e vigorosa *nazione croata,* l' unica vera erede delle memorie *ed opere genuine* dei due grandi Apostoli di Tessalonica." A još jasnije već prije (v. Pril. L. str. 192): „la lingua liturgica slava non fu mai abolita di poi, e nominatamente no il *glagolito*, che ne è *la specie più genuina e perfetta*, siccome quella che discende direttamente dall' opera dei SS. Cirillo e Metodio e direttamente pure dal beneplacito della S. Sede...".

ćirilska, koja nisu izumljena od Sv. Ćirila i Metoda, nego od njihova učenika sv. Klimenta, te su *mladja i manje izvorna*, manje slavenska.

Ima još jedna razlika koja dieli, osim obreda, službu božju na slavenskom jeziku kod Hrvata, od one kod ostalih Slavena, a ta je, da *jedino kod Hrvata*, uz povlasticu glagolice, obstoji i povlastica da se rabi u službi božjoj i *živi jezik* (hrv. Ritual), u svim sv. činima i molitvama, osim Mise, pače i u samoj Misi, što se tiče Epistole i Vangjelja.

S toga i pri saborskoj razpravi, Prodan se nije protivio drugim dvama predlozima zast. Milića, od kojih se jedan odnosi na proširenje glagolske porabe, a drugi na hrv. Ritual (akoprem je drugi od ovih dvaju predloga bio prilično bezpredmetan, kako će se malo napried dokazat, sadržajem višekrat spomenute odluke od g. 1898).

Ta dva predloga, primljena većinom glasova, glase:

„*Neka Njegova Svetost udostoji se potvrditi, da čitav narod Hrvatski, kao što je iz početka primio tako i sada, bez ikakvoga ograničenja, može mirno uživati i poslužiti se glagoljskom liturgijom.*

„*Neka hrvatski Ritual i hrvatski Evangjelistar budu opet poprimljeni u svim hrvatskim crkvam*“.

III.

Nu sve ovo što smo donieli, to su, da tako rečemo, negativni dokazi, t. j. vidi se po njima, da u odluci od 5 kolovoza 1898 ne ima ničesa čim bi glagolica bila stezana, ničesa čim bi pravo naroda bilo povriedjeno. Nu htjelo bi se i pozitivnih dokaza, u prilog tomu pravu. A da li ih ima?

Mi bismo na taj upit odgovorili *affirmative*, ne samo glede prošlih doba (o čem ćemo se bavit na drugom mjestu, gdje budemo govorili o kriterijima, po kojima se prosudjivalo glagolsko pitanje u historiji, te po kojima bi se imalo sa stanovite strane prosudjivat i danas, e da već jednom prestanu trzavice i prepirke), nego i glede samih triju najnovijih odluka.

I u istinu. Ako Sv. Stolica pokazuje kakvih obzira, ona tih obzira neima nego jedino prema **puku**, prema narodu..

Neima, jer kad je razabrala iz podignutih Utoka, i od drugud, da baš i mnogi svećenici nose dio krivnje, ako je poraba glagolice sužena, Sv. Stolica izriečno naglasuje, da glagolanje nije lična povlastica ovih onih svećenika, nego

povlastica crkava, odnosno naroda (točka I. odluke 5 kolovoza 1898). U istoj odluci i u onoj od g. 1892 i u onoj od g. 1900 takodjer Sv. Stolica oduzimlje svećenstvu pravo, da se igra s glagolicom, ili da ju zapostavlja izpred latinice, te sasvim sravnjuje glagolske župe latinskima i dava župnicim *jednake* naputke (v. tačku III. odluke 1892. Takodjer tačku VIII. odluke 1898 i tačka IX i XI).

Sv. Stolica naredjuje, da su *svi* klerici *u svim sjemeništima* dužni učit i naučit glagolski (tačka VI. odluke od g. 1898).

Ako je zadnjih vremena u kojoj crkvi prestala poraba glagolice, jer svećenici nisu znali (ili htjeli, mi dodajemo) glagolat, to ne odlučuje ništa. Pravo dotične crkve ostaje i nadalje čitavo (v. zadnje rieči odluke od 22 kolov. 1900).

A kako Sv. Stolica štiti glagolicu proti eventualnim zloporabam nižega svećenstva, tako ju uzimlje u zaštitu i proti samim biskupima.

Dosle su neki biskupi bili prva i zadnja molba u poslu glagolice, akoprem ne pravom, jer Rimu vazda pripada zadnja rieč. Sv. Stolica ustaje proti toj zloporabi i izriečno naredjuje, da priepori imaju biti podastrti na riešenje *u Rimu* (druga stavka I. tačke u odluci od 5 kolov. 1898).

Neki biskupi nisu htjeli redit svećenike, koji su željeli da ih se smatra kao glagolaše. I proti tomu je Rim ustao, *nalažuć* biskupima („episcoporum officium erit"), da imaju poštovat volju mladih svećenika i pitat ih, da li žele biti glagolaši ili latinaši (tačka VII. odluke 5 kol. 1898).

Dočim tako postupa Sv. Stolica prema nižemu sve-

ćenstvu i biskupima, da preprieči zloporabe; ona prema puku postupa sasma drugčije: u sve i po sve susretljivo, ne samo štiteć pučko pravo, nego i olakoćujuć mu porabu.

Odatle, da u glagolskoj crkvi *nesmije se nikad pjevati svečana Misa na latinskom jeziku*, nego se može samo izreći tiha (tačka III.) te svećenik koji bi se nastanio na pr. u senjskoj biskupiji, ako bi htio pjevat sv. Misu latinski, trebalo bi da podje u drugu biskupiju, jer su u senjskoj biskupiji sve župe glagolske.

Jedino *obzirom na puk* Sv. Stolica dozvoljuje, da u glagolskim crkvama (gdje se samo glagolska slova imaju da rabe, kako se kod Iztočnjaka rabe ćirilska) puk može upotrebljavat za odpjevanje Mise, lakoće radi („ut facilius evadat") i ručne knjige *s latinskim* slovima (tačka IV. odluke 1898).

Jedino *obzirom na puk* dozvoljuje se poraba hrvatskog obrednika (Rituala) za podieljivanje svetotajstva i sakramentalija (tačka V. odluke 1898) i dopuštaju se molitvenici sa prevodom liturgijskih molitava na hrvatski jezik (tačka XII., XIII. i XIV. odluke 1898).

U jednu rieč dopuštaju se sve ene nabožne knjige i svi oni nabožni običaji na hrvatskom jeziku do kojih naš narod toliko drži, te t. zv. *Šćavet*, Obrednik i ostalo, sve se izrjekom ili *odobrava*, ili se barem „*dopušta*" („permittitur" u tački XII.). Sv. Stolica mogla je barem za ono pod brojem XII. rabit radje rieč trpi „tolerat", jer ona ni u sred Italije ne trpi *živi* jezik za onakve slučajeve. Ako li nije tu rieč upotrebila za naše odnošaje, i to je bez sumnje učinila jedino obzirom na puk, na narod, o kojem

neki eto krivo misle, da ga Sv. Stolica hoće u čem da prikrati, dočim, ako smo pravedni i nepristrani, moramo priznati, da nas ona hoće jedino da obdari i onim na što po obćim pravilima i zakonima Crkve ne bismo nikako mogli imat prava.

I ne reci tko: svega je toga i dosle bilo. Najprije nije svega, ali i da jest, nije svejedno kad nešto jednostavno obstoji, i kad nešto, pa bio (što kod nas nije slučaj) i abusus: obstoji uz odobrenje, te je, ako izvorno bilo nezakonito, pretvoreno u redovito, u skroz zakonito stanje. Priznanjem nečega od strane nadležne vlasti, *narod dobiva u baštinu ono što mu se priznalo*, i prema tomu stiče pravo, da, pa bilo proti komu, zakonitim ljekovima svoju baštinu čuva i brani. a ne čudite se što ćemo, mi branitelji Sv. Stolice, reći: dobiva pravo, kad bi mu, po krivim obaviestima (kako što se dogodilo u famoznom slučaju pape Ivana X.) tu baštinu poricala i sama Sv. Stolica, da se i *proti njoj* na nju utiče, jer Papinske odluke i Papu duže da ih se drži. Nu, ako tih odluka nema, odakle potražit pravni liek?

*

U stanju smo, da još jednim dokazom potvrdimo naklonost Sv. Stolice, kako bilo za Pape Pija IX., Lava XIII., *tako i sada za Pape Pija X.*, baš u poslu odluke sv. Zbora od g. 1898 i susljednih dogodjaja.

Poznato je, da, unatoč protivnom zaključku sabora od g. 1902 glede prvoga predloga iznešena od zast. Milića,

on je s drugovima bio kod blagopok. Pape Lava XIII. u saslušaju, da mu preda spomenicu sastavljenu prema stanovištu spljetskog meetinga.

Poznato je takodjer, kako je blagopok. Papa Lav XIII. primio sve članove odaslanstva *vrlo ljubezno*, tako te je odaslanstvo ponielo sa sobom *najčvršće uvjerenje, da u Rimu ne ima nikakve ni najmanje antipatije proti staroslovenskom liturgičnom jeziku, poimence ne proti glagolici.* Poznato je takodjer kako Lav XIII. svalio prigodom ove audiencije krivnju, za novo nadošlo, suvišno pitanje, na *nesložne hrvatske biskupe*, i obreko da će spomenicu dati tačno proučiti i pretresti. Na žalost Veliki je Papa zaklopio svoje umrle oči nakon malo vremena, te riešenje nije moglo uzsliedit za njega živa. Nu, kako u Rimu posvećuju veliku pažnju pograničnomu hrvatskom narodu, i svemu što se tiče katoličkih interesa, sadašnji Sv. O. Papa, preko svoga Državnoga Tajnika, medju prvim aktima svoje djelatnosti, dao je da bude i riešenje gorispomenute spomenice. Riešenje je uzsliedilo u skupu ostalih pitanja odnosno na glagolicu i hrvatske biskupije, te je, kao okružnica, odaslato na hrvatske metropolite i njihove suffragane, izuzam bosansku mitropoliju, koja nije bila direktno uzeta u obzir ni u odluci od g. 1898, te ni u ovoj, koja se na onu oslanja i nadovezuje.

Drži se (obćenito, ali ne beziznimno), da je sadašnji Sv. O. Papa protivan glagolici. Moguće, kao osoba, da joj nije sklon, kako joj nije, u obće, sklon nijedan rodjeni i odgojeni talijanac. Ali kakvi god bili nazori stožernika Sarto napram glagolici, mi smo uvjereni, da kao Papa on će u

pitanju glagolice mislit i radit onako kako su mu mislili i radili predšastnici. Mnenja koja se ne oslanjaju o dovoljno podataka lako čine zaći stranputicom. S toga mi i za najnovije doba glagolice oslanjamo se u prvom redu o dobro poznate, pozitivne čine, stalni da je to najsigurniji put do istine. Nu baš oslanjajuć se o nesumnjive činjenice, mi nenahodimo, da bi ni sadašnji Papa bio, *dosle*, išta poduzeo na uštrb našemu amanetu, niti imamo ikakva dokaza, da bi on nešto zatornoga snovao za buduće.

Jedini akat za Pija X. odnosno na glagolicu imamo u odluci sv. Zbora za Obrede od 19 rujna 1903. Ali ta odluka nije naprosto nego potvrda svega onoga što je učinjeno za Lava XIII. Odluka pače odaje čvrstu volju, da se imaju vierno i neodklonivo provadjat sve one odredbe koje su učinjene za Lava XIII.

Tko dakle stoji na stanovištu, da je primjerice odluka od god. 1898 glagolici štetna, naravno, da mu onda ova potvrda i odlučna volja Pija X. ima izgledat kao atentat na obstanak glagolice. Nego, ta predpostavka o štetnosti odluke iz god. 1898, kako vidjesmo, ne stoji, pa sliedi da nije opravdano mnenje onih koji drže, da su *u Rimu* nastali novi, kobni nazori po glagolicu, jer bi se takvi nazori bili imali pripisat i blagoj naklonosti Lava XIII.

A da u istinu u jedinom dosle poznatom aktu Pape Pija X. odnosno na glagolicu, ne ima ništa čim bi se stanovište Sv. Stolice mienjalo prema glagolici *in pejus*, evo neka govori akat sam, kako smo ga dobrotom prijatelja dobili u prepisu: [1])

---

[1]) Bojimo se, da je prepisivaču izbjegla koja netačnost. Ako

Decretum seu Litterae Sacrorum Rituum Congregationis ad Archiepiscopos Episcopos et ordinarios Provinciarum Goritien. Jadren et Zagabrien.

Sanctissimus Dominus Noster Pius Papa X. praesens decretum seu Litteras Sacrae Rituum Congregationis ad R.mos D.nos Arch'ep., Epis. Gor. Jadr. et Zag. expediri mandavit, ut iisdem innotescant quae de usu linguae *palaeoslavicae* [1]) in sacra liturgia ab eadem S. Congregatione in Comitiis die 3 hujus mensis ad Vaticanum habitis decreta, et die 4 subsequenti ab ipso SS.mo Domino Nostro approbata fuerunt, nimirum documenta recentiora sive ab ecclesiasticis sive a laicis praesertim Spalatensis Dioecesis, Apostolicae sedis judicio subjecta, ut linguae palaeoslavicae *usus liturgicus extra limites juris amplificetur*, mature et diligenter expensa sunt. Quum vero nihil fere novi repertum sit, quod jam antea non fuerat plus minusve deductum atque discussum, inde fit ut eadem rationum momenta, quae apostolicam Sedem moverunt ad quasdam normas super praedicto usu linguae palaeoslavicae stabiliendas, per decreta S. RR. C. 13 februarii 1892 et 5 Augusti 1898 cum declarationibus 14 Augusti 1900 et 14 Martii 1902 nunc etiam inducant ipsam Sanctam Sedem ad haec omnia sarta tecta tuenda atque in suo robore confirmanda. Eo vel magis quod decretum praecipuum, d. d. 5 Augusti 1898 libenter exceptum habendum quoque sit *ut speciale indultum* linguae palaeoslavicae *farens* in regionibus Croaticis; atque objectiones nuper allatae a simplici facti quaestione ortae agnoscantur: *nempe ex eo quod nulla vel fere nulla Ecclesia Spalatensis Dioeceseos* praefato indulto uti fertur comprehensa sit. *Hanc autem* quaestionem et ceteras

---

budemo dobili autentični tekst, prije nego obielodanimo ovu radnju, izpravit ćemo. Ali stalni smo medjutim, da nećemo imat uzroka da mienjamo svoje osvjedočenje o dosljednosti Sv. Stolice.

[1]) Rabimo položena slova gdje je tako u ruko pisu (prepisu).

ejusdem generis hic Sacer ordo *benevolo* et aequo animo si forte ad ipsum rite deferantur, in examen vocare ac dirimere paratus est, ad norman enunciati decreti 5 Augusti 1898. Interea temporis quaevis partium agitationes ac motus quid (?) ad Apostol. Sedis judicium praevertendum vergant penitus improbantur. Itaque eadem Sanctitas Sua bono et quieti Croaticae regionis, pro Sua Suprema sollicitudine pastorali consulere volens, vehementer optat ut praelaudati Sacri Antistites in unum locum conveniant, collatisque consiliis ac studiis, una eademque qua par est agendi ratione praefata Sacr. Rituum Congre. decreta in propriis Dioecesibus fideliter exsequi curent. Ubi autem opus fuerit, non desint expresse prohibere manifestationes Cleri sive saecularis sive regularis eo intentas ut praedictarum Apostolicarum praesriptionum vim ac vigorem imminuat nec sinant aliquid in lucem edi de rebus liturgicis absque eorum licentia scripto apposita: facta quaque ab ipso Sanctissimo Domino Nostro eisdem Archiepis. Episc. et Ordi. speciali potestate coercendi contumaces etiam religiosos poenis a jure sancitis.

Tamdem operae pretium est, ut in enunciato Conventu ipsi Sacri Antistites communem Epistolam exarare fidelibusquae sibi commissis dirigere satagant, quae explicate et distinctae illos instruant super statu praesentis quaestionis, eosque suavi quadam firmitate magnopere hortentur, et (?) cum quiete et tranquillitate obsequium atque obedientiam in Apos. Cdam. et in Rom. Pontif. Cris. in terris vicarium singulari perpetuoque studio servent et profiteantur.

Dat. Rom. ex Secretaria Sacr. Rit. Cong. die 19 Sep. 1903.

† *Panici* Archiep. Laodice.

Eto, u odluci neima ništa, što ne bi bio i Lav XIII. naredio. Što predšastnik odlučio, to nasliednik potvrdjuje i želi, da se strogo vrši.

Ima i više. Mi vidimo, da i Papa Pije X. rabi izreku koja očituje *blagonaklonost* („*benevolo* et aequo animo“),

kako ju, sličnu upotrebio na početku odluke od g. 1898 Papa Lav XIII. („pro sua erga Slavos *paterna sollicitudine*“) i kako ju drugim riečima, poimence namienjujuć ju hrvatskim krajevima, ponavlja i Pije X: „*bono* et quieti Croaticae regionis, pro Sua Suprema *sollicitudine pastorali* consulere volens“. I činjenica, da Sv. O. Papa želi sastanak naših biskupa i *njihov složan* rad, kao takodjer njihovo *zajedničko pismo u poslu glagolice*, i to odveć rječito govori u prilog onoj tezi koju mi ovdje riešavamo.

Jedino što se nepovoljna može zaključit iz ove Papinske koloredniee upravljene na naše biskupe, jest, da je utok, ili ti spomenica, koju su iz Spljeta odaslali pod Lavom XIII. na Sv. Stolicu (za ukinuće odluke od god. 1898), ta je spomenica bila odbivena. Ali zašto? Papa Pije X. kaže izričito, da se ne uvažuje spomenica, naperena proti odluci iz god. 1898, zato što se ta odluka ima od Hrvata primit radovanjem, kako no ti odluka, koja sadrži neki *poseban indult* koji je u **prilog** staroslovenskoj službi božjoj. A zar nije to istina?

Spljetska je spomenica imala bit odbivena i zato što nekud predpostavlja (ako je naš tekst tačan. V. opazku.) da u Spljetskoj biskupiji skoro nijedna crkva ne uživa spomenuti posebni indult. Svakako, kad bi to bila istina, a u tom obsegu nije, pravni liek nije mogo bit: da se traži ukinuće toga indulta, nego da se dolično („rite“) napravi utok, a taj bi utok, ako dovoljno i dobro obrazložen, od sv. Zbora bio *dobrohotno i pravično* prosudjen i riešen („benevolo et aeque animo, si forte ad ipsum rite deferantur, in examen vocare ac dirimere paratus est“).

Spljetska je spomenica imala bit odbivena i zato, jer njezin *petitum*, kako su ga barem u Rimu shvatili, nije ni historično ni juridično opravdan, dok traži, da se *glagolica proširi preko onoga što pravo dopušta* („ut linguae palaeoslavicae *usus liturgicus* **extra limites juris amplificetur**"). Hrvatski narod to ne traži, niti mu je takav zahtjev potrebit. Našemu je narodu dosta, *da se glagolica* **uzpostavi** *u nje prvašnji zakoniti posjed.*

Dakle nepovoljno riešenje spljetskog memoranduma nosi u samom sebi uzroke neuspieha, a ne u nenaklonosti Rima prema glagolici.

Nema sumnje, da je spljetski memorandum bio riešen pod Lavom XIII. da bi bilo uzsliedilo u suštini sasvim jednako riešenje. Pače tko zna nije li već za Lava XIII. bio taman onakav odgovor pripravljen, a od sadašnjega Pape u sve i posve usvojen i proglašen?

Ta, i Odluka sv. Zbora od 14 ožujka 1902 dakle baš za Pape Lava XIII. mnogima se u svoje doba pričinila nepovoljnom, jer su objekcije bile iz raznih biskupija sabrane na onom zemljištu na kojem glagolica nemože da uspieva.

Dobro je da i ta odluka bude ovdje priobćena u cielosti, da tako čitatelji uzmognu imat podpunu zbirku dokumenata o glagolici i uočit pravila uz koja treba da se razvija njezina poraba. Odluka glasi:

Decretum — 14 Mar. 1902 — Sacra Rituum Congregatio, decreto n. 3999 diei 5 Augusti 1898, et subsequenti declarationi diei 14 Augusti 1900, de usu linguae slavicae in sacra Liturgia firmiter adhaerens, ad quaedam dubia ex diversis dioecesibus sibi proposita iterum declarare censuit:

I. In Catalogo, iuxta articulum I praefati decreti n. 3999 praescripto, inscribendas tantum esse illas Ecclesias pro quibus privilegium linguae palaeoslavicae invaluisse et reapse vigere, triginta saltem abhinc annis, documentis et testibus *certo* probari potest; neque sufficere solam huius iuris suppositionem, et quatenus probatio dubia habeatur, linguam latinam manere in possessione.

Item Ecclesiis privilegiatis non esse adnumerandas illas, in quibus permixtio linguae latinae cum lingua croatica seu moderna in Missae Sacrificio hucusque adhibita est; quia decretum expresse loquitur de sola lingua palaeoslavica. Neque ad ius praefati privilegii probandum satis esse, ut aliquae partes Missae, v. gr. *Gloria*, *Credo* etc. a celebrante intonentur seu cantentur in lingua croatica, dum alia omnia in lingua latina ab eodem recitantur; et ut populus tantum cantet vel recitet preces in lingua vulgari.

Iuxta hanc normam Catalogum rite confectum ad Sacram Rituum Congregationem transmittendum esse.

II. Nomen *Missae privatae*, de qua in articulo IX. eiusdem decreti sermo est, non sensu stricte liturgico, sed sensu communiori et latiori accipiendum esse. Ad evitandas enim demonstrationes, et ad removendum scandalum, haec Missa characterem quasi solemnem assumere non debet.

III. Tandem praescripta in articulo XI supradicti decreti circa administrationem Baptismi et matrimonii extendenda esse etiam ad ultima Sacramenta, ita ut in parochiis lingua palaeoslavica privilegiatis ista neutiquam negari possint moribundis, qui eadem recipere velint, iuxta Rituale Romanum latinum.

Item in eodem articulo XI quoad collationem Baptismi vocem *privatim* non esse intelligendam eo sensu, ut iste administretur infantibus, omissis omnibus ritibus et caeremoniis. Illa etenim vox spectat tantum ad modum collationis non publicae,

servata semper solemnitate quoad ritus et caeremonias, quos in Baptismo nemini omittere licet, nisi necessitatis causa.

Atque ita rescripsit et declaravit. Die 14 Martii 1902.

D. CARD. FERRATA, *Praef.*
D. PANICI, *Archiep. Laodicen., Secret.* [1])

Najgore su se dojmile u ovoj odluci one rieči: „*certo* probari potest" i „linguam latinam manere in possessione".

Nije se dovoljno pazilo na rieči koje predstoje: „documentis et testibus", niti na narav i broj tih dokumenata i svjedočanstva; kao ni na vrst *stalnosti* koja se razumieva pod onom rieči „*certo*", biva da je to moralna certitudo, ne fizična ili matematična. Ako se na pr. u jednoj župi, gdje se ni jedne rieči latinske ne čuje u službi božjoj (osim mise u koliko ju izgovara svećenik), ako se i preko same Mise do dana današnjega, a ne samo do triestak godina natrag, uzčuvao izključivi običaj, da se epistola i vangjelje *nikada* ne pjeva latinski; ako i dan danas puk odgovara svećeniku i preko same Mise, a tako od vajkada, jedino staroslovenski; ako pače i priprosti ljudi i žene, koji nikada škole ne vidjeli, starci i starice, još pamte glagolskih rieči, kojih neima u živom hrvatskom jeziku, i poznati su kao istinoljubivi i bogobojeći, pa mirne duše i pod zakletvu svjedoče, da se nije nikada u doba njihove mladosti latinalo, — ma to daje *podpunu moralnu stalnost*, da dotična župa, crkva nije latinska, dakle da je eo ipso glagolska, pa sve da neima *ni jednoga* drugoga dokumenta pri ruci. Ta nisu naši predje držali glagolske arkive, niti mogli predvidjat doba, u koje će nemar i nepovoljne okol-

[1]) V. „List biskupije spljetske" br. 11, god. 1902, na str. 83.

nosti stavit njihovo mjesto u pogibelj, da se prekine kontinuitet onoga običaja koji je obstojao za njihova djeda i šukundjeda i još prije. Da su to naši djedovi mogli predvidjet, bili bi na obranu omilj le glagolice dali napravit ne jedno, nego deset bilježničkih svjedočanstva, a obstanak glagolskog običaja bili bi ne samo napisali na drvu, platnu i papiru, nego bi bili ovjekovječili slovima urezanim u najtvrdje kovine i kremene.

Ako li za glagolicu neima dokaza, a po tom moralne stalnosti, a nasuprot se zna, da se rabi od pamtivieka latinski ritual; ako svećenik pjeva latinski i puk latinski odgovara; ako neima nijednoga vjerodostojnoga starca i starice koji bi mogli svjedočiti o porabi glagolice; ako pri tom neima nikakvih župskih spisa glagolicom, nikakvih glagolskih knjiga u riznici, ili barem njihova uspomena u Popisim crkovinarstva; tada, naravno, da latinski jezik ostaje i nadalje u svom posjedu, akoprem je sve naokolo hrvatsko, odnosno glagolsko. Nu i u tom slučaju nije onemogućena za uviek uzpostava glagolice, ako odkapanjem spomenika, ili prekapanjem knjižnica dodje narodu do ruku dokumenata koji svjedoče, da i ona crkva bila u ne baš davnoj prošlosti glagolska, kao i sve ostale naokolo. Samo treba dolično („rite“) to doniet do znanja starijoj vlasti i molit, da se uzpostavi ono što je nekada bilo i čega se narod nije svojevoljno nikada odreko; pa neima sumnje, da Rim, koji rado vidi porabu glagolice gdje je ona u svom zakonitom posjedu, rado će pristat, da se ona opet

uzpostavi ondje gdje je sada neima, ali gdje je naknadno zakoniti posjed bio dokazan. [1])

---

[1]) Da se dobije pojam o naravi ove one crkve na hrvatskom teritoriju, da li je, to jest, *glagolska ili latinska* (kod nas trećega liturgijskoga jezika nigdje ne ima. Grčki je lit. jez. izčezo odavna), god. 1899 bila je nekim svećenicim razaslata vrst kolorednice gdje su stali sliedeći upiti, po našem mnenju dosta umjestni, da se po njima ustanovi način običnoga dokazivanja:

„1. Dali se je u župi sačuvalo glagolskih Misala, časoslova, Matica, spisa, spomenika itd.

2. Dali se glagolica od starine i od nazad 40 godina rabi, označiv promjene tekom vremena, sadašnju porabu, iii eventualno kakve joj se činile zaprjeke i zabrane?

3. Ako se nitko živ nespominje da se je tu rabio naš jezik, jeli se onda neprekidno zadnjih 40 godina služilo samo latinski; ili se je uz latinski, barem u nekim službam, rabio jezik slavenski; te osim pjevanih Misa ili javnih svečanih služba, jeli u pučkim Missam ili svečanim prigodam zamienio župnika latinaša, pop glagolaš kao pomoćnik ili privatan svećenik?

4. Koliko se je „Šćavet" rabio i koliko se još danas rabi sa strane svećenika kod S. Mise itd., i kako puk pjeva Slava, vjeruju, svet, Jaganjče božji itd.?

5. Koliko se je rabio i rabi se dandanas hrvatski Ritual u podjeljivanju Sakramenata, pogreba i raznih blagoslova?

6. U kojem se jeziku obavljaju pojedine službe preko godine? Svi navodi na ove upite........ ako se nemogu današnjom porabom potvrditi, neka se kažu po imenu dva vjerodostojna starca, koja bi do potrebe zakletvom posvjedočila, da se je tu u prošla vremena glagolalo.

.... a imali još što osobita u prilog za tu župu, neka se iztakne." —

Presv. biskup Mahnić, u već spomenutom svojem Tumaču („Explanationes"), učinjenu prije Odluke sv. Zbora od god. 1902, pišuć o dokazivanju, veli: „Ulterius progreditur S. R. C. indicans *ordinaria media probationis*, quae ostendat existentiam huius privilegii pontificii pro singulis ecclesiis. Et in hoc negotio, ubi res adeo manifesta est ut nulla negatione

Pričinjat će se gdjekomu na prvi mah, da smo se preveć dugo zaustavili na ustanovljenju činjenice: o sklonosti Sv. Stolice prema glagolici.

Mi smo to učinili naumice, jer spomenutoj činjenici pripisujemo izvanrednu važnost. Držimo pače, da je pitanje o naklonosti ili nenaklonosti Rima odlučujuće u sebi i prema našim domaćim prilikama.

Odlučujuće je u sebi, jer do Rima je sve. Rim je glavni, vrhovni čimbenik u svim liturgijskim poslima.

Ali odlučujuće je i prema našim domaćim prilikama,

---

vel tergiversatione possit celari seu evidens sit, juxta adagium iuris „notoria facti permanentis allegari quidem, sed non pro„bari", officii et muneris dicit esse Episcopi quamprimum „conficere indicem seu catalogum ecclesiarum omnium et sin„gularum, quas certo constet in praesens ea concessione rite „potiri".

Quoties res per se certa non est vel saltem habet argumentum *aliquod contra se*, seu dubia existat, debet institui probatio, ut ea manifestetur in sua veritate iuridica. Eo consilio recurrendum est ad *communia media probationis*, quae sunt testes et instrumenta quae ostendunt usum et consuetudinem in aliqua ecclesia inducta et vigentia. Praeter enim expressam concessionem et communicationem, privilegia acquiruntur etiam consuetudine, modo praescripta sit i. e tanto tempore perstiterit, quantum requiritur, ut quis per praescriptionem seu longam possessionem iura acquirat."

jer, budi bez zamjere rečeno, naše je mnenje, da, ako glagolici ne cvatu ruže, malne glavni dio krivnje nose za to naši biskupi. *Sadašnji* su u obće pravedni i barem nepristrani, a cienimo, većina ih goji simpatija prema odličnoj kulturno crkvenoj baštini stečenoj nam od velikih svetih slavenskih apostola, ali nije bilo glede većine svedj tako. U našoj zemlji bilo je u prošlosti biskupa svakojakih i jer većinom u tudjini rodjeni i odgojeni, nijesu, uz pohvalne iznimke, imali ni srca ni smisla za naše svetinje, pa su ih mirne duše zatirali.

Tko jamči, da se ne bi mogla opet ponovit stara zlokobna vremena? Naš udes nije u našim rukama. Narod živi pod skrbništvom. Tudja volja i tudji zakoni, pred kojim ni naši životi, a kamo li kulturni interesi, nisu dovoljno zaštićeni. Narodi koji bdiju, a ne driemlju, sve treba da nastoje predvidjet i prema vjerovatnim budućim dogodjajim na vrieme poduzimlju obranbene mjere. I s ovu i s onu stranu Velebita i Dinare i Učke i Triglava nameću nam u upravi ljude tudjeg jezika i krvi. Nije nego korak, pa da pokušaju preniet praksu s političko-državnoga i na crkvenokulturno polje, a onda smo ga u podpunom 18. vieku, i prije, kad su crkveni dostojanstvenici u hrvatskim stranama bili malne vaviek tudjeg poriekla i osjećaja.

S toga nije nikad dovoljno naglašeno stanovište vrhovne crkovne vlasti u poslu službe božje na staroslovenskom jeziku, jer ako je Rim naklon, nesmiju biskupi hrvatskih pokrajina da tu naklonost izigravaju. Kad Rim ne cjepidlači, kad Rim ne steže, nego obezbjeduje i pruža olakoćenja, taj su primjer dužni da sliede i biskupi i svećenici, i ako ne bi iz odanosti i ljubavi prema dobromu i toli

zaslužnomu narodu u kojem pastiruju, a ono svakako iz odanosti i dužna počitanja prema Isusovim namjestnicim, koji s višega gledaju, bolje uvidjaju, tačnije shvaćaju, nepristranije i objektivnije sude, a uz to odveć visoko stoje a da bi na nje djelovali, aktivno ili sugestivno, uzajmljeni ili narinuti ezotični politični i narodni uplivi, ili ih sapinjali mjestni, pokrajinski i državni obziri, čega svega vidimo na uzburkanom moru glagolske poviesti od 9. vieka do danas.

Znamo, svi ovi argumenti neće bit ipak osvjedočiti neke od naših čitalaca. Strast ne da istini na vidik. Nju strast zastire, kao što oblak zastire sunčanu svjetlost; te, ako ovu našu razpravu čita čovjek predsudan, ili zloban, bit će već uzkliknuo, da je ovu knjigu autor napisao jedino u namjeri, da obrani Rim i da čitatelja osvjedoči, kako za glagolicu možemo da mirne duše prepustimo svu brigu Rimu i našim biskupima. *Nama, bit će nadodao, nakon ovakoga razlaganja, ne ostaje šta da činimo....*

Ne bi izpravno mislio tko bi ovaj naš rad tako ocienio.

Koliko god pisac ove razprave bio privržen Rimu, daleko je od toga, da bi radi te odanosti istinu zatajio, ili ju omalovažio, ili da bi dokazano pravo naroda zapostavio. To ne bi bila privrženost, ne bi bila krepost, nego grieh,

ne vrlina, nego mana i puzavost, čega Rim niti od koga zahtieva, niti u komu odobrava.

Ljubav prema istini i glagolskom amanetu, to je bila u prvom redu ona zviezda sjevernica prema kojoj se kretalo naše pero sve dosle, a tako, dade li Bog zdravlja, saviesti i pameti, hoće i u buduće. Istinom se najbolje služi narodu i njegovim svetinjama i probitcima. U laži su i tako noge vazda kratke, a nedoličan postupak u obrani, i poraba nedopuštenih sredstva, osvećuju se brže nego se misli, paleć nemilostno ruku koja se s takvom vatrom igra. A pišuć u hator istini i pravici, mi ne držimo, da smo tim i najmanje onemogućili ili učinili suvišnim *sudjelovanje naroda* u obrani glagolice. Sve obratno. Mi pače cienimo, da smo dosadašnjim redcima tomu sudjelovanju prilično *utrli put* i pokazali *stazu koja najbrže i najbolje vodi k uspjehu.*

Jer premda je glagolsko pitanje, kao u obće sva pitanja što se tiču bogoslužja, glede zakonodavstva i provadjanja, eminentno crkovno pitanje, ostaje ipak narodu široko, vrlo dugo i široko polje za njegov mar i rad na uhar i obranu glagolice, u *crkvi i van nje.* Pače, gdjegod nadolazi nužda *obrane*, puk je i narodno svećenstvo u prvom redu zvano, da na tu obranu ustane, jer je glagolska povlastica *narodu* udieljena, pa kad se čuva ovaj amanet, čuva se dragocieni dar primljen u vlastitost od Isusovih namjestnika.

Da navedemo nešto, poput primjera, u čem se može da razvije obilna narodna djelatnost glede glagolice.

Mi držimo da narod ne prelazi granice svojih vierskih dužnosti, a vrši mile dužnosti domovinske, kada budno pazi:

a) kako se izpunjaju odluke sv. Zbora od 5 kolovoza 1898 *glede učenja glagolice u Sjemeništima*. Propis je sv. Zbora jasan i kategoričan ; nije fakultativan, te naše je pravo i naša dužnost dopriniet sve što možemo, da se taj propis najsaviestnije i najtačnije izpunja *u svim biskupijam*.

Dalje: naše je pravo pazit:

b) kako se izpunja pravilo VII. Odluke sv. Zbora od god. 1898 pri redjenju novih misnika.

Dalje : naše je pravo pazit na osobit način :

c) da se u popis glagolskih župa *unesu sve one župe, koje na to imaju pravo*, a tko dočita ovu razpravu, cienimo, osvjedočit će se, da su *riedke* one župe u našoj domovini koje to pravo ne uživaju. Dalje pravo je naše, da najpomnjivije pratimo razvoj ove radnje o stvaranju kataloga, *prije nego* katalozi budu *proglašeni*, jer će nakon toga, a naravno je, novo proglašivanje priepornih župa (pa bio taj priepor opravdan ili ne) ići puno mučnije i sporije, osobito ako ne prevladaju oni pravični i tačni poviestni kriteriji u prosudjivanju glagolice, o kojima ćemo probesjedit u posebnu poglavju.

Naše je pravo i naša dužnost:

d) nastojat, da se što prije obielodane sve one knjige i svi oni molitvenici koji su pri službi božjoj i za porabu vjernika ili nuždni ili koristni, i koji mogu biti obielodanjeni s dozvolom samih djecezanskih biskupa.

Dalje, naše je pravo i naša dužnost.

e) upriet sve sile dok postignemo, da poduka barem (za sada) glagolskih slova bude *obćenita* u cielom našem narodu te da bude što prije uvedena kao obvezni predmet *u sve pučke škole.*

Dalje, naše je pravo i naša dužnost:

f) gledat na sve načine, da se opet, *kao što je nekad bilo*, rabi (za sad barem u svečanim prigodama, a što više moguće i u privatnim i javnim prigodama) glagolica ili sasvim sama, ili barem privremeno uz latinicu. A to se može odmah počet provadjat, kao za nadpise na crkvam, na grobovim i grobištim (na ulazu grobišta i na grobištnoj crkvici), na javnim zgradama, koje su autonomna pokrajinska ili obćinska svojina; na pečatima pučkih škola, župničkih odvjetničkih, bilježničkih i obćinskih ureda, itd.

Tako radeć, mi ćemo se stavit u suglasje sa domaćim predajama, sa našom prošlošću i nećemo tim učinit ništa, o čem ne bismo našli i dan danas živa i pohvalna primjera kod Rusa, Srba i Bugara, porabom i širenjem ćirilice. Sveto i milo njima njihovo, a nama naše.

Naše je pravo takodjer:

g) upotrebit sva dopuštena sredstva, *da* **svi** *hrvatski* biskupi budu *jednako na strani glagolice*, složni s narodom i sa Sv. Stolicom. Nezaboravimo, da iz Rima nemogu izravno obćit s pukom, kako Sv. Stolica ne obći izravno s pukom nijednoga kraja na svietu, nego preko redovite crkovne vlasti, koju Rim, bez anarkije, nemože mimoilazit. To držimo vazda pred očima i prema tomu udesimo svoj rad, žilav i neumoran, i uspjeti ćemo, pa će malo po malo prestati jednom onaj skoro rekli bismo sablaznjivi prizor, da malne jedino iz hrvatskih pokrajina i jedino glede službe božje na staroslovenskom jeziku nastaju vjekovite sumnje i neprestano se dodijava Sv. Stolici svakojakim objekcijama i upitima, stvarajuć tim Rimu brige, truda i neprilika, a

glagolici često neugodnih zaprieka, narodu trajnu trzavicu i nemir.

Ali svim ovim što dosle nabrojismo nije ni iz daleka izcrpljen niz onih slučajeva, u kojima smo slobodni ili zvani, da se mi, narod, za glagolicu staramo.

Da još samo nešto spomenemo, što je preduvjet za mnoge podhvate u prilog glagolici, osobito gledom na njezinu porabu u javnom i privatnom životu.

Puno na pr. odlučuje, da li imamo ili ne glagolskih tiskarana, ili barem glagolskih slova u domaćim tiskarnam. Nešto se glede toga pomakosmo, te su već dvije tiskarne providjene glagolskim slovima, ali to je premalo: *dojedna hrvatska tiskarna imala bi se pobrinut, da drži na razpoloženje slova izumljenih od sv. Ćirila i Metoda.*

Narod koji svakoga uzdržava, samo hoće li, može u tom pravcu lako uzradit te podpuno vidjet izpunjene svoje opravdane želje, i to kroz vrlo kratko vrieme.

Ta ako ćemo istinski, da glagolica ožive, treba da ju posvuda, a ne samo u crkvama oda sna probudimo; treba, da bude onako svestrano rabljena i da onako bujno cvati kako to bilo do 16. vieka, kad naš zavičaj nije skoro ni znao za koje drugo pismo osim glagolskoga. [1]) Inače prije ili po-

[1]) „U Hèrvatah *vladaše od iskona glagolsko* pismo“..... „Već tečajem ove pèrve dobe (doba od 9. do 12. vieka) razprostiraše se glagolica po dalm. hèrv. otocih i po zapadnoj Istri.......... Jednom rěčju *gla golica* i uz nju hèrvatski jezik, bijaše od

slie nadoći će zastoj i ono malo što bude nadoživjelo, razplinut će se ko zadnji sunčani traci pri zahodu, pa će se o glagolici govorit kao o paloj Troji: *Fuit Ilium.*

Nedajmo, da do te naše sramote nikada dodje.

Sada pri završetku iztaknuti ćemo još nešto, koje ako i ne spada u naše pravo, a ono svakako spada u naše dužnosti: treba t. j. da branimo svoje svetinje *onako kako je red.* Svedj žilavo i uztrajno, dakako, ali pri tom vazda valja čuvat *pravu mjeru* i postupat onim sretnim načinom kojim se ništa pred nikim ne gubi, a za stvar se puno postizava. U doba kad su ne samo pojedinci, nego i cieli narodi u svom postupku postali nagli i nervozni, pitanje o načinu postalo je pitanje vrlo aktualno za nas i svakoga. „*Rite*" govore latinci, a mi bismo u konkretnom slučaju glagolice preveli *uredno*, ili ti dolično: dolično nama, narodu, vazda dosle ozbiljnu i pametnu; dolično amanetu, koji

---

XII. do XVI. vieka kod većine hèrvatskoga naroda *jedino sredstvo pismenoga obćenja i jedini oblik književnoga života*" (V. obširnije u „Borbi za glagolicu" I. dio str. 15).

Slično Šime Ljubić u „Razvodu istarskomu" preštampanu iz VI. knjige „Starina" na str. 12.

A Kukuljević („Monumenta historica Slavorum meridionalium. Knjiga I. u predgovoru na str. VI): „Iz ovih listinah hrvatskih što dosižu po izboru do konca 16. vieka,...... učimo se takodjer, da je kod Hrvatah, mnogo prije rimskoga ili latinskoga pisma, u običaju bilo staro-slovensko...." „Meni barem nije pošlo za rukom naći *i jedne* hrvatske listine pisane latinicom prije druge polovice 16. stoljetja". A sada?

branimo, i dolično uzvišenim osobama i institucijama s kojima imamo posla.

Liep, zgodan način pruža već od sebe dobar dio jamstva za povoljan uspjeh. I u javnom životu, u koliko je moguće, vriedi ona narodna, da liepa rieč gvozdena vrata otvara. Pa ugledajmo se u sitnije primjere. Jeste li ikad vidjeli, da koji odvjetnik te se trudi da dobije parnicu, dolazeć pred sudca, goropadnim tonom traži svoje pravo uz viku, buku i psovke? Ne, nego eno ga gdje triezno i promišljeno govori, gdje proučeno piše, i posve ljudski i učtivo postupa, a sve strogo po §§, pa i onda ako su ih na pr. maćuhinske vlade i vavilonski parlamenti narodu darovali.

E pa dobro! Učimo se na tudja ledja i *fiat applicatio* u korist naroda i glagolice.

IV.

Svim onim što smo dosle napisali nismo ipak ni iz daleka riešili ono radi čega je poduzeta ova razprava.

Zato što nijesmo iznašli nijedan, ni pozitivni ni negativni dokaz, po kojem bi se moglo temeljito zaključit, da nam je Rim u poslu glagolice protivan, nego radje obratno; nijesmo tim još odgovorili na pitanje: da li je pak u istinu *glagolica pravo svih Hrvata*, ili samo one nekolicine, kojoj je pala u dio sreća, da se glagolica još uzdrži živa u njihovim županama? Mi smo dosle narodno pravo samo predpostavljali; naš je dosadašnji postupak bio dakle *hypotetičan*. S toga još ostaje sumnjivo, neizvjestno, nedokazano ono što je za nas glavno i što zadaje sada toliko brige narodu, naime: **pravni obseg** glagolice; njezine granice.

Nije dosta što Rim ne smeta onomu dielu naroda gdje se još glagolica rabi. Nije dosta ako za te prediele Sv. Stolica daje, u prilog glagolici, poseban indult i stvara ustanova koje su kadre da i najdaljemu potomstvu izruče čitave te ostatke osta-

taka; svak bi još želio znati: *ima li koje nade i za onaj dio naroda gdje se o glagolici može besjedit samo kao o uspomeni:* onda bilo sad se spominjalo.

Ta ima cielih hrvatskih pokrajina gdje je glagolica obumrla. Pa što onda? Zar glagolice u tim pokrajinam nikad više? Zar sadašnji *statu quo* ima ostat takav do vieka?

Ove vrsti upit *nijedan* od naših biskupa nije nikad na Rim upravio, pa, naravno, nije Rim imao prigode ni da se izrazi. Prigovori, upiti, potežkoće, sumnje i ostalo odnosilo se izključivo na faktično stanje, na sadašnjost, te iz Rima jedino je to stanje bilo i riešeno i uredjeno. Ali pokle je bilo riešeno i uredjeno načinom, ne samo pravičnim, nego, kako dokazasmo, načinom prema nama upravo blagonaklonim; to povoljno riešenje i uredjenje faktičnoga sadašnjega stanja, ulieva nade i za budućnost, da, to jest, sadašnje kukavno faktično stanje neće ostat viek vieka takovo; osobito ne ako hypoteza o glagolici, kao pravu svih Hrvata, može postati istina i smatrat se kao aksijom.

Mi gojimo dobrih nada za budućnost i osvrtom na prošlost.

Ako nijedan slavenski narod, pa ni hrvatski, nije prije sv. slavenskih Apostola Ćirila i Metoda ni faktično ni pravno, ni u veliku ni u malenu obsegu, uživao dragocienu povlasticu, da može Boga hvalit u sv. liturgiji na svom jeziku, *pa je ipak tu povlasticu dobio* i hrvatski ju narod, akoprem krnjastu, sve do danas očuvao; zašto se nemožemo nadat, kad je Rim dozvolio da iz ništa nastane nešto, da će dozvolit i ono što još obstoji, da se povrati u prvobitno svoje neograničeno stanje, u neograničeno hrvatsko uživanje?

Posvemašnja obnova glagolice kod nas Hrvata nije mučna, jer i ovi ostatci ostataka, ovi i ako slabi i tanki konci stvaraju kod nas *nikad neprekinuti kontinuitet*, natrag za vjekove, pa sve do Ćiril Metodovih doba.

Nijesu tako sretni ostali katolički Slaveni: Česi i Poljaci. Oni udioništvuju, virtualno, na pravu staroslovenskoga jezika u službi božjoj u obće, i samo u toliko, *u koliko su Slaveni.* Kod njih su konci popucali, nastavka je već davno, vrlo davno nestalo, i neimaju ko mi, *malne svakog vieka,* od 9. pa do 20., po *koju novu potvrdu* i po koje novo priznanje i pravnoga i faktičnoga stanja. Njima su ostale same razvaline, materijal zgrade; dočim je kod nas divna starinska polača, i ako razpucana i trošna, još čitava, sa liepim brojem dvorana u dobro sačuvanom, podpuno izvornom obliku.

Mi se dakle možemo najviše tješit i najviše nadat.

Uz *faktični kontinuitet za neke prediele,* ako postoji *pravni kontinuitet za ostale prediele,* mi bismo imali podlogu, da se svojoj slavnoj starini *u cielosti* primaknemo.

Nu taj pravni kontinuitet za cieli narod može i danas obstojat samo ako je to pravo *izvorno obstojalo* za cieli narod i ako se *nije tečajem vremena izgubilo.*

Pita se dakle konačno: **je li glagolica pravo svih Hrvata i je li ona to još i danas?**

Neima sumnje, da jest, jer nikad nitko, vlastan, nije glagolici ograničio pravni obseg, a pokle prvobitno i dalje kroz sve vjekove, glagolica pripadala cielomu hrv. narodu bez ograničenja, imala bi tako pripadat i danas.

Nu prije nego, na dokaz, otvorimo poviest, da nu

dva tri argumenta iz zdrava razuma, na osnovi nekih činjenica, što će nam razgalit još većma obzorje.

Fakat je, da su bar neke crkve *u zakonitu posjedu* glagolice. A odakle zakonitost dok znamo, da nijedna od tih crkava, razasijanih po raznim pokrajinam, nije nikad za glagolanje nit pitala niti dobila koju osobitu dozvolu? One dakle imaju imat neku *zajedničku dozvolu* u prošlosti. Drugčije ne bi preostajalo nego uztvrdit, da su stanovite crkve stekle pravo glagolanja jedino *zloporabom*, bez ičije dozvole, kako to neki protivnici glagolice već i tvrde. Nu ova je predpostavka o zloporabi neprihvatljiva. Da je po sriedi zloporaba, Crkva ne bi toj zloporabi *pogodovala*, a glagolici pogoduje. Ona bi zloporabi stvarala potežkoća, ili bi ju naprosto ukinula. Ako li to Crkva ne čini, nego u sve i po sve izjednačuje glagolicu latinici, odatle možemo zaključit, da Crkva, najkompetentniji sudac, ne nahodi u porabi glagolice kod stanovitih crkava nikakvu zloporabu, nego skroz zakonito stanje, koje ona sama svojim vrhovnim auktoritetom uvela. Da je po sriedi zloporaba ne bi Crkva govorila o povlastici („privilegium"), jer zloporabom nitko do povlastice ne dolazi.

Dalje. Crkva je i van hrvatskih zemalja ili stalno ili periodično dozvoljavala ovdje ondje porabu glagolskog jezika u službi božjoj. A na kojem stanovištu? Valjda na stanovištu „*reale* privilegium"? Ne, jer je dozvoljavala na latinskom zemljištu i latinske se crkve u glagolske pretvarale. (u Mletcim i Rimu stabilno, a od puta do puta u Rimu, god. 1881, u Zagrebu iste godine, u Spljetu višekrat, pa u Šibeniku i drugdje).

Stanovište dakle sa kojega je polazila Sv. Stolica brišuć za čas realno pravo latinskih crkava, bio je *obzir na narod i na njegovo pravo*, koje Crkva nije htjela narodu uzkratit iznimno ni u tudjini, u crkvama koje hrvatskom narodu nikako ne pripadaju.

Još nešto će nam objasnit upliv *narodnoga prava* na porabu glagolske povlastice.

U hrvatskom narodu postoji od davnine jedna jedina redovnička redodržava, koja se smatra i zove *ilirska, hrvatska*: redodržava OO. Tretoredaca. Ako za ikoga to je za redovnike na zapadu poraba latinskoga jezika pri službi božjoj pravilo i zakon, koji ne trpi iznimaka. Ipak jedna iznimka postoji, a ta je taman i jedino za one redovnike koji se *zovu i jesu redovnici hrvatske redodržave*. Što to znači? Zar ova iznimka sieća na realnu povlasticu? Niti na realnu niti na osobnu, personalnu. Nego gdjegod je kod nas koje tretoredske crkve, ona je eo ipso *glagolska*. Odakle to pravo? „Ratione ordinis“ (Reda radi), ili tačnije: radi *hrv. naroda* („ratione croaticae nationis“) izmedju kojega naši Tretoredci živu i za koji rade.

Nu skoro najklasičniji dokaz iz logike imamo u činjenici, da narod *ne samo donosi*, nego i **prenosi** to svoje pravo, sam sobom. Kud on tamo i glagolica. To vidimo u rimskoj i mletačkoj hrvatskoj naselbini, to u postupku naših Tretoredaca, koji svoje pravo uživaju, nose i prenose i nakon odluke od 5 kolovoza 1898; i napokon u dosle još ne iztaknutoj ali vrlo važnoj činjenici, da su u nas mnoge i premnoge župe, usljed turskih ratova, trešnja, kuge itd., istom *novijega* postanka, a ipak bez ikakve nove

dozvole uživaju, i u novim predielima, u novim župama, na novom zemljištu svoje *staro* davno pravo, sve jedno ko prije. [1])

Kud ćemo više? I na osnovi same odluke od 5 kol. 1898 za nijednu se crkvu prigodom dokazivanja ne zahtieva dokaz *o dozvoli*, nego samo *o porabi*, a ta je poraba kad se tiče glagolskog jezika u hrvatskim stranama **mjerodavnija od porabe latinskoga jezika.** Ta eno. Da koja župa od glagolske postane *latinska, nije* dostatna neprekidna poraba od nazad 30 godina amo, a da od latinske postane *glagolska, jest dostatno* i toliko vremena, premda se za redovitu preskripciju (gubitak crkvenoga prava) hoće *najmanje* 40 godina, pače, kako ćemo vidjet u sliedećem poglavlju, to se doba može protegnut i na 100 do 200 i više godina. [2])

Bi li Sv. Stolica, uza svu svoju zamjernu naklonost bila, na uhar glagolici, tako obilate ruke, da *nije po sriedi narod*, kojemu udieljena glagolska povlastica pripada, te radi kojega su i Benediktinski samostani (kao tretoredski) u našim stranama, već 11 vieka, glagolicu njegovali (osobito Rogovski samostan kod primorskog Biograda)?

A kad, očito, *narod sobom donosi i prenosi glagolicu*, i kad u Rimu imaju prema hrv. narodu toliko sklonosti i obzira, da su glagolicu posve izjednačili latinici, pače ona uživa i neku prednost nad ovom; kako je moguće i pomislit, da je to povlašćivanje hrvatskoga naroda, i to derogiranje posebnoga latinskoga liturgičnoga prava na Za-

---

[1]) O tom će još biti potanje govora u nastajnom poglavju.
[2]) I ob ovom predmetu podrobnije u nastavku.

padu, glagolici na uhar, posljedica singularne aplikacije, a ne nekog obćenitog stanovišta, odakle pojedini slučajevi odtiču kao razni potoci sa zajedničke visoči?

Neko se dakle *obćenito* povlašćenje *predpostavlja*, uključuje, te kad se o glagolici govori, Sv. Stolici, pri izdavanju Odluka koje uredjuju *porabu* glagolice, *suvišno* je („*supervacaneum*". Biskup Mahnić, v. str. 11 i 12 ove razprave, u opazci) *pozivat se na izvorne obćenite koncesije date slavenskom narodu* (provocare ad originarias concessiones slavicae nationi generaliter datas. Ibidem). Ta glagolica je liturgični jezik, kao svaki drugi, a kao liturgični jezik pripada dotičnomu plemenu, plemenu hrvatskomu, ne grčkomu, ni latinskomu. [1])

Ali ove su logične indukcije, istina je, za ovako važnu stvar nedostatne.

Hoće se obilatijih i tvrdjih dokaza, a najtvrdji biti će oni koje će nam pružit uz neumitnu historiju Papinska pisma, ne samo za sve Slavene u obće, nego i *sasvim na po se* za, da tako rečemo, onu *liturgijsku osebujnost*, specialitet, koju u *glagolici* uživa samo: **hrvatski** narod.

Hrvati su pače smatrani i jesu *jedini pravi nasliednici Ćiril Metodove baštine*. To im bez oklievanja izriečno pri-

---

[1]) V. i na str. 35, osobito one rieči.... „Kad bi (Sv. Stolica) ukinula glagolicu kao „privilegium nationale", ukinula bi je... ne za neke crkve, nego *za sve u obće*... jer bi *prestala biti liturgični jezik*".

znaje i njemački povjestničar glagolice Dr. J. A. Ginzel [1]) a što bez prispodobe puno više vriedi, to im faktom opetovanih potvrda glede porabe priznaju i sami Pape od Hadrijana pa do današnjega Pape Pija X.

Tim evo nas na stancu kamenu, na poviesti, da ona izda svoj pravoriek o pravom stanju stvari.

---

[1]) V. Njegovu povjest: „Geschichte der Slavenapostel Cyrill und Method und der slavischen Liturgie" u §§ 29 i 30 (na str. 113-116). Evo njegovih zaključnih rieči pod § 29: „Und nachdem für Metod's Liturgie auf ihrem ursprünglichen Boden der märisch-pannonischen Dioecese keine Stätte mehr war, fand sie auf dem Boden des slavischen Küstenlandes nicht bloss eine zeitweilige Zuflucht, sordern sie sollte *für alle Zeit hier so heimisch werden*, dass das *kostbare Erbe Cyrill's und Method's* nach wiederholten Kämpfen für die Behauptung desselben ungeschmälert *bis auf den heutigen Tag den Slaven des adriatischen Küstenlandes geblieben ist.*"

A na str. 155 (§ 41): „Noch *bei Lebzeiten Method's* verbreitete sich die slavische Liturgie von Pannonien aus unter die sprachverwandten *Slaven des adriatischen Küstenlandes*, welche berufen waren, dieselbe unter allen katholischen Slawen des Abendlandes *als ihren bleibenden Antheil su besitzen*".

To je i Kopitar ponešto kazao (Glagol. p. IX.): „Liturgia slavica, ex prima sua patria et sede per Hungarorum irruptionem et vastitatem exul et extorris, ambabus ulnis excepta ab *Illyriis* et Moesiae Bulgaris, et mox (ab a. 988) a Russis, etsi peregre, inter propinquos tamen et cognatos laetissime et latissime effloruit."

Početak staroslovenskoga jezika kao liturgičnoga siže, kako je poznato, u 9. viek, u doba sv. Ćirila i Metoda.

Prvi, od triju Papa, koji je *svečano* [1]) odobrio staroslovenski jezik kao liturgični, bio je Papa Hadrijan II. (867-872) u spomenitom pismu sačuvanu nam u Panonskom Žiću sv. Metoda. [2])

Hadrijanovo pismo daje dozvolu, da se može rabit staroslovenski jezik u službi božjoj bez ikakva ograničenja. Okolnosti u kojima se to zbilo, duh i način pisma ne dopuštaju o tomu ni najmanje dvojbe, tim više pokle je ta dozvola data po zagovoru sv. slavenskih apostola, a proglašena preko sv. Metoda, prvoga i to neodvisnoga nadbiskupa metropolite, a kašnje i *legata a latere*. O njem Papa Hadrijan izriečno veli u poruci na panonskoga kneza Kocela, koji prosio sv. Metoda za Pastira: „Ne samo tebi, nego šaljem ga (sv. Metoda) kao od Boga i sv. apostola Petra..... dana učitelja **svim slavenskim krajevima...**“ [3])

Istina, ima ih, medju njima i Ginzel [4]), koji stavljaju u sumnju autentičnost Hadrijanova pisma. Ali može se smatrat kako dokazano, da je mnenje o neautentičnosti bez podloge. [5])

---

[1]) V. ovu razpravu na str. 43.

[2]) V. „Borba za glagolicu“ Dio I. Prilog B na str. 28-30. i tekst u poglavju XI. na str. 79 i dalje.

[3]) ....„Non tibi tantum, sed **omnibus** *partibus* illis Slovenicis mitto illum magistrum....“ (L. c. Pril. B str. 28).

[4]) L. c. Pril. C na str. 9 i dalje.

[5]) V. razpravu „Contro il glagolito“ (Prilog L) na str. 146 i dalje. V. posebno na str. 169 prispodobu izmedju kronake povjestničara Nestora (1056-1116) i Hadrijanova pisma.

Ali sve da je pismo Pape Hadrijana II i neautentično, za našu tezu ne bi ništa odlučivalo, jer je neumrli Lav XIII. u okružnici „Veliki nalog" [1]) *usvojio* ono što se u Žićima o sv. Ćirilu i Metodu čita glede službe božje na staroslovenskom jeziku i Hadrijanova držanja u tom pitanju.

Spominjanje Hadrijanove dozvole onim načinom kako to čini Papa Lav XIII. ekvivalent je nove potvrde prvobitnoj dozvoli, sve i da pismo Hadrijana II ne bi strogoj historičnoj kritici odolievalo, jer je vlast jednoga Pape podpuno ravna vlasti drugoga Pape, pa je Lav XIII. „ex plenitudine potestatis" mogo da učini ono, što je na razmaku od 10 viekova mogo da učini Hadrijan II, sve i ako ne stoji predpostavka prvoga čina. Neautentičnost pisma Hadrijana II nemože uništit *namjeru* i djelo Lava XIII, tim više pokle se Lav XIII. ne pozivlje samo na Hadrijanovo pismo i odobrava ga, nego crpi i usvaja i drugih podataka odnosno na službu božju uvedenu od slavenskih Apoštola. Hadrijanovo dakle pismo Lavu XIII. ako nije izvor prava, jest jedno od dokazala, da je glagolica dobila od Sv. Stolice potvrdu već 9. vieka, i tim njezina poraba postala zakonitom. Eventualnu nezakonitost u doba Hadrijana II rieči bi Lava XIII. po tom bile naknadno u zakonito stanje pretvorile. Naum je Lava XIII. u tom pogledu sasvim jasan.

Lav XIII. piše [2]):

„I pošto su ih obtuživali (sv. Ćirila i Metoda), da su prestupili (prekršili) stare naredbe i najsvetije crkvene običaje, jer

---

[1]) Priobćena je u cielosti, latinski i hrvatski, u Prilogu A „Borbe za glagolicu".

[2]) V. „Borbu za glagolicu" Prilog A na str. 7.

su *uveli slavenski jezik u svete obrede*, obraniše svoje postupanje razlozima tako tvrdim i sjajnim, *da ih Papa* i sve svećenstvo *pohvali i postupanje im* **odobri.**" [1])

Ne iztiču se ovake činjenice bez uzroka.

Što se tiče *obsega*, u kojem se prvobitno dozvolila poraba novoga liturgijskoga jezika, tu se takodjer slažu nazori Lava XIII. sa onima koje nam donose Žića naših Apoštola. Kako ne u Legendama, i posebno u pismu Hadrijana II, tako ni u okružnici Lava XIII. nikakvu ni najmanjenu ograničenju traga. A izrekâ u protivnu smislu izobila.

Gdje se govori o poslanstvu sv. Ćirila i Metoda, tu se to poslanstvo proširuje na sve Slavene, bez iznimke, a ne samo na Moravske Slavene. Kako poviest i predaja tako i okružnica „Grande Munus", Ćirilovo i Metodovo poslanstvo nahodi kao zakonito: i preko južnih i preko iztočnih, kao preko sjevernih i preko zapadnih granica Moravske države.

Cielo je *slavenstvo* spadalo u Ćiril Metodovu duhovnu i kulturnu pastvu, te okružnica „Grande Munus" izriečno spominje i Hrvate (sa Slovencim) i Srbe i Bugare i Čehe i Poljake i Ruse. Posebno što se na južne Slavene odnosi okružnica piše :

.... „budna Metodova ljubavj, **prešav Moravske granice**, grlila Panonce (Slavene u današnjoj Ugarskoj i

---

[1]) U izvorniku okružnice: „Et quoniam fecisse contra instituta maiorum religionesque sanctissimas arguebantur, quod sermonem Slavonicum in perfunctione munerum sacrorum usurpavissent, caussam dixere rationibus tam certis tamque illustribus, ut Pontifex totusque Clerus et laudarint homines et probarint".

Banovini), kako je za živa Ćirila zagrlila bila **Hrvate i Srbe....**" [1])

A prešav sa etničkih na zemljopisne momente, gdje nabrajaja pokrajine, okružnica „Grande Munus" ne propušta, a da izriečno ne spomene i *Dalmaciju i Korušku*:

... „*i Dalmatince*, s kojima je nebeske darove dielio, *i Kranjce* (Koruntane) medju kojima je mnogo radio..." [2])

Ovo nabrajanje podpuno sklada sa već navedenom porukom Pape Hadrijana II panonskomu knezu Kocelu: ..... „*svim slavenskim krajevim*", kao i sa onim riečima okružnice gdje se govori o obsegu poslanstva sv. Ćirila i Metoda, te već na početku:

„apud Slavoniae populos" [3])

i dalje u drugim prigodama:

„Slavonia tota" [4])
„Slavoniae populos" [5])
„Slavonicas gentes" [6])
„Omnis Slavorum nátio" [7]) itd.

---

[1]) .... „vigilans Methodici caritas, praetervecta Moraviae fines, sicut superstite Cyrillo Liburnicos et Servios attigerat, ita nunc Pannonios complectebatur" (L. c. str. 9).

[2]) .... „et Dalmatas quibuscum caelestia partiebat communicabatque charismata; et Carinthios, in quibus... plurimum elaboravit" (L. c. str. 9).

O revnovanju i radu sv. Ćirila i Metoda kod Hrvata i o ništetnosti protivničkih argumenata, koji bi htjeli dokazat, da navodi i tvrdnje okružnice „Grande Munus" nisu kritično čvrste, o tom podrobno u Prilogu L od početka pa malne sve do konca one razprave.

[3]) L. c. str. 2.
[4]) Ibidem.
[5]) Ibidem, str. 3.
[6]) Ibidem.
[7]) Ibidem, str. 6.

Papina se misao odnosno na sv. Cirila i Metoda vidi jasno i iz poluzvaničnih razjašnjenja, koja su, po izriečnoj Papinoj želji, popratila pojavu okružnice „Grande Munus", na usta stožernika Bartolinia, onda za te stvari najkompetentnijega kardinala u Rimu. [1])

Autentičnost dakle ili ne Hadrijanova pisma, kao takodjer manja ili veća vjerodostojnost raznih Žića ne može umanjit pravnu vriednost svečanoga mnenja i odobrenja Lava XIII. u koliko se odnosi na slavenski liturgijski jezik i na njegovo pravno zemljište, sižuće sve do skrajnih slavenskih granica.

Ali i da svega toga ne ima, ostalo bi još čim da svoju tezu utvrdimo; a to je: *poziv Lava XIII. na rieči Pape Ivana VIII.*, o autentičnosti čijega pisma nitko ozbiljan ne sumnja, niti sumnjit može, osim Leop. Karla Goetza, starokatoličkoga župnika u Pasovi, [2]) čiju je knjigu zdrava i učena kritika posve zabacila i osudila. [3])

---

[1]) V. „Memorie Storico-critiche archeologiche dei Santi Cirillo e Metodio e del loro apostolato fra le genti slave". Roma Tipografia Vaticana. 1881.

[2]) „Geschichte der Slavenapostel Konstantinus und Methodius". Gotha. 1897.

[3]) V. Prilog L. na str. 181 i 182. O Goetzovoj knjizi O. Dr. Marković („Gli Slavi ed i Papi" na str. 96) piše: Dopo aver letto il libro del Goetz, noi siamo rimasti della medesima convinzione di prima. A u „Arhiv für slavische Philologie", 1898, svez. I., str. 140 ima potanka ocjena Goetzove knjige.

Kako glede Hadrijana II tako, i još više, glede Ivana VIII. Lav XIII. usvaja Ivanove rieči i njegovo obćenito *načelno* riešenje, koje je, po svojoj naravi, nepromjenjivo, bud nauka Ivana VIII., što se načela tiče, ostaje za sve viekove jednaka : kao neka vrst dogmatične definicije o broju liturgijskih jezika. Ulomak Papinske okružnice odnosno na dozvolu Ivana VIII. glasi: [1])

„Nego to Metodu pribavi neprilika; jer neki med pokršćenicim, nenavidni na Metoda s uspješnog njegova rada i s kreposti njegove, njega nevina obtužiše pred Ivanom VIII Hadrijanovim nasljednikom, da je sumnjit o njegovoj vjeri i da je prekršio običaje njihovih starih koji su rabili samo latinsku i grčku liturgiju, nijednu drugu. Tada Papa, vas u velikoj brizi da se ne oskvrnji vjera i stara stega, pozove Metoda u Rim i naredi mu da se opravda i očisti. Metodu, budué svedj bio hitar na posluh i imajuć naslon čiste duševnosti, lako mu je bilo, kad je godine 880 izišo pred papu Ivana i njekolicinu biskupa i gradsko svećenstvo, dokazati, da je točno i vjerno držao i druge pomno učio onu vjeru, koju je u prisustvu i uz odobrenje Hadrijana razjasnio i na grobu Apostolskoga poglavice zakletvom potvrdio: a što se tiče porabe slavenske liturgije, reče, da ju za dobre razloge i, buduć

Kritičar završuje svoju ocjenu ovim prezirnim riečima : „Doch genug sei es! Mit Unbehagen legt man das Buch aus der Hand, venn man es durchgelesen hat. Und es konnte ja nicht anders ausfallen bei solchen Praemissen, wenn der Verfasser ungenügend vorbereitet an das Werk ging und durch eine andere Schrift irregeleitet, einen *vollkommen falschen Weg betrat.* Wir können deshalb des Werkes gar nicht froh sein und müssen befürchten, dass es *der Wahrheit nicht foerderlich sein wird* und unter seinen Lesern manche besonders principielle falsche Vorstellung erwecken und verbreiten wird“.

[1]) V. Okružnicu „Veliki nalog“ u Pril. A na str. 9-13.

primio dopuštenje od samog Pape Hadrijana, s pravom rabi i da to nije proti svetim knjigama. Ovom se je obranom Metod tako oprao od svake sumnje o krivnji, da ga je odmah tu papa zagrlio i radostnim srcem **potvrdio** njegovu nadbiskupsku vlast i **slavensko** njegovo apostolovanje."

A nekoliko redaka pozatim, napomenuv nastavak blagoslovnog Metodova rada, okružnica dodaje:

„Mi se ovih dogodjaja, Poštovana Braćo, *veoma drage volje sjećamo*, i mnogo nas ganjiva gledajuć u dalekoj prošlosti kako je s prekrasnim početcima nastao sjajni vez slavenskih naroda s Rimskom Crkvom. Ova bo dva širitelja kršćanskog imena o kojima je rieč, istina je, iz Carigrada su se k poganim narodima uputili; ali je trebalo njihovo apostolovanje, ili da sliedi na zapovjed ove Apostolske Stolice, kao središta katoličkog jedinstva, ili da bude, što je i bilo ne jedanput, po običaju i zakonu odobreno. I baš, gdje su oni ako ne ovdje u gradu Rimu račun dali o primljenom nalogu i na tužbe odgovorili? ovdje su na grobu Petra i Pavla o katoličkoj se vjeri zakleli i ovdje bili posvećeni za biskupe i primili oblast, pridržav razliku redova, ustanovljivat hjerarkiju. Napokon ovdje je izprošena bila poraba slavenskog jezika u presvetoj liturgiji; i ljetoš se navršuje deseti viek, od kad Papa Ivan VIII ovako Moravskomu knezu Svatopluku pisao: Slavenski jezik . . . kojim odjekuje Bogu dostojna slava, s razlogom hvalimo te zapoviedamo da se u istom jeziku rieči i djela Gospodina Našega Isukrsta naviešćuju. Niti je što proti pravoj vjeri i nauci, ako se u istom slavenskom jeziku pjevaju Mise, ili ako se Sveto Evangjelje i sveta štenja Staroga i Novoga Uvjeta, samo jesu li dobro prevedena i iztumačena čitaju, i ako se sve ostale službe ura pjevaju."

Pa dalje:

„Ovaj običaj nakon mnogo zgoda (i nezgoda) bio je

potvrdjen od Benedikta XIV Apostolskim pismom od god. 1754 dne 25 kolovoza: [1])

---

[1]) U latinskom izvorniku ovi navodi glase:

Sed ea res molestiam homini peperit. Etenim quidam ex novella christianorum societate, quia strenue actis rebus virtutique Methodii inviderent, apud Joannem VIII Hadriani successorem, insontem postularunt de suspecta fide violatoque more maiorum, qui in sacris obeundis sermonen graecum aut latinum unum adhibere consueverunt, praetera nullum. Tunc Pontifex incolumitatis fidei disciplinaeque veteris studiosissimus, Methodio Romam evocato diluere crimina, seseque purgare imperat. Is, ut semper erat ad parendum alacer conscientiaeque testimonio fretus, anno DCCCLXXX cum coram Joanne et Episcopis aliquot Cleroque urbano adfuisset, facile vicit, eam prorsus fidem et se retinuisse constanter et ceteros diligenter edocuisse, quam praesente et approbante Hadriano declaratam, ad sepulcrum principis Apostolorum iureiurando confirmarat: *quoad vero ad linguam Slavonicam in sacris peragendis usurpatam, se iustis de causis, ex venia ipsius Hadriani Pontificis, nec sacris litteris repugnantibus, iure fecisse*. Qua peroratione ita se *qualibet culpae suspicione liberavit*, ut in re praesenti complexus *Methodium Pontifex, potestatem eius archiepiscopalem, expeditionemque Slavonicam libenti animo* **ratam** *esse iusserit*.....

Horum factorum, Venerabiles Fratres, *periucunda* Nobis accidit recordatio; nec mediocriter commovemur, cum retro longe respicimus optimis initiis splendidam Slavonicarum gentium cum Romana Ecclesia coniunctionem. Etenim duo isti christiani nominis progagatores, de quibus loquuti sumus, Costantinopoli quidem ad ethnicos populos discesserunt; sed tamen eorum missionem ab hac Apostolica Sede, catholicae unitatis centro, aut omnino imperari, aut, quod plus vice simplici actum est, rite sancteque approbari oportuit. Revera hic in Urbe Roma ab iis est et suscepti muneris ratio reddita, et ad accusationes responsum: hic ad sepulcra Petri et Pauli in fidem catholicam iuratum, consecratioque episcopalis accepta una cum potestate sacri imperii, retento ordinum discrimine, constituendi. Demum *hinc est usus slavonici sermo-*

Ali mogo bi tko primietit, da ovdje ipak ne ima nijednog slova kojim bi Lav XIII. *sa svoje strane* **izriečno** potvrdjivao povlasticu službe božje na staroslovenskom jeziku. [1])

Tako je. *Izriečne* potvrde, navlaš učinjene, neima, doisto, baš nigdje, nego samo uključne, *implicitne*. Ali zapitajmo se: da li je ta *izriečna* potvrda bila potrebita, pače da li ona nije bila pravno i historično i logično skroz suvišna?

Jednom kad je Papa Lav XIII sam dozvao u pamet one poviestne činjenice, koje stavljaju izvan svake sumnje zakonitu genezu i susliedni zakoniti obstanak službe božje

---

nis in ritibus sanctissimis impetratus; atque hoc anno decimum expletur saeculum, ex quo Joannes VIII P. M. ad Suentopolcum Moraviae principem ita scripsit: *„Litteras slavonicas . . . quibus Deo laudes debitae resonant, iure laudamus et, in eadem lingua Christi Domini Nostri praeconia et opera ut enarrentur iubemus. Nec sanae fidei vel doctrinae aliquid obstat, sive missas in eadem slavonica lingua canere, sive sacrum Evangelium vel lectiones divinas Novi et Veteris Testamenti bene translatas et interpretatas legere et alia horarum officia omnia psallere.“ Quam consuetudinem* multas post vices *sanxit* Benedictus XIV per Apostolicas Litteras anno 1754 die 25 Augusti datas“.

[1]) Samo u tom smislu može se dati pravo F. Salati kada u svojoj knjizi proti glagolici („L'antica diocesi di Ossero e la liturgia slava“ na str. 69) ne nahodi, da bi Lav XIII. u okružnici „Grande Munus“ pružao Slavenima, imenito Hrvatima, koju *„novu koncesiju“*. Nije je ni trebalo.

na staroslovenskom jeziku, to je bilo dosta; inače da je k tomu dodao, i on, svoju *izriečnu* dozvolu, bio bi promašio cilj okružnice. Jer ne valja smetnut s vida, da okružnica „Grande Munus“ nije imala na umu, da iztakne samo liturgičnu novost uvedenu od sv. solunske Braće, nego da prikaže cielomu kršćanstvu svu u obće njihovu apostolsku i kulturnu djelatnost i ogromne njihove mnogostručne zasluge i tim obrazloži : zašto Sv. Stolica hoće, da i njih, kako druge posebne apoštole raznih europejskih narodâ, cielo kršćanstvo povećanom slavom slavi. Naravno, pokle je pri tom padala liepa prigoda tisućnog goda glagolice, Rim je uhvatio tu prigodu, da se obrati u okružnici na osobit način prema Slavenima i upiruć prstom u jednu od najsjajnijih stranica slavenske poviesti s ponosom i zadovoljstvom iztakne, kako je tu stranicu Rim svojom rukom napisao i nemisli ju nikad više da zbriše, jer ako je Slavenima uharna, Rimu *je zakonita i poćudna.* To je Rim htio da reče Slavenima i reko je. Preko toga nije trebalo ići. Idući dalje do izriečne potvrde bila bi se turila slavenska stvar izpred katoličke i tim bi se bilo oduzelo okružnici onaj karakter svestranosti, koji joj je kao okružnici za svih pet strana svieta, bio nuždan, i bilo bi se bacilo okružnicu postrance u jednostranost, koja bi ju bila onemogućila kao okružnicu na vasiono kršćanstvo.

Nova izriečna potvrda u onoj logičnoj svezi bila bi, osim što suvišna, donekle i smiešna, jer bi izgledalo da punovlast Hadrijana II. i Ivana VIII. i k tomu Benedikta XIV., ravna onoj Lava XIII., nije bila dostatna, te je trebalo, da ju i punovlast četvrtoga Pape utvrdi a da postane

podpuno pravovaljana! Ova četvrta potvrda mogla bi se bila smatrat prilično potrebitom, ili barem shodnom samo u slučaju, da je koji Papa nakon Benedikta XIV. uništio djelo Hadrijana II i Ivana VIII i Benedikta XIV. Nu to ne stoji. Nijednomu se Papi nije ni snjelo da što takova poduzme u protimbi sa toliko svojih predšastnika i toliko vjekova glagolske porabe. Oh, da je obstojao u prošlosti takav praecedens na uštrb glagolice, neima sumnje, da bi Lav XIII. bio tada, nakon povoljnih poviestnih momenata odnosećih se na Hadrijana II., Ivana VIII. i Benedikta XIV. spomenuo i te nepovoljne momente i *izriečno* se pridružujuć gori spomenutoj trojici svojih predšastnika, bio bi obnovio njihovo djelo te oboreno opet pridigao. Ali nije mogo ovo potonje da učini kad falile praemissae, koje bi davale povoda.

A sada da nu da predusretnemo još jednu možebitnu opazku, koja na prvi mah izgleda kao vrlo osnovana. Moglo bi se naime primietit na ovu našu argumentaciju: a čemu onda Ivanova izriečna potvrda nakon Hadrijanove i Benediktova nakon Ivanove? Kad Ivanova i Benediktova nije bila suvišna ni smiešna, zašto bi bila Lavova?

Non est a pari. Razlozi koji su stali *za* Ivana i Benedikta, stoje *proti* Lavu XIII.

Ivan VIII. mogo je da izriečno odobri službu božju na staroslovenskom jeziku, najprije za to što se nije u svom pismu nigdje pozvao na Hadrijanovo odobrenje, kako se je Lav XIII. pozvao i na Hadrijanovo i na Ivanovo i na Benedektnovo. A što Ivan VIII nije spomenuo Hadrijanovo odobrenje, to ima više uzroka, nu svakako jedan vrlo delikatne naravi, koji evo nas da iztaknemo, jer dava još veću

vriednost i važnost sankciji Ivana VIII. Uzrok stoji u činjenici, da onaj isti Ivan VIII., koji je god. 880 *izriečno* i svečano odobrio uvedenu porabu službe božje na staroslovenskom jeziku, i tim u svem dao pravo sv. Metodu proti njegovim progoniteljim i klevetnicim, sedam godina prije bio je, takodjer *izriečno*, on glavom, *posjeko* djelo svoga *neposrednoga predšastnika* Hadrijana II. i udario po ruci sv. Metoda, a Slavene osjetljivo uvriedio, nazivljuć njihov jezik varvarskim. [1])

To je Ivan VIII bio učinio u prvine svoga Pontifikata (872-882) kada još ne bio dobro upućen, ali kad je svaku tačno proučio i razabrao, a osobito odkada je iz usta sv. Metoda uvidio kolik jaz dieli uzvišeni rad sv. Metoda i divne njegove uspjehe, od paklenskih osnova njegovih klevetnika; protivnik glagolice obratio se u njezina najodrješitijeg zagovornika, te je Ivan VIII. svojoj osudi glagolice [2]) iz god. 873 suprotstavio god. 880 svečano odobrenje, a pokudi slavenskog jezika suprotstavio čast izjednačenja sa hieratičnim jevrejskim i klasičnim grčkim i latinskim. [3]) Očito, dakle, Ivanovo odobrenje trebalo je da bude izriečito, kako bila, ko što rekosmo, izričita i njegova zabrana.

---

[1]) V. Borbu za glagolicu“ Pril. B. na str. 68. V. i razne opazke u Pril. L. str. 162 i dalje: o komonitoriju od g. 873 i o pismu Pape Ivana VIII. od god. 879, kojim pozivao sv. Metoda u Rim na opravdanje.

[2]) .... „prohibuimus, ne in ea — barbara, hoc est in sclavina lingua -- sacra missarum solempnia celebrares“. L. c.

[3]) Poslanica Ivana VIII nahodi se po latinskom izvorniku u Pril. B na str. 70-73 a prevod u talij. po Bartoliniu u tekstu „Borbe za gl.“ na str. 110-111.

I *odpor* ondašnje moravske vlade proti glagolanju, kao i ne manje živi odpor njemačkog višeg i nižeg klera, ne samo proti uvadjanju novoga liturgijskoga jezika, nego dapače i proti porabi pučkoga govora u propoviedanju rieči božje [1]), silile su Papu Ivanu VIII na izriečno odobrenje, jer bi inače Papina dozvola bila ostala po svoj prilici bez ikakvih posljedica, te glagolica bi bila legla u grob zaboravi nakon samih desetak godina mukotrpnoga života.

Ali, ako je Ivanu VIII. trebalo izriečne sankcije, zašto je trebala Benediktu XIV?

Trebala je, jer nakon Pape Ivana VIII. poviest pamti do tri Pape, o kojim je ostalo uspomenâ kao o protivnicim službe božje na staroslovenskom jeziku. I ako nisu ukinuli glagolicu, ali nisu joj ni pogodovali. [2]) S toga pravom okružnica „Grande Munus" spominje „vices" (zgode i nezgode) koje je glagolica proživjela od Ivana VIII (872-882) de Benedikta XIV (1740-1758). [3])

Vriedno je još ovdje spomenut uzput, obzirom na Benediktovu konstituciju, a proti argumentu o neobstanku *izriečne* potvrde u okružnici „Grande Munus", da eno ni Benedikt XIV *formalno i direktno* nijednim slovom ne potvrdjuje povlasticu službe božje na staroslovenskom jezi-

---

[1]) Barem se to dade zaključit iz onodobnih dokumenata, kao i iz samih rieči Ivana VIII. pri zaključku poslanice. Što se tiče mržnje i progona od strane njemačkoga klera, taj je imao svoj tragični završetak skoro odmah po smrti (6 trav. 885) sv. Metoda, kada su svi njegovi učenici bili silom — *manu militari* — protjerani iz Moravske.

[2]) Papa Stjepan V (885-891), Ivan X (914-928) i Grgur VII (1073-1085).

[3]) Konstitucija Benedikta XIV nahodi se u Prilogu B „Borbe za glagolica" na str. 127-130.

ku; pa tko bi se ipak usudio kazat, da nije izreka Lava XIII. *o sankciji* datoj od Benedikta XIV. tačna? Tko bi se usudio kazat, da je Lav XIII. nešto neistinita uztvrdio? [1])

S toga, kako se, i bez formalne i izravne potvrde, Benediktova konstitucija smatra i jest sankcijom slavenske liturgije, tako će i Lavovi nasliednici sudit o okružnici „Grande Munus", koja ide istim stopama i nabrajanjem historičnih činjenica, *povoljnih po glagolicu,* bez prigovora a uz odobravanje, daje razumjet svakomu, da se mnenje i volja Lava XIII. u ničem ne razlikuje od mnenja i volje njegovih predšastnika.

Prispodoba izmedju Benedikta XIV. i Lava XIII. još više odskače u prilog potonjemu i glagolici kad se sravni *način* kako se ta dva Pape pozivlju na prošlost. Prvi vrlo kratko, bez tekstualna navadjanja onih rieči kojima je, posebno Ivan VIII., odobrio službu božju na staroslovenskom jeziku; drugi navadja malne *doslovno* ulomke iz Žića sv. Metoda odnosno na Metodovo opravdanje i Hadrijanovo odobrenje; a tako i što se tiče Ivana VIII. I ne samo to, nego i sa svoje strane, uplićuć se na neki način *izravno* u prepirku onih doba, *stavlja se, odlučnim načinom,* **na Metodovu stranu,** te uvedbu novog liturgijskog jezika od strane njegove i sv. Ćirila nahodi **opravda-**

---

[1]) Ipak se i za to netko našo: F. Salata, u gori spomenutoj svojoj razpravi, na str. 68. On ne samo ne nahodi kakve sankcije, nego vidi u konstituciji Benedikta XIV skoro skoro ukinuće glagolice („limitava" „annullava"). E se non ridi.....!

nu [1]) (**„justis de causis"**), *a razloge navedene označuje kao* **čvrste i sjajne** (*„caussam dixere rationibus tam* **certis** *tamque* **illustribus......** [2]) Za to smo punim pravom rekli [3]), *da je Lav XIII. jedan od onih triju Papa preko kojih je služba božja na staroslovenskom jeziku dobila* **svečanu sankciju.** [4])

Ali i kad sve ovo ne bi bilo dovoljno, da nesumnjivim načinom odkrije misao i namjeru Lava XIII glede glagolice, mi bismo ipak iz doba njegova Papovanja imali toliko drugoga gradiva za svoju tezu, da bi ga i polovica bila dosta. Da nije nego ona dragociena i krasna kapela, koje je u Bazilici sv. Klimenta na svoje troškove dao na-

---

[1]) V. gori na str. 83, u opazci.
[2]) V. okružnicu „Grande Munus" u Prilogu A na str. 7.
[3]) V. str. 43 ove razprave.
[4]) Da je ovo naše tvrdjenje i dokazivanje izpravno, možemo navesti kao dokaz i mnenje i osvjedočenje glasovitoga rimskoga kanoniste (bivšega sveuč. profesora i tajnika na Državnom Papinskom Tajništvu, u doba veleumnog stožernika Rampolle, a sada takodjer stožernika) Srećka Cavagnisa koji u svojim čuvenim „Institutiones juris pubblici ecclesiastici" III str. 155-6 piše o *odobrenju („ratificatum fuit")* slavenske liturgije i medju druge Pape stavlja i ime neumrloga Lava XIII. Evo izvorno odnosnih rieči: „Ita Slavis illud certo a Summis Pontificibus Joanne VIII. et Stephano VI concessum est ut non modo populus caneret et psalleret lingua sua sed etiam quod Apostolus idest Epistola, et Evangelium postquam latine fuissent in Missa deucantata, etiam Slavice perlegerentur. Quem usum linguae propriae nonnullis in regionibus Slavi ad universam liturgiam traduxerunt, quod quoque a S. Sede **ratificatum fuit,** idest ab Innocentio IV, Urbano VIII, Benedicto XIV, Pio VI **et Leone XIII.**"

praviti Lav XIII. i ona znamenita slika gdje ovaj Veliki Papa kleči pred sv. Slavenskim apostolima i raztvorenoj njihovoj *glagolskoj knjizi?* A ponovna štampa, takodjer na Papinske troškove, novoga glagolskoga Misala, zar to ne znači ništa, kao i ono prije i poslie velikoga sveslavenskoga hodočašća (1881) toliko izjava, čina i spisa [1]) koji služe kao ilustracija Papinoj misli u okruž. „Vel. nalog“? Pa nijesu li i sami protivnici, kod nas i vani, izvrćuć okružnicu „Grande Munus“, toliko joj prigovarali uz ostalo baš i za to, jer da izticanjem slavenskoga bogoslužja nije na viersko crkvenom polju glede Iztočne Crkve kod Slavena postigla svoj cilj?

Ne nosimo po tom nova posudja u Samo, gdje ga i bez nas ima toliko, da ga je za cielu Grčku dosta.

Riešiv ovime, na osnovi neoprovrzivih činjenica i historije, pitanje *o zakonitom postanku* službe božje na staroslovenskom jeziku *kod svih Slavena u obće*; primaknimo se bliže k sebi i pitajmo: *da li je jednako zakonit postanak* slavenskog liturgijskog jezika *i kod nas Hrvata,* i

---

[1]) Jedan dio toga sabran je u knjižici „Uspomene o slavenskom hodočašću u Rim“. U Zadru. Tiskarna Vodicke 1881. primjerice na str. 18, 21, 23, 29, 50, 51, 118, 150 i 151.

ako jest *zakonit* **postanak**, je li to kod **svih Hrvata u obće**, pa ako je i to istina, je li takodjer osnovana i tvrdnja, da je **današnji obstanak** *glagolice* kod Hrvata još u svojoj prvobitnoj, *podpuno zakonitoj kreposti*, i to glede one *osobite* forme koja se je kod Hrvata od pamtivieka udomila?

Sva su ova pitanja umjestna, da se predusretnu raznoliki prigovori protivnika i utvrdi pravo glagolice načinom, da se ono ne bude moglo drmat ni moralnom silom „proturazloga" (sofistike), ni brutalnom silom opakosti i strasti.

A kako ćemo postić sve to? Postići ćemo pozivom i ovdje na neumitnu poviest i na Papinske konstitucije, koje će nam *jednim mahom* odgovorit na sva gori postavljena pitanja i suzbit eventualne objekcije protivnika.

Upitajmo dakle najprije poviest: kad se je udomila slav. liturgija kod Hrvata i gdje se ona već u prvine rabila? Dobit ćemo tako kategoričan i povoljan odgovor, da izpred njega padaju i sofizmi i strasti. Jer nije jedan ili dva vieka, *odkada*, niti je jedna ili dvie pokrajine *gdje* se je glagolica pojavila. Više je viekova i više pokrajina. Glede vremena treba, da zadjemo ćak *deset viekova* natrag, pa da nadjemo: kako je glagolica kod nas *sve poplavila*, te postala *izključivom kulturnom gospodaricom kod našega naroda*. Već 11. vieka, kako bilo jur iztaknuto i dokazano, a neprieporno je svakomu poznato, tko se glagolskim dokumentima bavio; glagolica je kod Hrvata postala i za pet dugih viekova ostala, *jedinim sredstvom pisme-*

noga obćenja i jedinim oblikom književnoga života. [1]) Do druge polovice 16. vieka nije **ni jedna** *hrvatska listina pisana bila latinicom.* [2]) I ne reci tko na ovaj

[1]) V. na str. 65 i 66 ove razprave u opazci. Tko se želi o tom na svoje oči osvjedočiti, neka na pr. uzme u ruke razne zbirke domaćih dokumenata, kao Kukuljevićeve: „Monumenta historica Slavorum meridionalium pa stane listat izprave i nadpise itd. Prvi je nadpis iz g. 1288, pisan je hrvatskim jezikom, a glagolskim slovima (Ja Stipan od staroga Dubrovnika, biskup modruški, itd.). Drugi nadpis iz g. 1303 takodjer glagolski. Najstarija poznata pravda iz god. 1309 i ona glagolski. Razvod medja posjedovanja patrijarke oglejskoga, kneza Pazinskoga, obćine pazinske, vlade mletačke i druge vlastele zemlje istrijanske: glagolski. I tako napried: sve što je na domaćem jeziku, iz Istre i iz hrv. Primorja, sve je sa glagolskim slovima. A tako i u Dalmaciji. Kad pop Juraj Zubina (u Zadru, 15 srpnja g. 1437) čini oporuku, piše je glagolski (v. Documenta, str. 61). Isto tako čini pop Brajko Hraučić iz Bokanjca kod Zadra s oporukom od 15 veljače 1473 (l. c. str. 112). Povjerenik senjskoga kaptola i kraljev čovjek slušaju svjedoke o knezu Jurju Posedarskomu i gradu Obrovcu, a to je pisano glagolski (l. c. str. 227). U Carigradu Carski poslanik Jerolim Zadranim piše banu Baćanu i ostalim poglavicam hrvatskim, da budu u miru sa susjednim Turcim (l. c. str. 243), a pisano ćirilski (izvornik je u carskoj tajnoj pridvornoj pismohrani u Beču). God. 1545 Tolović, kanonik rabski obznanjuje svećenstvu, da će držati vizitu, a piše to glagolski (l. c. str. 245). A kako bilo u Istri, hrv. Primorju, Dalmaciji, tako i u Bosni i Hercegovini, gdje je takodjer glagolica pa za njom ćirilica cvala, te njom pisali i fratri (v. tiskane knjige bošnjaka Divkovića, Margitića, Posilovića itd.) Tako sve do 16. vieka. Od onda pak i hrvatski banovi stadoše pisat ne samo latinskim slovima nego i lat. jezikom, ćak i uredovne spise, jer ovaj jezik bio već iztisnuo glagolicu u dobru dielu naše domovine.

[2]) L. c. I priproste školske knjige kod Hrvata to uče. Na pr. Ivan Filipović u svojoj „Kratkoj poviesti književnosti hrvatske i srbske za gradjanske i višje djevojačke škole“. U Zagrebu 1875 na str. 12, gdje se čita:.... „*svi (su) u Hrvatskoj nadjeni i sabrani rukopisi stare crkvene književnosti pisani glagoljicom*“.

argumenat, da ne dokazuje ništa o obstanku glagolice *pri službi božjoj* kod Hrvata od 11. vieka pa dalje. Spomenuta činjenica može ne dokazivat zakonitost toga obstanka, ali da dokazuje obstanak, to može zanijekat samo onaj koji misli, da je po Europi, a tako i kod Hrvata, bilo u sredňjem vieku kakvih pučkih škola, osim crkovnih. Samostanci i župnici, redovnici i mirski svećenici bili su onda *posvuda* malne *jedini učitelji*, a i ono riedkih svietovnih što ih je gdje gdje po gradovima bilo, imalo je redovnicima ili mirskim svećenicima, da zahvali početke svoga nauka. To je iz poviesti tako utvrdjena istina, da bismo uvriedili čitatelja, kad bismo mu to obilatije dokazivali.

Nu sada na zaključak: ako su redovnici i mirski svećenici podučavali od 11. do 16. vieka po svim u obće hrvatskim krajevim *jedino glagolsku azbukvu*, zar to nije bilo s jednostavnoga uzroka, što ondašnji hrvatski redovnici i svećenici nisu u obće niti znali koju drugu azbukvu osim glagolske? Oni su dakle *i u crkvi jedino glagolsku azbukvu rabili*. **Iz crkve** je poraba glagolice prešla kod Hrvata u privatnu i javnu porábu. Bila bi, pustite nam izreku, velika budalaština i samo pomislit, da je bilo obratno.

Sad još jednu argumentaciju, na osnovi navedene poviestno-kulturne činjenice. Ako je do 11. vieka glagolica osvojila cieli hrvatski teritorij, može li se bez absurda predpostavit, uz ondašnje okolnosti, da se tako *zamašna i svestrana* promjena, na štetu latinskoga pisma, mogla da dogodi u malo godina ili decenija? Nipošto! Taj veliki, ogromni preokret u cielom jednom narodu, i izpred neprispo-

dobivo zamašnije latinske kulture, ne bi se *ni dan danas*, uza sve škole, tiskarne, brzojave, parobrode i željeznice, dogodio u manje od dva vieka. Za tako gorostasne preinake ne dostaje jedno ili dva pokoljenja. Glagolica dakle ima bit bila u porabi kod Hrvata i puno prije jedanaestoga vieka. I u istinu, iduć dalje, natrag, po drumu poviesti, nahodimo glagolicu, u Dalmaciji, u podpunu cvatu, već *prvih godina* **desetoga** vieka (925), dakle samih 40 godina po smrti sv. Metoda (885). Godina 925, to je miljarni kamen glagolice. Onu se stranicu hrv. poviesti nemože više izbrisat: stranicu slavnu i neizrecive znamenitosti, kad no je glagolica postala predmetom odlučne, žive, ljute borbe od strane latinskih biskupa, u srcu latinske kulture: u staroslavnom gradu Solinu, u srcu mitropolije kojoj su granice sizale od Dunava do preko rieke Bojane, preko današnje Banovine i preko Istre i ciele Bosne Hercegovine, sve do na daleki današnji balkanski jug, po dnu arbanaških gora [1]). Samo su latinsko-grčki gradovi ostali bili prosti, i to za kratko vrieme, od glagolske poplave. A to se sve dogodilo niti pô vieka nakon što je služba božja na staroslovenskom jeziku bila svečano odobrena od Ivana VIII. (880).

Uz tu samu poviestnu činjenicu tko da posumnji o osnovanosti poznate Ginzelove tvrdnje glede glagolice i Hrvata? [2])

---

[1]) Po dokumentim zna se, da je solinska mitropolija do polovice 11. vieka imala pod svojom jurisdikcijom južne krajeve sve do preko Bara i Olguna (Dulcigno) (Thomas Archidiaconus: Historia salonitana c. XV.) Cfr. Praesbyter Diocleas: Regnum Slavorum c. XII. (V. u „Borbi za glagolicu“ Pril. E na str. 28 i 34).

[2]) V. str. 75 ove razprave, u opazci.

Tko da poreče slične rieči presv. krčkoga biskupa D.ra Mahnića, koji piše:

„*Slavi litoris adriatici* inter reliquos occidentis Slavos vocati sunt, ut privilegio *hoc tamquam portione haereditaria sibi mansura sibique propria fruerentur*"? [1])

Tko da dade krivo blagopok. zadarskomu nadbiskupu Maupas kad je početke glagolici kod Hrvata usjeko u granicam „*barem 9 vieka*"? [2])

Tko da zaniječe vjeru Hrvatskoj Kronaci, kadno uvedbu glagolice u hrvatske strane pripisuje takodjer sv. braći solunskoj? [3])

Sve predaje i svi su poviestni dokumenti u tom složni, te je neumrli Lav XIII. uztvrdio živu istinu, kad je u predhvaljenoj okružnici „Grande Munus" predstavio sv. Braću: kao apoštole hrvatskih pokrajina [4])

Ni najljući protivnici glagolice ne usudjuju se nijekat te poviestne čine. Kanonik Pesante na pr. u svojoj omašnoj radnji „La liturgia slava" priznaje: [5])

„Noi non neghiamo che i ss. Cirillo e Metodio, e in ispecie quest' ultimo, abbiamo evangelizzato popoli slavi fuori dei confini della Moravia e Pannonia, quali sarebbero *i Liburni e parte dei Dalmati, la Bosnia*, la Polonia, fors' anco parte della Russia".

---

[1]) U pohvaljenim njegovim „Explanationes" na str. 1.

[2]) V. njegovo pismo na str. 15 ove razprave.

[3]) „I tako sveti muž *Kostanc* naredi popove i knjigu *hrvacku* ...." (V. „Borbu za glagolicu" Prilog D na str. 6).

[4]) V. ulomak na str. 79 u opazci. Vidi svu u obće razpravu u Prilogu L, koja to dokazuje množtvom argumenata, osobito od str. 82-98, i dalje.

[5]) V. „La liturgia slava". Parenzo, 1893, na str. 28.

A na drugom mjestu priznaje činjenicu: [1])

„E pure la liturgia slava si dilatò, e invase nuovi ambiti nella sua forma così cirilliana come glagolitica; la si udì nelle chiese di Serbia, *Bosnia*, *Erccegovina*, *Montenero*, *Croazia*, *Dalmazia; anche varie parrocchie dell' Istria* risuonarono di quei cantici che un tempo avevano attirato entusiasmati a Velehred i robusti sudditi del prode Svatopluk." [2])

Ali moglo bi nam se ovdje pravom zamjerit, da ovi dokazi idu najviše na to, da svjedoče o *postanku*, ali ne da osvjedoče o **zakonitom** *postanku glagolice* u našim stranama. Svakako tu su, da stave izvan sumnje, da je postanak glagolice *davan* koliko i *obstanak slavenske liturgije*, a već to samo daje slutit, da postanak ima bit zakonit, jer sve što smo u predidućim stranicama ove radnje naveli na dokaz zakonitosti slavenske liturgije *u obće*, odpada svoj dio i na hrvatske strane i na glagolicu, *kao osebujni oblik* slaven-

---

[1]) L. c. str. 47.

[2]) F. Salata ide tako daleko (na str. 26, 27 svoje knjige), da nahodi e je *„smiešna"* (*„ridicola"*) hypoteza krčkog kan. Volarića o prolazku sv. Metoda kroz naše strane i da je tom prigodom uvedena kod nas slavenska liturgija. Salata nahodi Volarićevo mnenje smiešnim valjda za to, jer se mogo Salata oslonit o autoritat njem. učenjaka Dümmlera. Ali se sam Salata odmah posjeko, jer spominje i Ginzela i Farlatia, koji nemisle kako Dümmler, a bolje od njega *dokazuju* svoje mnenje. I ne samo se posjeko, nego u istinu on postao ono što bez temelja predbacuje kan. Volariću, bud se pozivlje i na Bartolinia, itd., odakle, *da je čitao ono na što se pozivlje*, mogo se osvjedočit, da je kan. Volarić uztvrdio živu istinu, kako to evo i mi dokazujemo, a kako je u Prilogu L dokazana još obširnije i jasno kô sunce,

ske liturgije, jedino kod nas udomaćene, na po se. Pače, pokle kod nas slavenska liturgija dosiže do Ćiril Metodovih doba, ima se uzroka za razložitu predpostavku, da je baš *ova forma* slavenske liturgije bila predmetom Hadrijanove i Ivanove dozvole, jer odakle bi bila nastala u malo godina nova, drugčija forma, još skoro za živa sv. Metoda?

Što se tiče *slova*, ta nova forma pače je *izključena* za ovo prvo doba, jer poznato je, da ništa iz poznate Račkieve razprave [1]), da je *ćirilica* kasnijeg postanka i da nije bila od sv. Cirila izumljena i uvedena, nego od njegova učenika *sv. Klimenta* bugarskoga.

Po tom imamo dovoljno temelja, da glagolicu, kakva se kod Hrvata rabi, smatramo kao *najizvornije* Ćiril-Metodovo djelo. Već ova okolnost, ova predaja izvorne Ćiril-Metodove baštine izravno u hrvatske ruke, tako rječito govori u prilog našoj zadaći, da bismo mogli odložiti pero glede zakonitog postanka glagolice i preći dalje.

Ali, da to učinimo, ostavili bismo protivnicim više luknja, kroz koje bi oni mogli odapinjat svoje striele u našu svetinju. S toga evo nas na nove i dalje dokaze.

Prvi budi indukcijom iz zdrava razuma. Pokle se glagolica kod Hrvata udomila već 9. vieka, ako stoji što tvrde protivnici, da se je nezakonito udomila, onda bi oni bili dužni razjasnit: kako je to, da su latinski biskupi u hrvatskim stranama pustili neka proteče malne pô vieka prije

---

[1]) „Pismo slovjensko. Napisâ Dr. Franjo Rački. U Zagrebu 1861“, u drugom dielu razprave. U zaključku veli: „*Cyrill* dakle... obrete slovjensku *glagoljicu*...“ (str. 144).
To je i Kopitar, još prije Račkoga (ali slabije) dokazivao. (Ginzel, l. c. str. 36 u opazci).

nego su ustali proti toj u istinu preradikalnoj i prevažnoj a *„nezakonitoj“ novotariji*! Kako je to, da se istom g. 925 sastaje sabor u Solinu i diže vika na glagolicu, kad no je radi nje narod odbjego (to proiztiče iz ondašnjih dokumenata) malne sasvim sve latinske biskupe i oni ostali pastiri bez stada, do te mjere, da se vlast hrvatskoga (glagolskoga) biskupa slavnoga Grgura Ninskoga protezala sve do vrata Solina [1]), a faktična jurisdikcija mitropolite svršavala na gradskim zidinama?

Pače možda ne bi bio daleko od istine tko bi uztvrdio, da se ni g. 925 ne bi bio crkveni sabor bavio glagolicom, da nije bilo pitanje stegnute jurisdikcije po sriedi. To se vidi i iz činjenice, da je pitanje o glagolici stavljeno na dnevni red, ne inicijativom i potaknućem dalm. biskupa, nego inicijativom i potaknućem iz Rima, kako ćemo malo napried vidjeti iz onodobnih izprava.

A pokle je baš služba božja na slavenskom jeziku bila ona koja je davala povoda narodu, da odbjegava latinske biskupe i da im se *de facto* sužuje jurisdikcija, oni su i s toga vida imali uzroka i koristi ako navremno ustanu proti „nezakonitoj“ glagolici. A zašto ipak nijesu?

Imamo i drugih neizravnih dokaza, da je glagolica bila kod Hrvata zakonito uvedena. To sudimo po pismu Pape Ivana X (914-928) upravljenu god. 925 na hrvat-

---

[1]) Papa Lav VI piše g. 928 dalmatinskim biskupim na obranu mitropolitove jurisdikcije uz ostalo „... spalatensem etiam Archiepiscopum in Chroatorum terra uolumus ut propriam suam parochiam (razumije se: nadbiskupija) retineat..... *quia non potest parochia infra muros civitatis* (terminari)“ (V. Pril. E na str. 26).

skoga kralja Tomislava, i po pismu upravljenu iste godine na dalmatinske biskupije (na biskupe solinske crkvene pokrajine). Oba pisma pisana su radi i u oči sabora od g. 925 (V. o tom saboru Prodan: „Borba za glagolicu" na str. 158). Ivan X, premda bio tako slabo obavješten o postanku glagolice i o sv. Metodu, da je sv. Metoda držao krivovjercem, a ne svetcem [1]), a na glagolicu se obarao najvećom žestinom [2]), nigdje ipak ne govori da je bila od koga god neovlašteno i samovoljno uvedena. Pače u pismu na biskupe predpostavlja, da su biskupi do tada bili glago-

---

[1]) ... „ad Methodii doctrinam confugiant, quem in nullo volumine inter sacros Auctores comperimus". (Ginzel: Codex, str. 75-6. Pril. B str. 91 i 92).

[2]) Papi je Ivanu X. slavenski jezik u hrvatskoj zemlji tudjinski jezik („*extranea*"). Sv. Misa, ako je na slavenskom jeziku nije Bogu ugodna, kako jest latinska („Ita ut secundum mores Romanae Ecclesiae Sclavinorum terrae ministerium, in *Latina* scilicet lingua, non autem in *extranea*".... „In hoc utique gaudemus, si Sclavi *nostram* doctrinam sequi delectentur, ut *Deo sacrificium gratum* exhibeant"). Pače skoro da je Papa Ivan X. bacio proklestvo na slavensku liturgiju, jer *dodaje*: „Quoniam qui non fide sacrificant et Deo pura libamina offerunt, vereor ne illis veniat, quod scriptum est: Maledictus homo qui opera Dei negligenter facit". A rek' bi da se na glagolicu odnosi i izreka „mala radix" pri koncu pisma (Pismo Ivana X. nadbiskupu Ivanu u Ginzelu: Codex, str. 76; u Pril. B str. 92).

U pismu pak na kralja Tomislava, bez obzira na to što je Tomislav „*Croatorum* rex" zove slavenski (hrv.) jezik „varvarskim", pa i njemu kao u pismu na solinskoga nadbiskupa stavlja oštrim riečima na srce latinski jezik („Non quippe ambigo, ut in eis aliud maneat, qui in Sclavinica lingua sacrificare contendunt, nisi illud quod scriptum est: Ex vobis exierunt *et non sunt ex nobis*. Nam si ex nobis essent, manerent utique nobiscum, nisi in nostra conservatione et lingua". (Ginzel: Codex, str. 76-77; Pril. B str. 94).

lici i Metodovoj nauci u prilog, ili joj se barem *ne protivili.* [1])

Nu najsjajniji i to direktni dokaz o zakonitom postanku glagolice u našim stranama imamo u činjenici, da kad je solinski sabor od g. 925, po Papinoj želji, malne jednoglasno stvorio zaključak, *kojim pokapa službu božju na staroslov. jeziku* kod Hrvata, čemu se divno opirao sam Grgur Ninski, ovaj isti Papa Ivan X, toli protivan glagolici, ipak pri odobravanju saborskoga rada sve je zaključke odobrio, **izim baš jedinoga onoga koji bio naperen proti glagolici.** [2])

Dokumenti su tu i uzalud bi bilo sumnjanje.

Imamo dakle izravan i uprav klasičan dokaz za našu tezu. Jer da je uvedba glagolice bila *ne* zakonita, Ivan X., onako na glagolicu kivan, jedva bi bio dočekao zaključak solinskoga sabora, da ga potvrdi i glagolicu iztisne iz hrvatskih zemalja. Grgur Ninski, ili možda i sami Papini doglavnici, bolje obavienšteni, imaju bit pružili Ivanu X. takvih dokaza, glagolici u prilog, da je samo pomoću tako neoprovrzivih dokumenata mogo nastati u mišljenju i radu Ivana X. onolik preokret, a kroz samo malo mjeseca.

Ta, i samo svojeljublje, nakon onako očite akcije proti glagolici pred svim biskupima, pred kraljem i županima, i klerom, i narodom (jer svima je ovima bilo uprav-

---

[1]) „Et quia fama revelante cognovimus per confinia vestrae Parochiae aliam doctrinam pullulare.... *vobis tacentibus et consentientibus....* (l. c.)

[2]) .... „*hac ratione excepta...*“ (Pril. B str. 96. Cfr. Farlati, Illyrici sacri III, 93).

ljeno pismo [1]), imalo je silno uplivat na Papu, da se onako grdno ne poreče i ne izloži pred onima, koje je proti glagolici napućivao.

Što ipak nije Ivan X. za modernu „blamažu" mario, što je sve zapostavio, i u glagolicu nije više dirnuo, tu ima bit bilo njemu i pravničko, a ne samo faktično, stanje pred očima; tim više pokle nije, po dokumentima, isključena hypoteza, da je ondašnji hrvatski kralj (i on), radi više uzroka, bio više glagolici protivan, nego joj u prilog. Svakako to stoji, da se ničim ne može dokazat, da bi se kralj Tomislav bio iole zauzeo za glagolicu, ili za njezina odličnoga branitelja slavnoga biskupa Grgura ninskoga. [2])

I **obseg Metodove mitropolije**, kao i njegov karakter **„legatus a latere"** dobiven od Ivana VIII. [3]) davaju nam podloge za osnovanu tvrdnju, da je glagolica bila u nas zakonito uvedena. A do toga će za-

---

[1]) .... U pismu na kralja Tomislava: „dilecto filio Tomislao Regi Croatorum et Michaeli excellentissimo Duci Chulmorum, nec non Reverendissimo et Sanctissimo confratri nostro Joanni sanctae Salonitanae Ecclesiae Archiepiscopo, ... et omnibus Zupanis, cunctisque Sacerdotibus et universo populo per Sclavoniam et Dalmatiam...."

[2]) Tkalčić u svom najnovijem djelu: „Slavensko bogoslužje u Hrvatskoj" na str. 49 piše, odnosno na Tomislavovo držanje u solinskom saboru: „A kralj Tomislav? sjedio je na saboru i mučao, ne izustivši ni riečce na obranu svoga biskupa!"

[3]) V. „Borbu za glagolicu" na str. 94 i dalje poglavlje XV. *(S. Metod Papin doživotni „alter ego" medju Slavenima).* V. i Prilog L na str. 82-94.

ključka doć svak tko bude nepristrano prosudio naše dokazivanje.

In primis: neima sumnje, da kamo god se Metodova vlast prostirala, on je uvadjao službu božju na staroslovenskom jeziku i on sam svečane mise na tom jeziku pjevao; premda je znao, bez sumnje, i grčki i latinski. Da je sv. Metod glagolao, o tom imamo autentičnu potvrdu u pismu Ivana VIII. g. 879 i u drugim dokumentima, koji se na tu zabranu odnose [1]). Sv. Metod bio je sa svojim sv. Bratom auktor slavenske liturgije, dobio je za nju dvakrat svečanu potvrdu, dobio i punovlast kao Papin punomoćnik, pa kako i pomislit da on nije širio zakonito dozvoljenu i uvedenu službu božju medju Slavene, kojima je bio vrhovni Pastir, otac i Prosvjetitelj? I bio ne jednomu, nego *svim* slavenskim plemenima duhovni Starešina:... „*omnibus* partibus illis *Slovenicis*....“ [2]) .... „et manibus ejus (sv. Metoda) sunt a Deo et ab apostolica sede *omnes* partes *Slovenicae* traditae....“ [3]), baš po duhu one stavke u pismu Ivanu VIII. na Svatopluka: „*omnium* negotiorum ecclesiasticorum curam habeat ipse (sv. Metod)....“ „Nam *populus Domini (sveti puk.* Cfr. Kronika Hrvatska, u Pril. D na str. 6, 7, 8, 9) *illi commissus* est“ [4]).

---

[1]) .... „prohibuimus, ne in ea — barbara, hoc est *in sclavina lingua* — sacra missarum solempnia celebrares“ (v. opazku na str. 87 ove razprave. V. i Ginzel Codex, pag. 58 i dalje, kao takodjer „Borbu za glagolicu“ Pril. B na str. 68 i dalje. V. pak osobito Prilog L na str. 146-177.

[2]) V. str. 78.

[3]) Poglavje 12 Žitija sv. Metoda („Borba za glagolicu“ Pril. B str. 33. Isto kod Ginzela: Codex, str. 29).

[4]) Pril. B. str. 71. Kod Ginzela: Codex str. 60.

I po samom gori spomenutom pismu Ivana X. na biskupe solinske mitropolije i u pismu na kralja vidi se, da je Papa pišuć ona pisma imao ne uzalni koji prostor, nego mnoge slavenske pokrajine i kraljestva pred očima, te spominje „*zemlje* slovjenske" („Sclavinorum terrae") u *višebroju* i „Sclavinorum regna" *takodjer u višebroju*, po čem se vidi kako je djelo sv. Metoda ostavilo bilo tragova posvuda u ondašnjem slavenskom svietu, ili barem *posvuda u ondašnjim hrvatskim krajevima*, ako ćemo uzet one „Sclavine" samo za Hrvate, i druge južne Slavene, što bi za našu tezu još bolje dobro došlo, jer bi na bliže ograničilo obseg priepora.

I svetost Metodova prieči pomisao, da bi on bio širio glagolicu bez vlasti ili ovlaštenja. Onako svet čovjek i onako odan Sv. Stolici, te onako štovan i obljubljen, kako se vidi iz svih pisma Pape Ivana VIII., osobito iz pisma upravljena sv. Metoda g. 881 [1]): ne bi se bio nikad usudio, da učini što proti volji i odredbama Isusova namjestnika. A kao Papin odaslanik „a latere", bio malne ravan Papi, te štogod je činio činio je *zakonito*, a da je tko preko Metodove volje glagolicu širio, on je *imao izobila vlasti*, da bilo u svojoj mitropoliji, *bilo van nje, tu zloporabu zaprieči.*

Ta svi se kanoniste u tom slažu, da je „legatus a latere" vlast tako velika, da se od Papine ne razlikuje nego malne samo u tomu, što je Papina vlast redovita, a odaslanikova s Pape prenešena, delegata.

---

[1]) Ginzel, Codex, str. 62-3. Pril. B str. 73-4.

Kanonik Pesante, jedan od trojice najvećih novijih glagolskih protivnika u Istri [1]), u svom već na drugom mjestu spomenutom djelu: „La liturgia slava" na str. 23 piše o vlasti Papinskih legata a latere:

„Grande per fermo è l' autorità dei legati pontificî, avendo eglino, giusta la dottrina comune dei canonisti, tutta la facoltà di fare nell' ambito loro assegnato [2]) *ciocchè può fare lo stesso pontefice*, in quanto questi non limiti la loro missione, e il gius canonico non l' abbia pure ristretta per evitare collisioni coi vescovi diocesani." [3])

---

[1]) Pesante, Benussi, Salata.

[2]) Vidjeli smo gori na str. 96, kako Pesante u zemlje, gdje je sv. Metod djelovao, ubraja i Banovinu, Dalmaciju i Bosnu; a nije ni Istra u posljedicam izostala. *Ergo?*

[3]) Je li logično i je li moralno moguće, da je Ivan VIII. samo glede glagolice stegnuo legatsku vlast sv. Metoda? Onaj Papa, koji kad je g. 873 bio od okolnosti primoran (ili jer slabo obaviešten), da nešto proti glagolici poduzme, nije drugo učinio do li što je *samomu* sv. Metodu, kao osobi (v. Pril. L na str. 146-177) zabranio (privremeno), da može pjevat svečane glagolske Mise, i to *samo u mitropoliji moravskoj*, jer je Svatopluk bio glagolici protivan? Ne nije ni logično, ni moralno opravdana takva predpostavka. Pače pismo ju Ivana VIII. na Svatopluka god. 880 *izključuje* i za samu Moravsku, jer steže porabu glagolicu *samo za onu Misu koja se svečano pjeva u prisustvu kneza i njegovih doglavnika* (Prilog B str. 70), pa i to za slučaj, kad bi to knez *izriečno zahtievao* („Et si *tibi et judicibus tuis* placet, missas latina lingua magis audire, precipimus, ut latine missarum *tibi* solemnia celebrentur"). Ova iznimka ne da nam ni pomislit na kakvo ograničenje Metodove legatske vlasti glede glagolice van Moravske. Svakako, misli li tko drugčije, dužan bi bio da dokaže o što svoje mnenje oslanja, nu takvih „dokaza" ne iznese ih lje nitko do vieka.

Ivanu VIII. bilo je djelovanje sv. Metoda tako poćudno, polagao je u Svetca toliko pouzdanja, da bi bio rado spravio

Dakle sv. Metod mogo je činit sve ono što bi bio m go činit i Papa, u onom djelokrugu koji mu je bio od Pape opredieljen naime: *sve zemlje slavenske* [1])

Pesanteove su rieči istinite. Onako se uči i u školam.

---

sve slavenske zemlje pod njegovu ne samo *legatsku* nego i *mitropolitsku vlast.*

Samo je vanredno odobravanje i vanredno pouzdanje u sv. Metoda i njegov apostolski rad moglo sklonut Ivana VIII., da promieni svoje nazore o glagolici i onako ju svečano odobri, kako to bio učinio Hadrijan II., i tim konačno utvrdi novi liturgijski jezik, na štetu latinskoga. Samo vanredno pouzdanje i odobravanje nagnalo je Papu, da okrnji *dvie* latinske mitropolije (solnogradsku i solinsku, a ponešto i oglajsku) i na njihovu teritoriju stvori novu, skroz neodvisnu, od Karpata do jadranskoga mora (kako to malo napried potanje dokazujemo), od Norika do Bugarske, pod vlašću sv. Metoda, i povjeri mu duhovnu pastvu *gdjegod ima slavenskih duša.*

Da je Papi Ivanu VIII. bilo do stezanja, ne bi bio učinio sve to što smo naveli, niti bi bio (god 873-5) nagovarao Mutimira (bio on hrv. ili srb. knez. V. Prodan : „Borba za glag." str. 97 i Pril. E na str. 48, 49 i Pril. G str. 13), da se i on stavi pod Metodovu crkovnu vlast („*ad ipsius pastoralem recurras sollicitudinem*") (v. i Pril. L na str. 18, 98). Toliko je Ivan VIII. pogodovao sv. Metodu, tako ga je rado imao, da njemački biskupi tu stvar ni 15 godina nakon Metodove smrti nijesu mogli progucat, te se u naročitu pismu na Papu Ivana IX. god. 900 *tužena tu prošlost* („Est enim unus episcopatus — iz solnogradske mitropolije — in quinque divisus. Intrantes enim praedicti episcopi — smiera na sv. Metoda i njegove sufragane — *in nomine vestro*, ut ipsi dixerunt — kako su rekli, tako je bilo — ordinaverunt in uno eodemque episcopatu unum archiepiscopum..... et tres suffraganeos ejus episcopos." Pa dalje na drugom mjestu: „iisdem *Slavis* locus *familiaritatis aput legatos vestros dabatur*" itd. V. Ginzel : Codex, str. 68 i dalje. Pril. B str. 83 i 84. (v. i Pril. L na str. 177-8).

[1]) V. str. 76, 77, 78, 79, 96 i 103.

Na pr. Dr. Simon Aichner piše o vlasti Papinskih legata, kakva ta vlast bila u prošlosti: [1])

.... „alii legati, amplissimis facultatibus instructi, Roma in provincias submittebantur. Illi dicti sunt legati *missi*, et si erant e coetu Cardinalium, legati *a latere*. Posteriorum praesertim jurisdictio tam praeclara fuit, *ut omnia fere jura Pontificia exercere*, e. gr. electos episcopos confirmare, beneficiis vacantibus providere et similia [2]) potuerint, paucis duntaxat, quae Papa sibi soli reservaverat, exceptis".

Ali i da nije imao *punovlast* od Pape glede *svih* Slavena, sv. Metod mogo je, svejedno, uvesti glagolicu, malne *u sve današnje hrvatske zemlje*, jer je dobar dio današnjih hrvatskih zemalja podpadao *pod redovitu*, tješnju nadbiskupsku vlast sv. Metoda. Njegova mitropolija okrujila je barem *dvie*, kako uzgred spomenusmo gori u opazci, ondašnje mitropolije: *solnogradsku i solinsku*, te kako su moravske i panonske zemlje oduzete bile izpod vlasti solnogradskoga nadbiskupa, tako su i zemlje donje Panonije bile stavljene pod Metodovu redovitu vlast, *a sva je prilika i zagorske hrvatske zemlje u Istri i Dalmaciji*.

I u istinu, da je dobar dio današnjih hrv. zemalja podpadao *pod redovitu vlast* sv. Metoda, to sudimo najprije iz dva dokumenta, koja smo imali doniet u opazci na str. 103, na rieči: *„neima sumnje.... on je* (sv. Metod) *uvadjao službu božju*

---

[1]) V. Dr. Simon Aichner: Compendium juris ecclesiastici. Editio sexta. Brixiae. 1887 str. 370 i 371.

[2]) Da je pak u istinu ovakva ovlast data bila sv. Metodu, to se vidi jasno osobito iz pisma Pape Ivana VIII g. 880 na Svatopluka (v. „Borbu za glagolicu" Pril. B str. 71 i 72.)

na staroslovenskom jeziku“ i na rieči „*i on sam svečane mise na tom jeziku pjevao*“, a što nehote izostalo (v. Errata corrige“ na koncu ove razprave). U drugom od ovih dokumenata veli se izriečito, da je sv. Metod došo iz južnih strana, i to baš *iz Istre i Dalmacije.* [1])

Istina, ovaj je drugi dokumenat u logičnom i verbalnom savezu s prvim dokumentom iz g. 873, dakle savremenim sv. Metodu (Anonymi Salisburgensis... „Ginzel : Codex, str. 46-57. Prodan: „Borba za glagolicu“ Prilog B str. 64-5), a onaj prvi ne donosi one rieči: „ab Hystrie et Dalmatie partibus“, ali ovaj pozniji dokumenat ima svejedno svoju veliku vriednost za našu zadaću, jer dokazuje *predaju sačuvanu kod Niemaca i obstojeću još 13. vieka.* [2])

Ovaj drugi dokumenat spomena je vriedan, i za to što spominjuć Karantane veli, da je sv. Metod i kod njih bio, nu, oni su ga tobože protjerali [3]) i on morao pobjeći u Moravsku. A pod Karantanim se razumievaju oni Slaveni, koji su *Moravskoj na jug,* kako to Ginzel (l. c.) spominje u opazci taman na prvi dokumenat iz god. 873, a što je na jugu ondašnje Moravske, to su baš one spomenute *Hystriae et Dalmatiae partes.* Ginzel veli:

---

[1]) .... „super uenit quidam Sclauus ab *Hystric et Dalmatie partibus nomine Methodius....*“ (Ginzel: Codex, str. 68. Prodan: „Borba za glagolicu“ Pril. B str. 81).

[2]) O tradicijam u Italiji i kod raznih slavenskih plemena, glede zemalja u kojima su sv. Ciril i Metod vršili svoje apostolsko djelovanje, v. potanje u Pril. L na str. 58-70. gdje se zaključuje: „Si vede che la tradizione è dunque **universale.**“

[3]) Ginzel. Prodan. L. c.

„Ex iis, quae sequuntur, patebit, horum „Carantanorum, et confinium eorum“ nomine intelligi Slavos reliquos, qui e Norico releguntur per *totam Pannoniam*, exceptis hodierna Slavonia et Sirmio in destra inferioris Dravi ripa, quippe tum Bulgarorum ditioni parentibus; exceptisque ex parte etiam Slavis Carniolanis qui Aquilejensium patriarcharum opera fuerant conversi. Hic nonnisi *Salisburgensium* missionariorum res gestae enarrantur: idque eo fine ut ostendatur, iis iniuria nunc intrudi ab ipso summo pontifice graecum Methodium.“

Ginzelovo ograničenje glede jednog diela današnje Banovine, i glede Kranjske ne može se po namjeri dokumenta od g. 873 smatrat osnovano, niti odatle proizlazi, da bi Metodova redovita vlast bila stegnuta na one granice, te sam Ginzel u nastavku veli:

„Ex Joh. VIII. autem papae Epistolis patet, Methodii dioecesim ex una parte *et ultra Dravum Savumque Dalmatiam versus* fuisse protensam, ex altera *ultra Danubium*. Cumque suis oculis usurpasset Chazariam Methodii frater Cyrillus, vix dubites his praesertim in *Transdanubianos Slavos* prospectibus motum Joh. VIII et slaviuicas jure laudasse litteras, et Methodii dioecesin *pro antiqua Sirmiensi et* libenter *instaurasset amplificasse*“.

Dakle i Ginzel priznaje da je Metodova nadbiskupija sizala i puno dalje nego to pripisuje cilju dokumenta „Anonymi Salisburgensis“, te je redovita Metodova vlast obuhvatala **sve današnje austro-ugarske Slavene** južno i jugo-iztočno od Moravske, neizključiv ni onih koji su pod Bugarsku podpadali. [1]

---

[1] Jer ono, što su tobože Slavonija i Sriem tada podpadali pod bugarsku vlast, ne bi nikako bio uzrok dovoljan, da se Sla-

Po tom zemljopisni obseg Metodove mitropolije bio je onaj i malne onolik koliko zaprema **ciela sadašnja austro-ugarska monarkija.**

Do toga zaključka možemo doć i po istoriji, o obsegu Moravske i Panonije, i po dokumentim.

---

voniju i Sriem izključi, iz prieporno zemljištu, tim manje, što je spomenica Anonymma Salisb. branila „pravo" Solnogradskoga nadbiskupa obzirom na cielu donju Panoniju u obće, pa ta obrana sasvim logično uključuje misao, da je ciela donja Panonija u obće, a ne samo nje dio, bio izuzet iz jurisdikcije solnogradske mitropolije, a podvrgnut pod jurisdikciju sv. Metoda. Jedino kad bismo stalno znali, da je donja Panonija i Sriem bio već prije van jurisdikcije solnogradskoga nadbiskupa, moglo bi vriedit Ginzelovo umovanje. Ali te stalnosti ne imamo, dočim iz dokumenata, i iz samih redaka Anonymusa Salisburg. stalno razabireno, da Papa Ivan VIII., obrazujuć novu Metodovu mitropoliju, nije pazio na okolnost: tko je svietovni gospodar ove ili one pokrajine; kako su to baš izkusili niemci na sebi, te se proti tomu postupku Pape i tužili. A tužili se nepravedno, jer Papa nije na nje nišanio iz kakovih osobitih razloga, nego je imao neki viši cilj i široku neku stanovitu i dobro promozganu osnovu pred očima, tako te je, kako ćemo vidjet, i Bugarsku nastojao oteti centrifugalnomu uplivu Vizanta i nadošavšega razkola i čvršće privezat Rimu, kao matici svih crkava, a na po se kao zakonitomu predielu rimskoga patrijarkata. Jezgru, zametak ovoj velebnoj osnovi nahodimo već pod papom Hadrijanom Ivanovim predšastnikom. I sam Ginzel to priznaje (es ist nicht unwahrscheinlich) u 2 opazci na str. 51, 52 svoje knjige, gdje besjedi o skupnom dogovaranju izmedju Kocela i Rastislava s Hadrijanom glede ustanovljenja neodvisne crkvene pokrajine za podunavske Slavene, pri čem je Hadrijan došo na misao o uzpostavi panonske biskupije. Ali veli Ginzel, da nema za to nikakva historičkoga dokaza, a neima ga zato što on nevjeruje u autentičnost Hadrijanova pisma. Naravno, uz nepri-

Papa Ivan VIII. sam zove sv. Metoda sad moravskim [1]), sad takodjer panonskim biskupom [2]).

A evo koje su bile granice Moravske države:

Ginzel na str. 31 svoga, ovdje višekrat spomenutoga djela, piše:

„Die Frage, nach den grenzen des alten Mährens ist bis auf den heutigen Tag noch eine Streitfrage. Das Aber Grossmähren seit Mitte des neunten Jahrhunderts nicht nur das heutige Mähren und Schlesien, sondern auch die ungarische Slowakei umfasste und sich bis zur March, Donau und Gran ausdehnte, dürfte auser Streit gesetz seyn. „.....“ Ja, in den letzten Jahren Swatopluk's erstreckte sich Mähren im Südwesten bis nach Kärnthen; denn die kärnthenriske Mark gehörte nach dem Zeugnisse der Annal. Fuldenses ad a. 901 (*Pertz*, I. 415): In-

---

znanje autentičnosti pismu upravljenu od pape Hadrijana na podunavske knezove, dolazilo je po sebi, da se Ginzel imao nać u neprilici, te videć fakat, trebalo je da protuslovi opazkom na „Anonym. Salisb.“ proti opazki učinjenoj u tekstu na str. 51, 62. A zar nije bilo logičnije pomislit, e je primjer Cirila i divni uspieh kod Kozara uplivao na **oba** Pape, te o b a odobrila slavensku službu božju i o b a nastojala, da se obistini crkvena neodvisnost svih pokrštenih Slavena, tim više, jer su onda narodnostne razlike bile manje, te svi Slaveni izgledali kao j e d n o p l e m e, i radi te velike srodnosti crkvene knjige prevedene od sv. Cirila i Metoda bile su svima malne jednako razumljive i s toga od svih jednako rado prigrljene.

[1]) U pismu na Svatopluka (lipnja 880) veli: „Methodio reverentissimo archiepiscopo sanctae ecclesiae Marabensis“ (Ginzel: Codex, str. 59-62. Prodan: „Borba za glagolicu“. Pril. B str. 70).

[2]) U pismu na sv. Metoda g. 879: „reverentissimo Methodio archiepiscopo Pannoniensis ecclesiae“ (Ginzel: Codex, str. 58. Prodan l. c. str. 68).

terdum vero Ungari *australem partem regni illorum* (Moravorum) *Carantanum*, devastando invaserunt — zum mährischen Reiche".

Dakle po Ginzelu, Moravska država hvatala je današnju Moravsku i Sležku, sjevernu i zapadnu Ugarsku i dopirala *na jug do Koruške, i još južnije*, jer isti Ginzel na str. 29 veli o *Karantanim*:

„*Carantanen* (welche das heutige *Kärnthen*, *Görz*, *das Littorale*, *Krain*, *Steiermark* und die amliegemden Striche von Ungarn und Kroatien inne hatten)..."

Po Ginzelu, i Pesante, o granicam Moravske i obsegu Metodove biskupije, piše [1]):

I confini dell' antica Moravia sono tuttora discussi; pare che ai tempi di S. Metodio la grande Moravia comprendesse l' odierna Moravia e Slesia, e i paesi slovacchi dell' Ungheria fino al March, al Danubio, al Gran; anzi che negli ultimi anni del regno di Svatopluk si estendesse a Sud-Ovest fin nella Carintia. Alla Pannonia poi appartenevano i paesi intorno alla Drava colla Sava, ed anche l' attuale Arciducato d' Austria e la Stiria. Cfr. Ginzel pag. 31, e 61; il quale a pag. 52 afferma: „Il vasto territorio di S. Metodio arrivava al Sud fin oltre la Drava e la Sava *verso* la Dalmazia, e qui abbracciava specialmente tutti i tratti di paese chiamati Sclavinia, abitati dagli slavi carantani e dai loro vicini, così però che ne fossero esclusi la Slavonia ed il Sirmio alla destra della Drava superiore, perchè appartenenti alla Bulgaria, e la Carniola appartenente al patriarca di Aquileja. A Nord-Est la provincia moravo-pannonica si estendeva oltre il Raab e il Danubio fino ai confini del dominio moravo". L' arcivescovo di Salisburgo vantava giurisdi-

---

[1]) L. c. str. 27 u opazci.

zione sulla Pannonia, il vescovo di Passavia sul territorio Moravo [1]).

Slično i O. Dr. Iv. Marković [2]):

.... „Moravska je kneževina tada (za Rastislava) obuhvatala današnju Moravu, Slesiju i pogranične zemlje gornje Austrije i Ugarske: kasnije se k jugo-zapadu prostiraše do Koruške, uklopice".

A *granice Panonije?* Dosizale su do jadranskoga mora. Dandolo, mletački duždi i krbnista (umro g. 1343) ovako opisuje granice srednjovječne Dalmacije:

„'E poi la Dalmazia la prima delle provincie greche la quale abbia per confine all' oriente la Macedonia, a ponente l' Istria; a mezzogiorno il mare Adriatico; e da settentrione *la Pannonia.*" [3])

Dakle po Dandolu Pannonija je dopirala sve do dalmatinskih granica.

---

[1]) Ovo u Ginzelovu izvorniku (l. c. str. 52 u opazci) glasi: „Der weite Kirchensprengel Method's erstreckte sich im Süden bis über die Drau un Save gen Dalmatien, und umfasste hier vorzugsweise, die von den slavischen Karantanen und ihren Nachbarn bewonhten, und Sclavinia benannten Länderstriche, so dass jedoch Slavonien und Syrmien am rechten Ufer der obern Drau (weil zu Bulgarei gehörend), und Carniola (zum Patriarchat v. Aquileja gehörig) ausgeschlossen war. Im Nord-osten erstreckte sich die pannonisch-märische Kirchenprovinz über die Raab und Donau bis an die Gränzen des mährischen Reiches. Siehe Kopitar Cod. pag. 46 note, und Karl v. Spruner's hystor. geogr. Hand-Atlas Karte 65. Gotha 1846."

[2]) Cesarizam i Bizantinstvo I. 483.

[3]) V. Pril. L str. 41. Cfr. i str. 32, 47, 53 i 110.

I Niemci tako misle. Medju riekama Panonije jesu im ne samo *Drava*, nego i *Sava* i *Kupa* [1]).

Annales iz Fulde pod 827 pišu: „Interea Bulgari Sclavos in *Pannonia* sedentes, misso *per Dravum* navali exercitu, ferro et igne vastaverunt....“ [2])

Dakle i ovdje je Drava u Panoniji, kako gori i Sava i Kupa, rieke današnje Banovine, uže Hrvatske.

Farlati: Illyr S. III. 62: „nam sicuti S. Methodium Svetopluchum Regem Maharentium, idest Moravorum, cujus Regni fines *etiam Pannonias* (*ultra Dravum*) comprehendebant...“

Rački u ocjeni djela Konstantina Porfirogenita Književnik I, str. 50) veli: Konstantin kaže, da Turci (Magjari bivaju u Panoniji...... Oni su (Magjari) poslie smrti kneza Svatopluka osvojili *Moravsku*, koja je (prema Beogradu) s one strane Dunava, *i počima od Sriema*“.

Konstantin je Porfirogenit živio u prvoj polovici 10. vieka.

Dakle bez sumnje današnja Hrvatska (i Slavonija) u užem smislu, kao dio Panonije (donja Panonija) podpadala je pod Metodovu vlast. Ako je jedan dio te Panonije državno spadao na Bugarsku, to, kako gori opazismo, nije moglo smetat (kako misli Ginzel) Ivanu VIII., koji je već podanike dviju država (Njemačke i Moravske) spravio bio pod istu crkovnu (Metodovu) upravu.

---

[1]) V. Meyers Conversations Lexikon“ pod riečju: Pannonien.: Cfr. Pril. L str. 41.

[2]) Cfr. Književnik· III. 94.

Ali nemožemo dopustit, da je *ijedan dio* današnje banovine podpadao IX. vieka pod Bugarsku. Rački u razpravi o Hrvatskoj prije XII vieka piše [1]:

„Granice kneževine Ljudevita i nasliednika njegovih podudarale su se u bitnosti s granicami Panonije savske i sriemske za posljednje doba rimskoga gospodstva. One su naime od zapada tekle Dravom počam od medje Karantana imenito marke „juxta Souvam", do njezina ušća, *odavle dalje Dunavom do ušća Save, obuhvaćajući ovdje „Francohorion" (Frušku goru*. Opazka prepisivača) *i dopirući ovdje do Bugarske, kojoj je Belgrad pripadao.*" [2])

S ovim se podpuno slaže i ono što je gori došeno iz Konstantina Porfirogenita. Ako li je u njegovo doba

---

[1]) Rad jugoslavenske akademije, u Zagrebu 1881 (knjiga LVI, str. 119).

[2]) U nastavku veli Rački, glede zapadnih granica Posavske Hrvatske: „Ako su granice na dolnjoj Savi prekoračile tu rieku niesu tuj zasizale preko desne Posavine. Na srednjoj Savi u području njezina glavnoga pritoka Kupe, Pokupje imalo je činiti granicu napram Hrvatskoj (dalmatinskoj. Op. prepis.), koja je s liburnijskom visočinom i sa Pounjem imala graničiti s dolnjom Panonijom.

Ovdje je vriedno opaziti, da S. Ljubić (l. c.) daje posavskoj Hrvatskoj „mnogo veći obseg, naime „iztočni dio sadašnje provincialne Hrvatske, Slavoniju i Sriem medju Dravom, Dunajem i Savom *a prieko Save u Ilirskoj svu Bosnu do granice Bugarske i srbske na Drini*" i misli, da su ove zemlje sastavljale jednu neodvisnu državu, tako zvanu posavsku Hrvatsku". (Rad XLIII, 117)".

Rački, kako gori vidjesmo, nije ovoga mnenja, te ga u opazci pobija.

Nu svakako, već i po njegovu mnienju posavska Hrvatska dopirala je do današnje Srbije i Banata, te obuhvaćala, barem djelomice, današnju Slavoniju i Sriem.

(sama dva tri decenija po smrti sv. Metoda) *Moravska* počimala od *Sriema;* kako nije to donja *Panonija,* kad je njoj *Sriem sastavna čest?*

Nu imamo i drugih, još tvrdjih dokaza, da je Banovina spadala pod metropolitsku vlast sv. Metoda. Evo ih nekoliko.

Najprije imamo dokaz u pismu Ivana VIII. na gori uzgred spomenutoga kneza Mutimira. [1])

Ako je to bio *srbski* knez u današnjoj iztočnoj Bosni [2]), onda imamo još više uzroka, da proširimo Metodovu mitropoliju na većinu hrvatskih zemalja, jer su ove bile prije srbskih na redu i bliže središtu Metodove uprave i djelatnosti.

Ovdje će zgodno biti i glede Mutimira i glede Pa-

---

[1]) V. str. 106 ove razprave. Cfr. Pril. L str. 18. Pril. E str. 48. Pril. G str. 13.

[2]) Za takva ga je držao i Rački u „Književniku" I., 73 g. 1864: „Budué je papa Ivan VIII vladao crkvom od god. 872-882, u Hrvatskoj spominje se još god. 880 knez Branimir, a Mutimir tek god. 892, ovo pismo (pismo „Momtenero duci Sclavinicae") imalo bi biti upravljeno na srbskoga kneza Mutimira, sina Vlastimirova, koga u ono doba i Konstantin napominje."

Nu ovo je svoje mnenje Rački promienio već u „Documenta historiae chroaticae" god. 1877, gdje o ovom Mutimiru piše: ... „exinde potius deducitur, Mutimirum fuisse non Serbiae sed Pannoniae inter Savum et Dravum principem, praedecessorem adeoque Braslavonis" (v. „Borbu za glag." Pril. E, 49). A pri ovom je mnenju Rački ostao, kako ćemo vidjet malo redaka niže.

nonije, ako priobćimo ulomak iz spomenute Račkieve razprave o Hrvatskoj prije XII. vieka [1]:

„Mislim, da je ovimi navodi dosta utvrdjeno, da je dolnja Panonija i za karolinžko doba imala na iztoku one granice koje je rimska Panonija njekada ondje imala, a te granice bijahu Dunav od ušća Drave do ušća Save s jednim dielom te rieke u onom toku njezinom, gdje hrli u Dunav. Rimska Panonija graničila je ondje s Moesiom, karolinžka pako Panonija bar od trećega desetka IX vieka s Bugarskom, koja je imala u svojoj vlasti davnu Moesiu i ključ za Panoniju, Beograd. Imajući to pred očima, jasan će nam biti sadržaj pisma, koje je papa Ivan VIII upravio „Montemero duci Sclavinicae. [2]" Odlomak toga pisma glasi: „Opominjemo te, da sliedeći primjer svojih praroditelja nastojiš, koliko je moguće, vratiti se k panonskoj diecezi; a pošto je ondje već, hvala bogu, postavljen od stolice sv. Petra biskup, uteci se pod njegovu pastirsku brigu." Smisao je toga odlomka jasan svakomu, koji znade, da je papa Hadrijan II uzkrisio za panonske i moravske Slovene davnu sriemsku biskupiju, ali da je to djelo njegovo naišlo na velik odpor u Njemačkoj, pošto se je ta papina odredba protivila crkvenomu uredjenju Karla vel. i državnim njemačkim interesom. Premda nas sva sadržina upućuje, koje zemlje slovenske knezom mogao je biti onaj Mutimir: to su se dosta mučili o osobi kneza i zemlji njegovoj. Mislilo se na hrvatskoga kneza Mutimira, od kojega nam se sačuvala listina god. 892. [3]) Ali to se mnienje pobija već tiem, što za vladavine Ivana VIII sjedjahu na hrvatskom priestolju poslije Domogoja knezovi Sedeslav i Branimir. Mislilo se

---

1) Rad jugoslavenske akademije. U Zagrebu, god. 1881. Knjiga LVI. str. 115 i 116.

2) Documenta p. 367.

3) Ibid. p. 14.

i na srbskoga kneza Mutimira [1]); ali kako bi ga papa mogao nagovarati, da se, sliedeći svojih praroditelja primjer, podvrgne panonskoj biskupiji, kada Srbija nije prije spadala pod panonsku diecezu? Šta je dakle naravnije, nego u Mutimiru nazirati kneza dolnje Panonije, nasljednika Ljudevita i Ratimira, koj budući ovisan od franačkoga dvora ustračavao se podpasti pod panonsku diecesu, proti kojoj se tolika vika digla bila u Njemačkoj. [2]) Ne ima ni jednoga temeljita razloga proti takovu shvaćanju, a sve za nj govori."

Je li se i kad se je knez Mutimir odlučio, unatoč vrhovnom franačkom gospodstvu, da u duhovnim stvarima prizna Metodovu vlast? Cienimo, da se nećemo prevarit ako uztvrdimo, da jest, i to odmah, s više razloga:

1) Jer je i dalmatinska Hrvatska nekad bila pod franačkom vlasti, ali u ovo doba bila slododna, te je taj primjer imao djelovati i na Mutimira u pravcu neodvisnosti;

2) jer u ono doba cvala jaka, neodvisna Moravska država, te je pokraj neodvisne dalmatinske Hrvatske, posavska Hrvatska na oba svoja krila imala oslona proti njemačkoj prevlasti;

3) jer je malo godina prije (869) i Kocel s onu stranu Drave zaželio bio Metodovu vlast i pod njom ostao;

4) jer, neima sumnje, upliv sv. Metoda i pape bio je veći nego strah izpred Niemaca, i jer

5) već 11. vieka imamo i za posavsku Hrvatsku neoborivih [3]) (donekle već iztaknutih dokaza), da je i ondje

---

[1]) Dümmler: Ueber die älteste Geschichte der Slaven in Dalmatien. S. 57.
[2]) Documenta p. 368.
[3]) V. str. 65, 66 i str. 92, 93. Cfr. „Borbu za glagolicu" str. 15 i str. 71, 72.

glagolsko pismo bilo zagospodovalo, kao posvuda u hrvatskim krajevim; a ovaj je zadnji dokaz pozitivno u prilog našoj tvrdnji, tim vriedniji i odlučniji, u koliko ne ima nijednoga ni pozitivnoga ni negativnoga, ni direktnoga ni indirektnoga dokaza, po kojem bi se moglo zaključit, da je upliv sv. Metoda i nagovor Pape ostao kod Mutimira bez uspjeha [1]).

---

[1]) Proti već navedenomu mnenju Račkoga, O. Dr. Ivan Marković u svojoj knjizi „Gli Slavi ed i Papi“ drži, da je Mutimir bio srbski knez („principe dei Serbi oltre la Sava“) nu drži takodjer, da je sv. Metod lično posietio Mutimirove zemlje i bio vjerovatno i na njegovu dvoru. Evo odnosni ulomak iz Markovićeve knjige: „L' Attività apostolica di Metodio erasi in effetto estesa nelle terre di Mutimir. I libri sacri che egli aveva tradotti, esercitavano un fascino irresistibile su tutti gli Slavi; non era quindi possibile che rimanessero senza effetto in un paese vicino e che confinava colla Pannonia. Non abbiamo prove positive ma si deve ammettere che Metodio, durante la sua dimora in Pannonia, abbia personalmente visitato le terre di quel principe, e probabilmente anche la di lui Corte. Lo zelo apostolico, ond' era animato, e l' amore particolare ai popoli slavi non avrebbero potuto non obbligarlo a portarsi colà. Noi crediamo ancora che Giovanni VIII, nell' interesse della religione e della Chiesa, gliene abbia raccomandato di fare così: la sopraccennata lettera dello stesso pontefice a Mutimir ci autorizza a fare questa congettura“. Tako O. Dr. Marković na str. 124-5.

A već prije na str. 40, u istoj knjizi, pisao je sliedeće: „I sacerdoti spediti dalle rive del Bosforo introdussero tra i Serbi il rito greco-orientale. Però la gerarchia ecclesiastica non fu subito istituita. Onde papa Giovanni VIII in una lettera, di cui abbiamo alcuni frammenti, scrive, in maggio dell' 873, a Mutimir lagnandosi che sacerdoti vagabondi da ogni dove vengono nelle sue terre ed esercitano, contrariamente ai canoni, funzioni ecclesiastiche, anzi, non avendo sopra di sè alcun capo, trascorrono in eccessi ancora più gravi. Per tale

Sve obratno. Mi imamo direktan dokaz, da je *ciela Panonija* i gornja i donja sve do Save i Dunava bar od g. 873-5, dakle skoro odmah nakon pisma pisana od Ivana VIII na Mutimira, došla pod redovitu Metodovu vlast. Taj dokaz nahodimo i u pismu Ivana VIII. na kralja Karla (g. 875. V. Ginzel: Codex, str. 57. Pril. B, 67), jer u pismu stoji čisto i bistro: „*Pokle je opet došla u našu vlast* **Panonska biskupija**, *neka bude prosto našemu bratu* **Metodu**, *koji je* **onamo** *od apostolske stolice odredjen, po prvašnjem običaju* (o tom običaju baš govorio Papa i u pismu na Mutimira) *slobodno da vrši biskupsku zadaću*".

Papa govoreć o *panonskoj biskupiji*, nije mogo smierat na drugu, jer druge nije bilo, do li na onu *sriemsku sv. Andronika*, koju je Papa Hadrijan II. g. 870 *uzpostavio* (v. Vita S. Methodii c. 8 kod Ginzela: Codex, str. 26-7 Pril. B str. 30. v. i Pril. E str. 47). Rački o tom ni najmanje ne sumnja („Documenta": V. u Pril. E str. 47-48) samo što nahodi, da *sielo* panonske nadbiskupije nije mogo biti grad Sriem („Sed resuscitati archiepiscopatus sedes vix Sirmium fuerat". L. c.) I hrvatski povjestničar Smiciklas [1]) veli: „sielo nije bilo, nit je moglo biti upravo u

---

motivo, come già una volta i Serbi e i Croati sottostavano a una medesima giurisdizione ecclesiastica, egli esorta il principe serbo che, seguendo l' esempio dei proprii antenati, riconosca l' autorità del vescovo che la S. Sede ha posto in Pannonia, cioè di S. Metodio, ritenendolo per proprio pastore."

I Smičiklas (Poviest Hrvatska I, 197) ni najmanje ne dvoji o pribivanju Metodovu na Mutimirovo dvoru: „Na njegovom dvoru sigurno se sustavljao sv. Metodij."

[1]) Povjest Hrvatska, I., 197.

Sirmiju", ali je osvjedočen, da je, „sielo bilo ne daleko od Sirmija staroga grada". Rački drži, da je sielo uzpostavljene nadbiskupije bilo u Kocelovoj kneževini (...„quum ipsa — sedes — potius primum in Koceli provincia, nimirum in Pannoniae inferioris parte transdravana quaerenda sit" (l. c.). Nu i ako sielo nije bilo izmedju Drave i Save, neima sumnje, da je posavska Hrvatska bila pod Metodovom Panonijom. Pače Smičiklas sa niemcem Dümmlenom tvrdi, „da je **srčika** *biskupije Metodove bila donja Panonija*" [1]. A Rački priobćujuć ulomak pisma pape Ivana VIII. na Mutimira u naslovu veli: „Ecclesiae pannoniensis *limites e sedis apostolicae intentione* **hoc** *quoque illustrat documentum*". A tako i jest.

Pa absud je mislit, da bi Papa bio ostavio Mutimirove zemlje van te biskupije kad je biskupija bila *sriemska* u početcim i kao *takva* bila uzpostavljena, a Sriem bio u Mutimirovôj vlasti. Absurd i zato jer, kako se vidi iz pisma Ivana VIII. na istoga Mutimira (Pril. E str. 13), podanici su Mutimirovi bili *ovce bez pastira* („acephali"), a kako i pomislit, da bi Metod, onako revan božji službenik, onako neumoran Apostol, koji je i Čehe [2]) i Poljake [3]), i Ruse [4]),

---

[1]) Smičiklas: Poviest Hrvatska I., 197.

[2]) V. „Borbu za glagolicu" str. 117. V. Prilog L str. 96. V. Bartolini („Memorie.... dei santi Cirillo e Metodio") str. 148 i dalje. A pa i Moravci, kojima je sv. Metod bio biskup i radi kojih je došo na Zapad, i u njihovoj zemlji bio i pokopan, po narodnosti bili su Česi.

[3]) V. „Borbu za glagolicu" str. 123. Bartolini (l. c.) str. 164-170.

[4]) V. „Borbu za glagolicu" str. 119 i dalje. V. i Pril. L str. 97. Bartolini (l. c.) str. 151-8.

i Bugare [1]) i neretvanske Hrvate [2]) na nebeske staze napućivao, bio mogo propustit, da se poskrbi za one koji mu bili *najbliži*. [3]) Ne bi li bio mogo sam, ne bi bio propustio, da namjesti sufragana, ustanovom posebne biskupije, kako je to činio u šjevero-zapadnom dielu svoje mitropolije i bez sumnje takodjer u dalmatinskoj Hrvatskoj? [4])

Absurd napokon jer Papa Ivan VIII. rabi u pismu na Mutimira *iste istaste rieči* glede panonske biskupije koje i u pismu na kralja Karla: *„illic.... episcopus ordinatus est.*

Ova identičnost rieči nije slučajna, kako ćemo to vidjet i drugom prigodom, nego je posljedica istovremnosti i identičnosti u namjeri, te je najočitija potvrda onomu što smo dosle o ovom pitanju kazali.

Nakon svega ovoga, cienimo, da je uprav suvišno svako dalje sustajanje na ovom predmetu, jer samo u slučaju da bi obstojali kakvi argumenti koji bi stavljali u sumnju okolnost o granicam Metodove biskupije do Save i Dunava, jedino u tom slučaju novi dokazi dobro bi došli, ba-

---

[1]) Bugarim je posvetio i jednoga biskupa (Klimenta. V. Ljubić: „Ogledalo književne povjesti....“ I., 49). U ostalom v. Leg. bulg. (Ginzel: Codex, str. 32. Pril. B str. 36-46) i Kroniku Hrv., i druge Leg.

[2]) V. Lucij, Farlati i ost., u prilogu L str. 94-104.

[3]) To izključuje i Legenda bulgarica cap. 4, gdje kazujuć kako je sv. Metod duhovno uzgajao kneza Rastislava, dodaje, da je to činio i glede *vladara* **ciele Panonije**: „sed etiam **Pannoniae universae** imperantem“ (Ginzel: Codex, 32-40. Pril. B, 41).

[4]) Nakon g. 873 ne ima više nikakva glasa ni o akefalnosti ni o zapuštenosti posavske Hrvatske, niti je za živa sv. Metoda ondje ikakva biskupa bilo. Zašto ne? Zar ne zato, jer je sv. Metod bio *ondje djecezanski* ordinarij?

rem kao pritvrda onomu što se već donielo. Ali tih protuargumenata nitko ne iznosi, niti poviest zna za ikakav stalan čin, koji bi iole mogo obezkriepljivati ove naše navode i tvrdnje. Obratno da. Na pr. ima povjestničara, koji drže, da se je, bar za neko doba, Kocelova kneževina širila i preko Drave. [1])

Ako to stoji za Kocelovo doba, pokle nitko ne sumnji, da je njegova kneževina bila pod Metodovom jurisdikcijom, jer on sam u tu svrhu zamolio papu Hadrijana II., imali bismo tada dvostruko razloga, da svoju tezu smatramo kao dokazanu *et ultra* i dvostruko razloga, da granice Metodove panonske biskupije protegnemo do Save i Dunava, a možda baš i preko Save, jer bi se u tom slučaju Mutimirovu kneževinu imalo tražit južnije i iztočnije od Kocelove, pokraj Savinih pritoka *s obiju* strana, te i u današnjoj sjevero zapadnoj *Bosni*, baš onako od prilike kako drži S. Ljubić (v. opazku na str. 115) i Marković (na str. 119).

I okolnost, da se iz poviesti nikako nezna, tko je u početku Metodova biskupovanja i Mutimirova kneževanja vršio duhovnu vlast nad posavskom Hrvatskom (odatle ona tužba pape Ivana VIII., da su posavski katolici bili bez glave — „acephali" — i da su lutali bez nadzora i uprave — „absoluti et vagi" —) i to je indirektni dokaz, da je posavska Hrvatska, kako dio uzpostavljene Metodove panonske biskupije, imala podpasti pod prosvjetnu i revnu

---

[1]) „Sloveni s one strane Drave tiskahu se i prije tako jako na zemlju hrvatsku, da njeki misle, da su i knezovi Pribina i Kocel upravo vladali izmed Save i Drave" (Smičiklas l. c., str. 192).

skrb velikoga slavenskoga Apoštola. Ni Papa ni sv. Metod nisu mogli pustit, da one duše stradaju bez onoga koji bi ih duhovno hranio i pojio. A da ova *terra nullius* u duhovnom pogledu, u istinu nije faktično pod nikim bila do g. 873, kada je Papa nagovarao Mutimira, možemo zaključiti nešto iz pozitivnih, nešto iz negativnih dokaza. [1])

Prvo. Da nije bila pod solnogradskom upravom, to nam pozitivno svjedoči sama solnogradska duhovna vlast, jer je njezin predstavnik Rihbald radi slavenskoga jezika u službi božjoj i jer je vas puk išo za sv. Metodom, zapustio svoje mjesto, kako ćemo to vidjet malo napried (str. 128). Nu odlazak nadpopa Rihbalda zbio se prije nego je Papa Ivan VIII. pisao Mutimiru, jer Anonymus Salisburgensis napisao spomenicu u prv.j polovici god. 873, a tada je Rihbaldov odlazak bio jur gotovim činom. [2])

Drugo. Posavska Hrvatska nije bila faktično ni pod solinskom metropolijom, premda je pravno odprije i do tamo spljetski mitropolit protezao granice svoje mitropolije [1]),

---

[1]) Rački u razpravi: „Hrvatska prije XII. vieka“ (Rad jugoslav. akademije, knjiga LVI. str. 117) piše: „Ali nigdje ne nalazimo stalne viesti, kojoj biskupiji bi povjerena dolnja Panonija izmedju Save i Drave, kneževina naime Ljudevitova i Ratimirova“. Pa u nastavku: „Neima traga, da bi solnogradski biskup brigu duševne pastve ondje preuzeo bio“.

[2]) Ginzel-Codex, str. 46-57. Prilog B str. 52-66.

[1]) U listini bana Trpimira ed 4 ož. 852 govori se o jurisdikciji solinske mitropolije: *quae est metropolis usque ad ripam Danubii et pene* (ovo Rački prevadja ne sa „skoro“, nego sa „skroz“) *per totum regnum Chroatorum*“) (l. c. str. 116). Spona izmedju posavske Hrvatske i solinske mitropolitske crkve bio je grad Sisak, te kako veli Smičiklas (l. c.) ....„spadao je (ban posavske Hrvatske) pod spljetsku crkvu preko svoga sisačkoga biskupa“.

jer da se je faktično spljetska metropolija starala za posavsku Hrvatsku, bila bi nastojala, da u Sisku namjesti biskupa, a to nije učinila. U doba sv. Metoda i Mutimira, ona je biskupska stolica bila prazna, te sada još bolje razumijemo ono „acephali“ i ost. u pismu Ivana VIII. na hrvatskoga kneza.

S toga Rački na više miesta svoje gori spomenute razprave, dopuštajuć pravnu stranu, *izključuje* faktičnu jurisdikciju solinskih mitropolita nad posavskom Panonijom [1]).

Izključuje i jurisdikciju oglajskoga patrijarke [2]).

Izključuje i jurisdikciju Gradske crkve [3]).

Dakle ili pozitivno ili negativno, neima dokaza, da bi ijedan od okolnih duhovnih starešina IX. vieka bio *faktično* vršio jurisdikciju u posavskoj Hrvatskoj.

S toga Rački dolazi na to da zaključi: [4])

---

[1]) „S toga bit će bila dolnja Panonija prepuštena metropoliji spljetskoj, ako *i ne ima dokaza, da je ona obavljala jurisdikciju ondje polovinom IX stoljeća.*“ Pa dalje: „Ali dočim je Panonija gornja odnosno Panonija izmedju Rabe, Dunava i Drave, podredjena bila solnogradskoj crkvi, ne može se pod „obalom Dunava“, koja se u Trpimirovoj listini spominje, razumievati druga nego *sriemska. Dovle si je spljetska metropolija prisvajala pravo;* a je da li ga ondje *i vršila ne zna se*“ (Rački, l. c., str. 117).

[2]) „Moguće je, da su oglajski patrijarhi nastojali svoju vlast protegnuti i u Panoniju dolnju; *ali za to neima dokaza*“. (Rački, l. c., str. 117).

[3]) „Takmac oglajskih patrijarha u Istri, patrijarha u Gradu Fortunato, bio je obtužen, da je sporazuman bio s knezom Ljudevitom, ali da bi on bio vršio kakovu vlast u dolnjoj Panoniji, *tomu ne ima traga*“ (Rački, l. c.).

[4]) L. c. str. 118.

„Osnutkom panonske metropolije (870-1.) imao je ovoj pripasti i onaj diel Panonije „do obale Dunava“, na koj si je spljetska metropolija svojatala davno pravo. Odavle i ona opomena na kneza Mutimira, premda je imala pred očima više njemačku negoli spljetsku crkvu, iza koje nije za onaj diel Panonije stajala vlast državna“.

Tim više što Rački, opisujuć granice na str. 119 veli, kako već priobćismo u drugu svrhu na str. 115 [2]):

„Granice kneževine Ljudevita i nasliednika njegovih... su... od zapada tekle Dravom, počam od medje Karantana, imenito marke „juxta Souvam“, do njezina ušća, odavle dalje Dunavom, do ušća Save, obuhvaćujući ovdje „Frankochorion“ i dopirući ovdje do Bugarske kojoj je Belgrad pripadao“.

* * *

Nakon svih ovih, toli obilno donešenih dokaza i nakon dokazanog neobstanka protuargumenata, koji bi ma iole donešene dokaze obezkriepljivali, možemo, bez preuzetnosti, smatrat da je pitanje o *redovitoj jurisdikciji sv. Metoda kod posavskih Hrvata* definitivno riešeno, te postalo posve očito i van prieporno. Nu obilujmo, jer će nam koristit za dalje razlaganje.

Ovaj novi i već po sebi dostatni argumenat jest: *obstanak glagolice* u današnjoj Banovini, jur *za Meto-*

---

[2]) L. c.

dovih doba. To se jasno vidi, to se neodoljivo nameće priznanju iz sadržaja onih dvaju ulomaka kojih smo se na str. 107 i 108 dotakli glede svih u obće hrvatskih zemalja, a osobito obzirom na Istru i Dalmaciju. Ona dva dokumenta imaju za posavsku Hrvatsku osobitu važnost, jer su direktan, neoprovrživ, autentičan dokaz, da je glagolica već g. 873 cvala u Panoniji te i u hrv. crkvama izmedju Drave i Save. I zapostaviv, ako ćemo, „Excerptum“ (Prilog B str. 81), jer poznijega vremena, ostaje u spomenici Anonymusa Salisburg. (Pril. B str. 64, 65) ono zlata vriedno svjedočanstvo, koje onemogućuje sumnju i svako razložito prepiranje. Ondje je, *govoreć* **o Panoniji**, čisto i bistro kazano, da je jurisdikcija solnogradskih biskupa *prestala dolazkom sv. Metoda* [1]), *jer je on vas puk sebi priveo.* A čim? Na to nam sama solnogradska spomenica bez okolišanja odgovara: *službom božjom* na *slavenskom jeziku :*

.... „*noviter* (od malo vremena nazad. A tako govore i Žića i to odgovara historiji, jer je papa Hadrijan II odobrio slavensku liturgiju samo četiri godine prije) *inventis sclavinis litteris*, linguam latinam doctrinamque romanam (ovo ne stoji. U Rimu je sve opetovano razvidjeno i svečano odobreno [2]) atque

---

[1]) .... „usque dum quidam graecus Metodius nomine...“ (l. c.)

[2]) .... „direxerunt populum in fide catholica“ (Legenda italica, 7. V. Prilog B str. 8); .... „studiosa deliberatione praehabita“ (Leg. morav. cap. 6, 7. V. Pril. B str. 14, 15); .... „in partibus illis hymnizare auctoritate Apostolica statuunt et *confirmant*“ (Leg. boh., cap. 4. V. Pril. B, 21); .... „Frater noster Methodius, *sanctus ortodoxus est....*“ (Leg. pann., cap. 12. Pril. B, 33); .... „Nicolaus.... *sanxit* doctrinam amborum evangelio Slovenico in altari sancti apostoli Petri deposito...“ (Leg. pann. cap. 6. Pril. B, 28): .... „contra canonem *nihil*

literas auctorales latinas philosophice superducens, vilescere fecit **cuncto populo** ex parte (Sclavorum) missas et evangelia ecclesiasticumque officium illorum qui hoc latine celebraverunt".

Ovo je svjedočanstvo *klasično i savremeno*, a previedno i zato, jer se po njem vidi, da je *glagolica već posvuda u Metodovoj mitropoliji bila raširena*, te njemačkom svećenstvu nije bilo više stanka u Panoniji, tako da ondašnji nadpop vikar solnogradskoga nadbiskupa, Rihbald, nemogav podniet, novo stanje, zapustio svoje mjesto i pošo u Solnograd. [1])

Svjedočanstvo dragocieno i za to što se vidi, da ne pravi razlike izmedju Panonije s onu i Panonije s ovu stranu Drave, nego kaže, da je **vas puk** k Metodu hrlio [2]), dakle *svi Slaveni bez razlike.*

Treba li još dokaza? Mi cienimo da ne, nego da svak tko hotimice nezatvara oči pred suncem, rado će priznari, da je istinitost naše teze podpuno dokazana i glede glagolice i glede Metodove jurisdikcije kod posavskih Hrvata.

---

fecerunt" (Leg. pann., cap. 8. Pril. B. 29); „libros versos divino altari imponit" .... „*Apostolicos* viros in ecclesia proclamavit" (Leg. bulg. cap. 3, Pril. B, 38, 39); .... „nos autem illum in omnibus ecclesiasticis doctrinis et utilitatibus *ortodoxum et proficuum* esse reperientes...." (Ivan VIII. u pismu na Svatopluka, lipnja 880, 7 godina nakon solnogradske spomenice. V. Pril. B. 71); .... „*Litteras denique sclaviniscas.,. jure laudamus* (l. c.) .... „*orthodoxe fidei te cultorem strenuum contemplantes...*" (Ivan VIII. u pismu na sv. Metoda, travnja 881. Pril. B, 73).

[1]) „Quod ille ferre non valens sedem repetivit Juvavensem." (Pril. B, 65).

[2]) Uzgred budi rečeno, kako ovaj ulomak solnogradske spomenice sjajno svjedoči u prilog pobijane Hadrijanove poslanice.

S toga ne znamo kako bi se moglo dati krivo akademiku Ivanu Krst. Thalčiću, kad u najnovijem svom djelu („Slavensko bogoslužje u Hrvatskoj“ str. 70) piše: „*neima sumnje, da nije Method i u posavsku Hrvatsku uvodio slavenskoga bogoslužja* [1]. *Ove rieči*, kako vidjesmo, *imaju neoboriv osnov u poviesti.*“

Posljedice Metodova djelovanja osiećale su se kašnje za više viekova, i tako su uplivale na državne čimbenike i više crkovne krugove, da je kao prvi zagrebački nadbiskup (pod konac 11. vieka) bio izabran jedan od ondašnjih redovnika — *glagolaša* (l. c. str. 73), reda sv. Benedikta (onda još nije bilo, kako je poznato, redovnika Franjevaca, Tretoredaca).

Mimogred budi opaženo kako Ginzel (l. c., str. 167, 168) porabu glagolice kod Benediktinaca (i Franjevaca) rek' bi šalje istom u 13. viek, nakon pisma Pape Inocenca IV. od g. 1248 (Ginzel: Codex, str. 92 i Borba za glagolicu: Pril. B str. 113). Spomenuv Inocencovo odobrenje piše:

....„und es war sonach überall, wo immer noch im den Küstenlanden des adriatischen Meeres, der slawische Cultus eine Stätte hatte, sein rechtlicher Fortbestand anerkannt“.

---

[1]) Što se po nadoživjelim dokumentim može sudit, glagolica je u Banovini *sigurno* obstojala, već od najdavnijih vremena, u ovim mjestim: Ozalj, Draganić, Kupčina, Topusko, pače sporadički i okolo Samobora, Jastrebarskoga (rodno mjesto Levakovićevo) po biskupiji zagrebačkoj, sve onamo na sjever u krajno trgovište medjumursko, Štrigovo (Jagić: Priměri starohèrvatskoga jezika, dio drugi, strana XVI.)

Pa odmah dalje: „Es konnte darum nicht fehlen, das von der Dioecese Zengg aus die slawische Liturgie durch die ganze Kirchenprovinz von S p a l a t o, als den ursprünglichen Kauptsitze des kirchlichen Slawismus, alte und neue Eroberungen machte, indem die Glagoliten nicht nur die Kirchen, aus denen ihre Gottesdienstfeier in Folge des Beshlusses von Spalato im Jahre 1068 war verdrängt worden, wieder gewannen, sondern dieselbe auch i n n e u e Stätten einführten. Zu diesen gehörten besonders die K l ö s t e r der Franciscaner und Benedictiner.“

Ali glagolica je kod Benediktinaca bila puno prije u porabi (Rački u „Odlomcim“, str. 126), stavno već 11. vieka: u Zadru u samostanu sv. Krševana, sv. Bartola (1078) i sv. Marije (1066), u prestolnom Biogradu u samostanu sv. Ivana ap. (1059) i kod koludrica sv. Tome, u Spljetu u samostanu sv. Stjepana (1069), u Trogiru i na Rabu takodjer u više samostana, a tako i u Dubrovniku (na Lokrumu), i na Mljetu. U svim ovim samostanim njegovala se najrevnije glagolica (v. Borba za glagolicu“ str. 177. Tkalčić l. c. str. 57). I samostanska pravila bivala su glagolski napisana (Starine jugoslav. akad. knjiga VII. Pavić: Regule sv. Beneditka).

Da se je glagolica kod Benediktinaca rabila davno prije 13. vieka dokazuje nam i samo pismo Inocenca IV. krčkomu biskupu g. 1252 na odgovor zamolbi samostanaca sv. Benedikta. Papa u odgovoru spominje sliedeće rieči iz zamolbe: „ut in *litteris sclavicis* secundum ritum Ecclesie Romane divina officia valeant celebrare, pront *iidem* **et predecessores sui** facere consueverunt...“ (Theiner: monumenta Slavorum meridionalium, I. 79).

Davninu porabe kod Benediktinaca može se dokazat i iz dokumenta u Ginzelu (Codex, str. 92. U „Borbi za glagolicu“ Prilog B, str. 114), naime iz pisma Pape Klimenta VI na pražkog nadbiskupa Arnesta god. 1346 gdje se spominje *„antiqua consuetudo“*, i iz dokumenta — fundacijonalnog pisma — cara Karla IV., u Codexu str. 94-6 (Pril. B str. 116-119) od g. 1347 gdje se spominje sv. Prokopij i *sv. Ćiril i Metod*, a obretenje glagolice pripisuje se *ćak sv. Jeronimu*. Još bolje iz dokumenta u Ginzelovu Codexu str. 80-88 (Pril. B str. 98. 108) iz 11. vieka (1[illegible]8-1096). [1])

Nu vratimo se na naš predmet.

O porabi glagolice, odnosno ćirilice, u posavskoj Hrvatskoj pruža nam, uz ostalo zanimivih primjera i knjiga obielodanjena g. 1891 od Ivana Kukuljevića Sakcinskoga pod naslovom „Nadpisi srednjovječni i novovjeki na crkvah, javnih i privatnih sgradah itd. u Hrvatskoj i Slavoniji“. Ima medju nadpisim jedan, ako tačno snimljen, vanredno zanimiv, jer u njem ima *pomiešanih glagolskih slova s ćirilskim*, i jer je vrlo davan, iz jedanaestoga vieka (str. 266 pod br. 889). Nadpis se nahodi na kamenoj ploči izkopanoj kod starog grada Subockoga **u Slavoniji**, dakle puno iztočnije nego se dosle držalo, da se glagolica u davnini rabila [2]). U Varašdinskim Toplicam jedan je glagolski nadpis na željeznom krstu (str. 275 pod br. 932). U Ozlju, u župnoj crkvi, nadgrobna ploča sa uklesanim kaležem nosi

---

[1]) Cfr. Tkalčić: „Slavensko bogoslužje u Hrvatskoj“, str. 72.

[2]) Ovo stoji proti tvrdnji Ginzela (str. 109), da Slavoniju treba izključit.

nadpis „Benka Jakovčića plebanuša vsih svetih" (l. c. str. 277). U Varašdinu na podnožju zvonika župne crkve izpod kamena grba čita se glagolski broj 1494. U Bihću našast je velik glagolski nadpis na kamenoj ploči o knezu Jurju Mikulinčiću. [1])

Neima sumnje, da je nekad glagolskih nadpisa po Banovini bilo izobila. Ono što je do nas doprlo, to su o-

---

[1]) Neizravnih nu puno zanimivih dokaza o porabi glagolskoga jezika i glagolice u posavskoj Hrvatskoj ima u raznim rukopisim iz 13., 14. i 15. vieka u Arhivu Propagande, na koje je upozorio g. 1857 prezaslužni hrvatski povjestničar Ivan Kukuljević Sakcinski u svom „Izvjestje o putovanju kroz Dalmaciju, Napulj u Rim" (na str. 65-72) i koje je pak (sve ili dobrim dielom, nije nam ovaj čas dobro poznato), dao pečatati g. 1863 u svojim „Monumenta historica Slavorum meridionalium" u Dodatku na str. 318 i dalje. Rukopisi pisani su glagolski, ili hrv. glagolski. I ondje što je preko 15. vieka to počimlje sramežljivo inostranim slovom i inostranim jezikom ili sasvim o sebi ili pokraj hrvatskoga (glagolskoga), te se i ovdje obistinjuje ona Kukuljevićeva tvrdnja (l. c. str. VI), da u hrv. listinam do 16. vieka nigdje latinskih slova, a od toga vieka dalje, dà, jer od tada počelo *propadanje glagolice* (v. „Borba za glagolicu" str. 179).

Ima čudnih exemplara iz tog prelaznog doba. Tako na pr. (medju spomenutim rukopisim u arkivu Propagande) neki Broz (g. 1518), da ga svak uzmogne razumjet, piše prije hrvatski: *Napisah ja Broz* itd., pa latinski: *Scripsi ego Broz* itd. Još veću veselost izazivlju neki drugi tipovi. Tako silnik Franjo Tahi (Monumenta.." str. 327) u pismu iz Zablaća na Petra Kastelanfia: *Egregie domine et frater... Pothom thoga Dayem w m na znanye....* (iz god. 1568) pa završuje: „*I bog waz Zdrawyh wozelyh Dersy. Ex Zablattye.... Franciscus de Thah*". To je valjda 16. vieka bila recimo *moda*, jer su takovih mješanija pravila i visoka gospoda: knezovi i banovi, kako g. 1592 ban Toma Erdödy u opomeni na poglavarstvo grada Zagreba: „*Prudentes ac Circumspecti nobis honorandj, nekay znathe*, itd....." (l. c. str. 293).

statci ostataka [1]), ali dostatni, da svjedoče, da je glagolica i u posavskoj Hrvatskoj *već prije jedanaestoga* vieka bila kod svoje kuće, kako u Dalmaciji i Istri.

To je u najtješnjoj uzročnoj svezi sa dokazanom činjenicom o Metodovu biskupovanju kod posavskih Hrvata i o obstanku glagolice u Panoniji, jur prije g. 873, dakle već treće godine odkada je Hadrijan II. uzkrisio sriemsku biskupiju i povjerio ju svetoj skrbi velikoga božjeg ugodnika.

Kad smo dakle uztvrdili na str. 107, da je „*dobar dio današnjih hrvatskih zemalja podpadao pod* **redovitu,** *tješnju nadbiskupsku vlast sv. Metoda*", i da je, i bez primljene *punovlasti glede svih Slavena*, mogla kod Hrvata nastati *zakonita poraba glagolice*, uztvrdili smo neoprovrzivu istinu: istinu glede **posavske** Hrvatske, nu istinu takodjer *glede* **dalmatinske** *Hrvatske*, jer, cienimo, da nijesu na odmet svi oni dokazi koje smo nanizali na str. 74 pa dalje i str. 92 pa dalje, u ovoj Razpravi.

---

[1]) Ovdje se mogu zgodno opetovati jadikovke akademika profesora V. Jagića kadno u razpravi o hrvatskom jeziku (Književnik I. 340) piše o uništavanju glagolskih spomenika u drugom dielu domovine: „U toj mješavini jezičnoj lakše bismo se ravnali, da nam nije krivnja vremena i zloba Mletčana uništila one naše zapadne spomenike glagol. pisma, o kojih pouzdano znademo, da su u 11. i 12. vieku bivstvovali. Iz zapisa naime o medjah gospode istranske, što su svietu znani pod imenom: razvoda istranskoga (od god. 1325, rukopis od g. 1546), crpimo viesti o naših glagolskih listinah od god. 1025, 1027, 1058, 1125, 1127, 1150 1170, 1195, 1200 itd., (po običaju bijaše za „gospodu" list njemački, za „seljake" hrvatski). Glagolske listine, što su sačuvane i što nisu, u najstarije vrieme zastupaju zemljopisni obseg hrv. i dalm. primorja i Istre....."

U ostalom priznajemo: glede dalmatinske Hrvatske, i ako su do sadašnji dokazi i obilni i čvrsti, fali im ono nešto, čega ima glede Posavine: *redovita Metodova vlast.* O Hrvatim na Primorju nemože se, na osnovi iznešenih dokumenata, kazat, da su bez sumnje i oni spadali u obseg Metodove metropolije. Naslov je sv. Metoda: biskup moravski i panonski. Za druge njegove crkvene naslove poviest nezna.

Ali poviest bilježi nekih izreka, priča nekih činjenica, koje bi nas skoro napastovale, da postavimo novu tezu, koja, akoprem ju nije na pamet nitko dosle postavio (te pred kojom i mi stojimo sa nekom bojazni, kao pred nekom malom drzovitosti) ipak nam se čini dosta osnovana. Pitamo naime: nijesu li možda za koje vrieme i **dalmatinski Hrvati** *bili, pod ma kakvom, ali i oni pod* **redovitom jurisdikcijom sv. Metoda?**

Što smo u Prilogu L kazali o djelovanju i uplivu sv. Metoda kod južnih Hrvata [1]), to ne bi bio odgovor adekvatan postavljenomu upitu: ono bi se moglo odnositi i na njegov značaj Papinskoga odaslanika *a latere* i njegovo svojstvo kao ovlaštena i priznata Apoštola svih Slavena.

S toga trebalo bi da ima drugih, *direktnijih* dokaza.

Kad bi ih bilo, lako će nam svak priznat, da ne bi bili suvišni za glavnu našu tezu: *o zakonitom postanku*

---

[1]) V. osobito str. 82-104: „L'operosità di S. Metodio nell'ottavo decennio presso il Narenta“, str. 104-106: „Il concilio delmitano“, str. 106-112: „Il codice Metodiano“; str. 112-115: „L'estinzione dello scisma“; str. 115-118: „L'elezione del Metodiano Teodosio a Vescovo di Nona (879-890).

glagolice *kod Hrvata u Primorju* i prije Pape Ivana X. (v. str. 99-102), *odmah u prvine* odkada je slavenski jezik uveden u niz liturgijskih jezika. Nu ti bi nam dokazi koristovali i u drugom pravcu; činili bi, naime, da nam pukne pred očima *neko novo obzorje,* i mi bismo bolje shvatili na pr. onu veliku odvažnost Grgura ninskoga, o kojem bismo, kao ninskomu te hrvatskomu biskupu mogli pomislit, da je u svom arkivu imao dokumenata i i dokazala kakvim ostali dalmatinski (latinski) biskupi nijesu razpolagali. Možda bi nam na novom obzorju postali očitiji uzroci onoga muka, radi kojega papa Ivan X. prekara dalmatinske biskupe (v. na str. 101) i možda bi nam se sama od sebe nametla odgonetka zagonetnom protuslovnom postupku Ivana X. (str. 100-102), a što je najvažnije, tko zna ne bismo li na novom horizontu vidjeli obasjanu novim, dosle nevidjenim svietlom, *osnovu Hadrijana II. i Ivana VIII., odnosno na Slavene, na Iztok i na Zapad,* koja je ne samo obstojala, kako proiztiče iz Hadrijanova pisma, dali bila je puno veličanstvenija nego ju nazire Ginzel. Ivan VIII. *stupio je na stope svoga predšastnika,* zamišljenu osnovu *sasvim usvojio* i svim silama nastojao, da ju *upodpuni,* konkretnije udesi i izvede.

I rieč *„patrijarka"*, koja se nahodi u Panonskom Žiću sv. Metoda [1]), i koja je smatrana bila dosle kao *„focijanska interpolacija"* [2]) skupa sa cielim onim paragra-

[1]) Prilog B, str. 33.

[2]) Bartolini, l. c. str. XVII, XVIII (Pril. C str. 10): „Resta oscurissimo il paragrafo XIII., ovi si parla di un imperatore..... item et patriarcha senza indicare quale: crediamo che questo paragrafo sia una vera interpolazione di origine foziana...."

fom po dnu kojega se nalazi, možda nam se prikaže, ne kao „interpolacija" nego kao nov dokaz, da ona Legenda, glede pouzdanosti, dostojno stoji o boku, ne samo t. zv. talijanskoj Legendi, nego i samim dokumentima, ne izključiv ni prve, najvjerodostojnije medju njima: Papinska pisma.

Nu sad se pita: ima li ih, i ako ih ima: koji su to dokazi, po kojim bismo mogli zaključiti, da se je, *barem za koje vrieme*, nekakova, nu svakako **redovita Metodova jurisdikcija** *protezala i* **na južni dio hrvatskih krajeva**, poimence na Dalmaciju i okolne zemlje, na banovinu Metodovih suvremenika: bana Domogoja, Sedeslava i Branimira?

Mi cienimo da tih dokaza ima, a jedan od njih mi bismo nazreli u naputku: *komonitoriju*, što ga je Ivan VIII. dao na svoga legata jakinskoga biskupa Pavla god. 873, i pak *u panonskoj Legendi*, poglavlje XII., koje se bez sumnje odnosi na Papu Ivana VIII., *a i na druge onodobne dokumente.*

Već smo na str. 110 i 111 u opazci spomenuli kako je Ivan VIII. i *Bugarsku* nastojao oteti „centrifugatnomu uplivu Vizanta i nadošavšega razkola i čvršće privezati Rimu, kao matici svih crkava, a na po se kao zakonitomu predielu *rimskoga patrijarkata*" i kako su *oba Pape:* Hadrijan II i Ivan VIII. išli za tim *„da se obistini crkovna neodvisnost* **svih pokrštenih Slavena.**"

O podunavskim slavenskim kneževinam, to proiztiče jasno iz svega. Ali neima sumnje, da je osnova zahvaćala

puno veći prostor, i da je osobito Ivan VIII. *očito* provadjao svoj i Hadrijanov naum, kako glede **podunavskih Slavena**, koji po tečaju dogodjaja prvi došli na red (v. str. 105, 106 u opazci, str. 107, 110, 111 u op., str. 116-128) tako i glede ostalih.

Što se tiče **Poljaka i Rusa**, to nas u smjeru ove razprave manje zanima, a pak dosta je glede njih dozvat u pamet ono što smo napisali u prvom dielu „Borbe za glagolice" na str. 119-124. Radje ćemo se dakle letimice pozabavit odnošajim Rima prema **Bugarskoj**, koja se je zemljopisno i politički nahodila u tješnjoj svezi sa Podunavljem i kao već ustaljena uplivna kršćanska država svraćala na se veću pažnju i Zapada i Iztoka.

Poviest nije škrta dokazim iz ovog doba. Naporuč su nam višebrojni dokumenti, poimence razni Papinski listovi na kralja Mihajla, priobćeni u Prilogu E., a još bolje ona Papinska pisma, novijega iznašašća, koja se nahode odtisnuta u Prilogu G.

Baš u doba, kad je Ivan VIII. imao razpru glede jurisdikcije nad Panonijom sa njemačkim biskupima, pisao je na bugarskoga kralja pismo u obranu rimskoga primata i prava *rimske biskupije* nad Bugarskom. [1])

Istodobno (god. 872-3) Papa jada se *hrvat. banu Domogoju* [2]), a zašto baš njemu? da je Bugarska pala pod grčku crkvu i namjestila nekog razkolnika pod imenom nadbiskupa.

Opet godinu ili dvie kašnje piše Papa bugarskomu

[1]) Pril. G str. 11, 12.
[2]) L. c. str. 12-3.

kralju, kako je patrijarka Ignacij bio uzpostavljen, u svrhu, da *obrani prava sv. Stolice na Bugarsku* [1]).

U istu epoku spada poslanica upravljena od Pape caru Vasiliju, tužeć se, što je patriarka Ignatij *prekoračio svoje granice i zašo u bugarske strane*, kad te nijesu njegove. [2])

Znamo, bilo je doba kad se poradjao razkol, i za to je Papa izticao prava Sv. Stolice, ali način kako ih je branio, daje nam uvidjet, da bi Papa, i bez razkola, jurisdiciju *mladoga bugarskoga* naroda („novam Bulgarorum gentem") [3]) bio izravno **sebi** pridržao. Vriedno je opaza ovdje i ono što u istom pismu Papa iztiče, da je Bugarska bila pokrštena od odaslanika upravljenih onamo od sv. Stolice („per apostolicae sedis legatos ad fidem Christi conversam et sancto ablutam baptismate") [4]), koja okolnost u ono doba bila je, kako ćemo vidjet, i drugdje naglašivana, a ne bez uzroka.

Dakle panonske, s obe strane Drave, i bugarske zemlje Sv. Stolica zahtievala je za se (Srbija se tada malo brojila). A kako Panonske i bugarske, tako je i **hrvatske** u Primorju Rim upio, da direktno stavi pod svoju jurisdikciju; ovu pak nije mogo u ono doba preko nikoga pouzdanijega i sposobnijega da vrši *od svet. Metoda*, koji bio providencijalna pojava ne samo za slavenski sviet, nego za cielo ondašnje katoličanstvo.

Jer za Hrvate u Domogojevoj pa Sedeslavovoj i Branimirovoj banovini, oni koji su bili najpozvaniji da u ime

[1]) L. c. str. 19.
[2]) L. c. str. 23.
[3]) Ibidem.
[4]) Ibidem.

Pape vrše vrhovnu vlast, *nijesu mogli biti za to odabrani*, kako no ti nepouzdani i nesposobni.

Nesposobni, jer neznali jezik naroda. I u solinskoj mitropoliji dogadjalo se ono, što prije sv. Ćirila i Metoda bivalo u Solnogradskoj : ovce nijesu razumievale glas svoga Pastira 1). Moravci su pače mrzili svoje duhovne starešine jer su biskupi i opati, u ratovim proti Moravcima, znali stati *i na čelu vojske* 2) *i paliti i robiti*, kako što činio moguncski biskup Ljutbert 3).

A kako bilo u Moravskoj, tako ili malo bolje bilo, barem glede jezika, i po Hrvate u solinskoj mitropoliji. S toga i ovdje je bilo puka, koji je s tolikim nepouzdanjem gledao na one koji su mu vjeru naviještali, da ih nije mogo čut ni vidjet. Neretvani na pr. ostali su sve do sv. Metoda u poganstvu, kako no ti što do njihova srca nemogla dopriet

---

1) Kako je bivalo u Solnogradskoj mitropoliji mogu čitatelji razabrati potanje iz navoda priobćenih u Prilogu L na str. 151. Od kršćana u Moravskoj nije se tražilo drugo nego da znadu *Otčenaš i vjerovanje*, a prije svega da *plaćaju desetinu* (Marković: „Gli Slavi ed i Papi" na str. 44-46. Gfrörer: „Byzantinische Geschichte" II, 90). Ove poviestne crtice potvrdjuju u suštini ono što piše Panonska Legenda (u 5. poglavju:) ... „intraverunt ad nos doctores *multi* christiani ex Italia et ex Graecia et ex Germania, docentes nos *contrario modo*, verum nos Sloveni simplices homines sumus neque habemus *quempiam, qui nos in veritate instituat et sensum (scripturae) interpretetur*" (Rastislav u poruci na iztočnog cara Mihajla.

2) Pril. L str. 151.

3) L. c. .... „*insegnó il cristianesimo agli Slavi dell' Elba devastando le loro campagne e incendiandó i loro villaggi*".

tudjinska hladna ili nerazumljiva rieč latinskih i grčkih vjerovjestnika. [1])

Ali ne samo da su solinski mitropolite bili nesposobni, nego i nepouzdani, jer je upliv Carigrada bio onda velik po cielom današnjem Balkanu, poimence u Dalmaciji, gdje su iztočni carevi vršili i vrhovnu vlast, a u Carigradu već pod papom Nikolom začeo se bio poznati razkol i nastala poznata duhovna i svietovna težnja, *da se Iztok odieli od Zapada i njemu oprieči.*

Bilo i gorega jada. Skoro istodobno *i na Zapadu prietio razkol:* „Franki su ne samo htjeli postati gospodari cieloga Zapada, dali po svem se vidjeli, da vrebaju kako bi i Petrovu stolicu podjarmili“ [2]). God. 864 *car Ludvig II. brat Lotarija napao je na sam Rim.* Papa Nikola spasio se u brodici od navalnika i za dva dana nije ništa okusio, dok se napokon car ganuo i ostavio Papu u miru [3]).

Baš u to doba dvie su svete solunske zviezde zasjale nad obzorjem Moravske, dvie zviezde, čija je privrženost Rimu bila iznad svake sumnje.

Tu je privrženost po smrti sv. Ćirila sv. Metod daljim sjajnim djelima tako dokazao, da Pape jedan za drugim nijesu, stalno, nahodili onda pouzdanijeg oslona. A ono doba, kako je već gori napomenuto, bilo je po slobodu

[1]) „I Narentani.... *avevano in odio i Greci....* (Marković, l. c. str. 41. V. Pril. L na str. 101).

[2]) Marković, l. c. (V. Pril. L str. 152).

[3]) L. c.

Rima, po jedinstvo Crkve i po čistoću vjere veoma žalostno, burno, kako malo kada. Ta Rim se nahodio u borbi sa sva cara, u borbi sa svećenstvom Zapada i Iztoka. Sve se kolebalo i rušilo, samo su dva slavenska apostola čvrsto stala i gradila. Kud pri tom naravnije, nego da Rim uhvati tu zlatnu prigodu i sv. Metodu, po bratovljevoj smrti, udieli *punomoć* nad onim brojnim i mladim plemenima koja su dielila zapadne od iztočnih strana i napunjala sve one prostrane zemlje, koje danas sačinjavaju, uz manje državice, tri velika carstva (austrougarsko, rusko i europejsko tursko)?

Priroda dakle ondašnjih odnošaja, i bez obzira na vanrednu sposobnost i čudesne uspiehe sv. Braće, napućivala je Pape, da sv. Metoda učine Papinim *alter egom* medju Slavenima. Odavle geneza osnove u Hadrijanovoj pameti, toli žarko usvojene i provadjane od nasliednika mu Ivana VIII.

Posebne pak okolnosti solinske mitropolije, nije da su samo svjetovale, nego uprav *silile su* Papu Ivana VIII., da se osloni o koga se jedino ugledna, uplivna i pouzdana osloniti mogo. *Silile su*, jer je upliv Vizanta u brzo tako preokrenuo bio crkvene odnošaje u Dalmaciji, da se je *i solinska mitropolija bila odvrgla od Rima*, a oklajska, na vratim Italije, već sa Focijem šurovala.

Odpad Solina zbio se po Farlatiu g. 878 [1]). Tada je u istinu bio, bez dozvole [2]), posvećen kao solinski nadbiskup Marin (nadbiskupovao od 878-880) od *Focijeva prijatelja*,

---

1) Farlati: Illyricum Sacrum III, pag. 73.
2) „Posthabito neglectoque Romano Pontifice“ (l. c. str. 78-9).

i možda takodjer razkolnika [1]), oklajskog patrijarke Valperta. [2]) Nu mi cienimo, da je faktično razkolna vatra u Dalmaciji buknula i koju godinu prije, a god. 878 se samo vanjskim načinom očitovala, u razkolnom posvećenju spomenutoga nadbiskupa Marina.

U doba kad se ovaj razkol dogodio u banovini bana Sedeslava i nasliednika mu Branimira, sv. Metod već je bio primio i vršio jurisdikciju nad posavskom Hrvatskom, nad banovinom bana Mutimira. Ondje je sveti čovjek već barem od 3 godine dana prije vršio duhovnu pastvu i držao svoje stado vierno rimskoj Stolici (v. zaključak na str. 113).

U doba razkola znamo iz poviesti i za djelovanje drugoga svetoga čovjeka, sv. Ivana Ninskoga, koji, kako je dokazano u prvom dielu „Borbe za glagolicu" [3]) i u Prilogu L [4]), **bio je učenik sv. Metoda** i bio je, da se priprosto izrazimo, generalni poklisar agenat **svih** *ondašnjih slavenskih vladara,* i istodobno stalni poslanik i *pouzdanik Pape Ivana VIII* za sva u obće poslanstva, bila ona kod Moravljana, Bugara, ili Hrvata, bila kod vlade ili biskupa, kod svećenstva ili naroda.

U doba solinskoga razkola znamo iz poviesti i *za trećega* svetca, djakona a kašnje biskupa u Ninu, **sv. Teodozija** [5]), **takodjer** ako ne učenika, a ono svakako znanca, druga i prijatelja sv. Metoda.

---

[1]) V. Pril. L, str. 48-50. V. i str. 112-113.
[2]) O Valpertu vidi u Pril. L str. 48.
[3]) V. str. 139-142.
[4]) V. str. 125-140.
[5]) V. Pril. L str. 115-118. V. i str. 123-125.

Teodozij i Ivan bili su rodom i domom iz one mitropolije u kojoj je buknuo razkol. Njih se dakle nesreća direktno ticala. Oni, u doba razkola nijesu imali svoga posebnoga biskupa, niti su hrvatski viernici dalmatinske banovine imali ikakva zakonita mitropolitu, koji bi bio u svezi sa sv. Stolicom.

A kad je buknuo razkol, nitko nije mogo znat, da će razkolni mitropolit Marin kroz same dvie godine bit već na drugom svietu; te neima sumnje, da su u ovo doba, pred velikom pogibelju, da se razkol učvrsti na pragu Italije, na vratim rimskoga patrijarkata, i Papa i sv. Metod i sv. Ivan činili sve moguće, da suže razkolni predjel i sam razkol odstrane. Sudeć po dokumentim i poviestnim podatcim možemo uztvrdit, da je nastojanje Pape i sv. Metoda, kao *najbližega biskupa i mitropolite* podpuno uspjelo, i brže nego se moglo očekivat. Razkol je bio ugušen u svojoj klici, a nadbiskup Marin ostao je kroz kratko vrieme *osamljen*. Već 7 lipnja god. 879 Papa Ivan VIII. hvali i blagoslivlje *bana **Branimira***, što se je povratio u krilo rimske crkve. [1]) Isti dan Papa piše o istom predmetu *hrvatskomu narodu i svećenstvu* [2]), bodreć ga da uztraje u pravoj vjeri. Nu *latinski biskupi* pristajali su još uz razkol, te tri dana kašnje i njima je i onima koji su s njima držali, Papa upravio pismo, pozivljuć ih da se povrate u rimsku crkvu, inače da će udarit na nje kanoničke kazni.

---

1) V. „Borbu za glagolicu“ pril. E, str. 5-6.
2) Pril. E, str. 7-8.

Sva ova tri pisma donio je *u Dalmaciju sv. Ivan Ninski, učenik sv. Metoda.* Sv. Ivanu dat je na'og, da izpuni i druge *ustmene* Papine naredbe, kako sve to proizvire iz onodobnih dokumenata. [1]) Pisano je i *solinskomu nadpopu Ivanu.* Razkolnici su od Pape pozvani da izaberu *drugoga biskupa,* koji neka dodje u Rim i ondje primi posvećenje, **i palij.** [2])

Na žalost Papino pismo na razkolnike ostalo je (valjda uslied vizantinskih ·spletaka i upliva razkolnoga nadbiskupa Marina) bez odaziva. Ali tomu se brzo doskočilo, a i smrt pomogla. Izabrani naime (17 lipnja), ninski biskup, djakon, sumje šćanin sv. Ivana, sv. Teodozij godinu kašnje, pokle medjutim umro nadbiskup Marin, bio izabran i *nadbiskupom solinskim.*

Tko je sve ovo rukovodio? Valjda ne treba odgovora, a osobito ne za onoga koji je pročitao prilog L, gdje se potanko piše o tim odnošajima [3]).

Nu ima još nešto. odakle se vidi kako je u doba razkola sv. Metod vršio ne samo neki upliv, nego uprav mitropolitsku jurisdikciju **u cieloj solinskoj mitropoliji,** a to je reći: na sjever sve do Dunava, na iztok sve do blizu današnjeg Novogpazara, na jug sve do Bara i preko njega [4]).

I tim eto nas bliže k našemu predmetu.

---

[1]) L. c.
[2]) L. c.
[3]) Pril. L str. 97-111 i od str. 112-140.
[4]) Jer u ono doba nije bilo u spomenutim stranama nijedne mitropolije osim solinske. Istom god. 1045 odieljena je gornja Dalmacija i podčinjena novoj barskoj mitropoliji (V. Pril. E str. 28).

Sve dok je živio sv. Metod nije novi solinski nadbiskup sv. Teodozij zatražio od Rima nadbiskupski palij, premda je Ivan VIII., kako gori spomenusmo, bio spravan da ga udieli predstavniku mitropolitske solinske časti, i na pitanje palija sam poticao. To je vrlo značajno. Istom kad je umro sv. Metod sv. Teodozij smatrao se u vlasti i dužnosti, da upodpuni svoje dostojanstvo Zašto istom nakon 6 godina, istom nakon Metodove smrti?

A da je tako imamo neoborivo svjedočanstvo u pismu Pape Stjepana V (VI), koji papovao od g. 885-891 i bio već treći Papa nakon Ivana VIII. († 882) [1]). Stjepan V. pisao je našemu Teodoziju tri pisma. Od tih jedno koncem g. 886 ili početkom god. 887, a jedno godinu kašnje. Ova su pisma odlučujuća za našu tezu. Jer u prvom pismu Papa se čudi Teodoziju kako je došo do toga, da zadržav ninsku stolicu, zaposjedne i solinsku. A istom u drugom pismu govori se o paliju [2]). I činjenica da ovo dopisivanje počimlje tek po smrti sv. Metoda nije po našu tezu na odmet.

Prvo pismo glasi:

Steph(anus) Theodosio episcopo

„Quis vice Marini episcopi in aecclesiae Spalatine regimen successerit, diligentius porrimantes, te curam illius ecclesiae suscepisse audivimus; cumque, et quod de tibi commissa (ecclesia) ordinaveris, studiosius investigaremus dictum est, (te) utrisque preesse. Quod si verum est, non modice miramur".

---

[1]) Prvi nasliednik Ivana VIII. bio je Papa Marin I. (882-884), kašnje zvan Martin i pod tim imenom bio Martin II. Nakon Martina II. bio je Papom Hadrijan III (884-885).

[2]). Exegetičnu kritiku ovih pisma naći će čitatelj u Pril. L na str. 188-189. Nahode se pak pisma i u I. dielu „Borbe za glag." Pril. G str. 23 i 24.

Drugo, poznije pismo (iz g. 887-8) glasi:

Teodosio Episcopo (Stephanus VI.)

Salonitana ecclesia, quam deo auxiliante restitutam asseris, ut (ad) pristinum gradum redeat inhianter cupimus; et omnes ecclesiae, que barbarorum rabie destructe sunt, assiduis precibus, ut restaurentur, imploramus, ita tamen, ut in novarum ecclesiarum restauratione neglectus non proveniat antiquarum. *Pallium* et eius usus [1]), *quem rogitas*, cum dei misericordia cooperante ipse ad apostolorum limina veneris, consultius dabitur, ut multiplici benedictione locupletatus letior ad propria redeas.

Po prvomu se pismu vidi, da u Rimu nijesu imali o svem onomu što se dogadjalo sa solinskom crkvom nakon smrti nadbiskupa Marina nikakvih pisanih podataka. Papa je morao razpitivat, a i ono što je doznao, vidi se, da nije smatrao kao posve pouzdano. Svakako, veli, ako je istina, da upravljaš s obim biskupijam, *veoma se čudimo.*

Ovakvo pisanje nemožemo odbit na zaboravljanje, kao što se mogo desit slučaj za Ivana X., jer je od doba sv. Metoda do onda bilo proteklo malne po vieka. Ali ovdje je razmak od samih 6 godina izmedju smrti nadbiskupa Marina (te Teodozijeva zaposjednuća solinske nadbiskupske katedre) i pisma Pape Stjepana. Ako je Teodozij dobio dozvolu Rima da preuzme upravu solinske mitropolije, kako se to u Rimu moglo tako brzo zaboravit? [2]) Ova je dakle

---

[1]) Ovdje kao i gori u prvom dokumentu tiskamo sve kako stoji u izvorniku, te i pogreške.

[2]) Da o dozvoli Rima nemože biti ni govora zaključujemo, osim gori navedenih razloga, i iz pisma istoga Pape Stjepana na sv. Teodozija (Theodosio episcopo) kao n i n s k o g a biskupa (v. Pril. E na str. 15) dostavljena mu malo prije (886), ili od prilike u ono doba (886-887) kad i gornje prvo pismo na

predpostavka nemoguća. Nu *nemoguća takodjer prédpostavka, da je učinio sam sv. Teodozij abuzive*, t. j. pridržav ninsku biskupiju, zaposjeo i nadbiskupsku stolicu u Solinu, pa o svom grdnom zlodjevu znao očuvati tajnu za 6 godina, premda je Solinska jedna od Rimu najbližih mitropolitskih stolica i jedna od najuglednijih, te koja je, obzirom na razkolni pokret, imala biti predmetom dnevne brige u Rimu. A eto glede nje ne izmienilo se, očito, po smrti Ivana VIII (882) nijedno službeno crkovno pismo. Zašto ne? Jer je do g. 886, do godine dakle kad je Papa Stjepan pisao pismo Teodoziju, *živio još* onaj div crkovnjak, providencialni apostol sv. Metod, koji je imao sve crkovne posle po hrvatskim zemljama u svojim mudrim i prepouzdanim rukama. A zar ih imao neovlašteno? Ako, *per absurdum*, neovlašteno, gdje su bili Pape, i to njih tri, a da nije nijedan ni prstom maknuo, da kazni toliku drzovitost i da suzbije Metodov razkolni postupak? Gdje bili latinski biskupi Dalmacije, da nijedan od njih izgrednika ne tužio?

---

sv. Teodozija kao s o l i n s k o g a nadbiskupa. Da su pak ova dva Teodozija bila jedna te ista osoba vidi se i po samom pisanju Pape, jer predbacuje sv. Teodoziju častohleplje, baš radi solinske nadbiskupije: . . . . „n e i n v e n i a r i s s t a t u t o s a p a t r i b u s t e r m i n o s t r a n s g r e d i, v e l p e r a m b i t i o n e m **de maiori ad maiorem** t r a n s i r e e c c l e s i a m, quod tentantem laica etiam communione sacri privant canones“ (Ivonis decr. VIII. c. 59. Jaffe: regesta pont. rom. nr. 2658).

Dakle Papa Stjepan držao je da je sv. Teodozij n e o v l a š t e n o zapremio solinsku mitropolitsku stolicu i spominje mu i z o b ć e n j e. Nu u posljednjem pismu, nakon što je sv. Teodozij neobavieštenoga Papu i z v i e s t i o o p r o š l o s t i, Stjepan V. p r o m i e n i o j e s a s v i m t o n p i s a n j a prema sv. Teodoziju, i na mj. o izobćenju, stavlja u izgled o b i l n e b l a g o s l o v e („ut multiplici benedictione locupletatus“).

Ista opazka mogla bi da se učini i glede sv. Teodozija, ali kako kad, nasuprot, dokumenti izriečno iznose neprocjenjivih njegovih zasluga, baš u smislu *crkvenog jedinstva, a proti* razkolu, tako da ga je *radi toga* Papa Ivan VIII. *hvalama obasuo* i istodobno u Rim pozvao, da ga posveti kao biskupa. [1]) Napokon, kad bi bilo kakve krivnje kod dva spomenuta svetca, imao bi se smatrat sukrivcem i treći svetac sv. Ivan ninski, koji je za sve ono što se sa solinskom mitropolijom dogadjalo, najbolje znao i u svakom poslu diela imao, pače bio desna ruka Pape Ivana VIII. i sv. Metoda. [2])

Dakle izključena predpostavka o zloporabi ma s koje strane, i izključena predpostavka, da Rim sv. Teodozija namjestio na Solinsku stolicu, a da pak to nakon malo godina sve zaboravio te čudio se kako do toga došlo. Ne ostaje po tom nego uztvrdit, da *anteacta* nijesu u uredu Sv. Stolice obstojala, jednostavno zato što Rim nije *izravno* ništa u Solinu izveo, niti je ikakve brige imao za one zemlje, dok je tu bilo Metodove skrbi. Imamo zaključit takodjer iz činjenice

---

[1]) V. Pril. E str. 11-12.

[2]) God. 874 „legationis princeps" sv. Ivan („presbyter Joannes") sklapa mir u ime moravskoga kneza Svatopluka s kraljem Ludovikom. Nu iste godine po pismu Ivana VIII. na vjernike u Dalmaciji (v. Pril. G str. 21, 22) vidi se, da je sv. Ivan („religiosus presbyter") bio u to doba i na dvoru hrvatskoga kneza Domogoja. (...„pro fidelitate sui senioris jam dicti videlicet Domogoj ducis"... „hic ipse presbyter iam dicti sui senioris serviciis occupatus"...)

Dakle djelatnost sv. Ivana protezala se na sve ove zemlje nad koje se prostirala vlast sv. Metoda i putujuć iz Hrvatske u Moravsku i vraćajuć se iz Moravske u Hrvatsku sv. Ivan nije nikad mogo mimoć biskupije (moravsku i panonsku) kojima je sv. Metod upravljao.

o Stjepanovu neznanju, da je od Ivana VIII. sv. Metod dobio bio *neograničenu* punomoć, te se nije smatrao u dužnosti da šalje niti proste obaviesti Sv. Stolici o onom što poduzimao u obsegu svoje i solinske mitropolije, sviestan da kao doživotni Papin *legat a latere* obavlja svako svoje djelo *u legitimnom* djelokrugu i *redovitim* jurisdikcionalnim načinom, sve jedno kako što obavljao ostale svoje biskupske funkcije.

Po isti način i sv. Teodozij, ni on nije u Rim o svom djelovanju izvješća slao, jer je svoju odgovornost dugovao svomu direktnomu i najbližemu vrhovnomu Starešini sv. Metodu.

I doba, u koje je uzsliedio premještaj sv. Teodozija na solinsku nadbiskupsku stolicu, uz pridržaj jurisdikcije u ninskoj biskupiji, utvrdjuje nas u uvjerenju, da je premještaj bio posljedica Metodova naloga, jer je to doba bilo doba najveće Metodove vlasti i najsjajnijeg njegova ugleda, prosjala nakon velike kušnje, koju godinu prije pretrpio veki svetac, tim što bio kod Sv. Stolice osumnjičen, on onako svet i odan sv. Stolici, *kao razkolnik i krivovjerac* (odraz onih u istinu postojećih razkolnih odnošaja i razkolnoga duha u Carigradu, Oklaju i Solinu?). Papa ga s toga zvao preda se, da ga lice u lice izpita, nu osvjedoči se o sve protivnu, pače uvidi kako je sv. Metod uprav od Boga Rimu poslan da spasi čistoću vjere i jedinstvo crkve medju Slavenima. Svojim dolazkom u Rim sv. Metod osvojio je konačno Papino srce, i ima bit izazvao svetošću svoga života i čistoćom svojih namjera, svojom velikom mudrošću i dubokom učenošću, obćenito pravo udivljenje u Vatikanu, jer vidi se, da

ga osobito od toga časa Papa bio spravan branit u svemu, ma bilo proti komu i ma bilo uz koje posljedice, te je u sve i posve usvojio Metodove nazore, povuko zabranu glagolanja i spomenitim pismom, upravljenim lipnja g. 880 na kneza Svatopluka, *svečano odobrio porabu* **glagolice** u službi božjoj, poput predšatnika Hadrijana, a Metodovu **vlast** ne samo *potvrdio*, nego i **proširio.** Od ovoga doba Papa je prenio na Metoda punoću svoje vlasti, bez ograničenja, te je odsle sv. Metod mogo sam, bez posebne dozvole Rima, biskupe posvećivat gdjegod je to potrebito bilo („ut cum his duobus a nobis ordinatis episcopis praefatus archiepiscopus vester... per alia loca... postmodum valeat ordinare“ [1]). Ove je godine Ivan VIII. dao sv. Metodu i neke druge osobite vlasti („secundum auctoritatem capitulorum que illi dedimus“ [2]). S toga sv. Metod posvetio Bugarim jednoga biskupa, a sebi na smrtnoj postelji *označio sam nasliednika* (Gorazda). To je puno više nego uoblastit bližnjeg biskupa Teodozija (već od Pape posvećena i puno pohvaljena), da preuzme upravu solinske mitropolje i *uvede u nju službu božju na slavenskom* jeziku. [3])

---

[1]) Pril. B, str. 72. Ginzel, Codex str. 59-62.
[2]) L. c.
[3]) L. c. — Već god. 1866 i V. Jagić u Književniku VII. str. 133: „Godini 880-890 pripisuje se poznata u nas viest o slovjenskom psaltiru, pisanom po nalogu nadbiskupa solinskoga (spljetskoga) Teodora.“ Kako Dr. Rački dokazao u svom „Pismo Slovjensko“ (1861) na str. 85-87, a pak u Starinam na str. 209 i 210, na mj. *Teodora* ima se čitati *Teodozija.* O tom u ostalom najbolji svjedok Papa Stjepan V. (VI) koji g. 886-888 ne piše nikakvu Teodoru, nego Teodoziju.
Smičiklas u „Poviesti Hrvatskoj“ I. 211 piše u „prevodu“ ovoga Psaltira: „Jedino dragocjeno svjedočanstvo o knjigah

Da. I ovo je bez sumnje uprav po Metodovu ovlaštenju uzsliedilo. I u istinu. Da je davno prije Grgura ninskoga bila glagolica uvedena u Dalmaciju, to proizlazi iz više činjenica. Prva je ta da, je glagolica u ono pô vieka, bila već posvuda zagospodavala. To konstatuju već poznata nam pisma Ivana X [1]). A kako se može i pomislit, da je glagolica (za Ivana VIII., koji ju onako svečano potvrdio, i za živa sv. Metoda, koji ju već barem g. 873 u posavsku Hrvatsku uveo, kako smo to jur opetovano dokazali) mogla pred čeznućim za njom hrvatskim srcem sustat skamenjena na obalama velebitskoga podgorja? Što o tom doniesmo u Prilogu L, osobito taman ondje gdje se besjedi o sv. Teodoziju i glagolici od njega uvedenoj u solinsku biskupiju, cienimo, da je dostatno svakome tko u historiji ne zahtieva skroz matematičnih dokaza [2]). Uvedba ima bit uzsliedila izmedju g. 880 i 887, dakle baš kako gori uztvrdismo, za velikoga slavenskoga apostola živa, jer, hvaleć neumitnoj poviesti, znamo da se u doba solinskoga nadbi-

u Hrvatskoj izmed god. 887-892 (ovaj datum, kako se po već donešenim dokumentim vidi, nije tačan) jest, da je nadbiskup spljetski Theodozij dao psaltir pisati, a taj psaltir poslije prepisivali popovi hrvatski. Ovo bi bila u obće *najstarija slavenska knjiga*, kojoj se može i godina postanka naznačiti".

O istoj epoki, pače i prije (od 880-887) isti čuveni povjestničar (str. 194 i 195) piše i ovo, što je dobro da držimo na pameti: „Sada (880) je bio biskup ninski istinita glava hrvatske crkve". .... „crkvu je ujedinio (887, veli Smiciklas, ali jest i prije) (sv. Teodozij) a u gradovih se opet priznavalo gospodstvo bana Branimira i *u samom Spljetu pjevala se služba božja hrvatski*".

[1]) V. na str. 99-102 ove Razprave.
[2]) V. Pril. L str. 123 i 124.

skupa Teodozija (879-890) i po njegovu nalogu, glagolski Misali u Spljetu prepisivali, danas bi se reklo : štampavali. [1]) Jedan prepis prepisa dopro i do 17. vieka i bio (g. 1634) u rukam glasovitoga Levakovića kad se ovaj desio, u poslu ilirske Propagandine tipografije, po nalogu Pape, u Rimu.

A zar se Misali pod Teodozijem prepisivali neovlašteno ? Čujmo razloženje u Prilogu L. [2]) :

Ora se un Teodosio, uomo di esimia santità, ha creduto di poter ordinare la trascrizione (equivale alla stampa odierna) di libri liturgici in glagolito, e ciò proprio nell' epoca in cui sedeva sul trono metropolitano di Salona e di Spalato, vuol dire che i criteri liturgici erano a Nona e Salona gli stessi e che l' uso della nuova lingua liturgica veniva considerato come del tutto legale.

Un Arcivescovo di tanta dottrina e pietà non avrebbe osato *d'imporre* la trascrizione e quindi la diffusione di libri liturgici in glagolito, se non avesse creduto di poterlo fare con coscienza tranquilla.

E d' onde la tranquillità di coscienza in un affare di sì alta importanza senza un' autorizzazione espressa ed immediata del Sommo Pontefice, data probabilmente nell' occasione della consecrazione Vescovile, ed almeno un' autorizzazione concessa mediatamente, cioè col mezzo del legato a latere S. Metodio. E d' onde, nella supposizione dell' abuso, il silenzio sepolcrale dei Vescovi latini della provincia, i quali in quarant' anni di tempo non mossero mai il benchè minimo lagno, se non perchè i Vescovi erano o conscii o convinti che l' innovazione liturgica era stata autorizzata da chi poteva farlo e che quindi qualunque opposizione o ricorso non avrebbe sortito l' effetto desiderato, almeno no vivente il Papa concessore Giovanni VIII ed il suo successore immediato

---

[1]) L. c.

[2]) Prilog L, str. 124-5.

Papa Stefano V (VI)? Oh se i Papi Giovanni VIII e Stefano V fossero stati contrari all' innovazione, i Vescovi non avrebbero atteso un mezzo secolo, il 924, per farsi vivi, ma forti dell' appoggio supremo della S. Sede e della coscienza di compiere un dovere, avrebbero ben fatto valere contro l' abuso d' un Vescovo solo l' uso di tutti i secoli precedenti, soffocando, il preteso „abuso“ nel germe.“

Kad sve rečeno, od str. 136 dovle, saberemo u jedno, biti će nam mnogo toga jasno, što inače, iz nedostatnosti dokumenata nije lako shvatljivo, ili nije shvatljivo što se tiče zadnjih pravih uzroka, radi kojih se ovo ili ono, ovako radje nego drugčije dogadjalo. Tako postaje nam na pr jasno: zašto je onako brzo izčezo razkol u Dalmaciji, a jedan grad (Nin) dao u isto doba dva svetca; zašto kod ona tri svetca usredotočenje svih crkvenih posala medju Slavenima, te zašto Metodov učenik sv. Ivan bio poklisar i Moravske i Hrvatske i Bugarske, i Pape; zašto sv. Teodozij zaposjeo solinsku stolicu, a zašto ipak sve dok bio živ sv. Metod ne tražio nadbiskupski plašt. Sad nam je jasno: zašto za živa sv. Metoda nikakve parbe u nas radi glagolice, a ni radi *jurisdikcije* ninskih biskupa, premda zahvaćala cielu Dalmaciju; zašto za živa sv. Metoda nikakva spomena o biskupu u Sisku, ni o biskupu u Duvnu; zašto nadbiskupija u doba razkola *prestala bit mitropolitska*, kako se to razabire iz gori priobćena drugoga pisma Pape Stjepana Teodoziju („Salonitana ecclesia... *ut ad pristinum gradum* **redeat**, inhianter cupimus“). Sada nam je jasno takodjer, kako se nenadno i jednim mahom dali pokrstit Neretvani, koji se dotle, za više vje-

kova žestoko kršćanstvu opirali [1]) i zašto su do Ivana X. biskupi mûčeć odobravali porabu glagolice, i zašto je g. 924 slavni Grgur ninski htio u saboru *da mu se prizna primat u Dalmaciji* („...frater noster episcopus nonensis — slavni Grgur —, qui sibi **uindicare** cupiens *primatum dalmatinorum episcoporum*") [2]). Sad nam je jasno i ono, zašto je jurisdikcija solinskih mitropolita do g. 928 faktično stegnuta bila na grad Solin („non potes parochia — metropolitija — infra muros civitatis terminari") [3]). Sad nam je jasno takodjer, kako je bez prigovora od doba sv. Metoda pa sve do g. 924 ninska biskupija zahvaćala sve hrvatske zemlje i Hrvati imali jednoga samoga biskupa s toli ogromnim jurisdikcijonalnim zemljištem [4]), a jasno nam je tako-

---

[1]) V. potanje o njihovu čudesnom pokrštenju u Prilogu L na str. 94-104.

[2]) Pril. E, str. 21 u II. stavci „constitutiones concilii". V. i na str. 20 tačku XII: „Quodsi rex et proceres Chroatorum *omnes dioceses episcoporum intra limites nostrae metropolitanae* **suo cupiunt** *uindicare pontifici...*"

[3]) Pril. E, str. 25 u pismu pape Lava VI, koji, prema zaključcim sabora želio, da se biskupije povrate na prvašnje jurisdikcijonalne granice (one koje obstojale do g. 880). Iz istoga dokumenta dade se razabrati, da su i druge latinske biskupije bile izgubile jurisdikciju nad pučanstvom koji stanovao dalje od gradskih zidina. O tom govore i akta sabora od g. 926-7 V. l. c. str. 23 i 24).

[4]) Farlati u svom „Illyricum Sacrum" IV, 212, pišuć o Grguru ninskomu i dotičuć se jurisdikcije ninskih biskupa, veli uz ostalo: .... „Episcopis Nonensibus christiana procuratio totius gentis Crobaticae commissa fuit.". Pa dalje: „Hinc factum est ut jurisdictio Episcopi Nonensis latissime patens.... *fere nullos, quibus definiretur, terminos haberet.*"

Lucij („De regno Dalmatiae et Chroatiae" cap. 2): „Episcopum Nonensum *totius Chroatiae* tunc (IX vieka) *fuisse Episcopum* ex privilegio Mucimiri inferius ponendo constabit".

djer, kako, kada je u Dalmaciji i Rimu spomenute g. 924 i dalje obladala struja starih (pred Metodovih) odnošaja, bilo ponudjeno Grguru ninskomu biskupu, da izabere koju hoće biskupiju, samo, naravno, neka tim omogući latinskim primorskim biskupima, da im opet jurisdikcija predje zidine njihovih stolnih gradova:

„Itaque ipse episcopus (Grgur ninski) *in qua libet ecclesia* ex his ecclesiis, quae primis temporibus habuisse episcopos constat et omnibus patet, legitime praeponatur, siue in scardonitana ecclesia, vel sisciana, aut certe in delminensi ecclesia (Duvno u današnjoj Hercegovini), cum sint utique omnes populatae et deo adiuvante sacerdotum et plebium copiam habentes“.

Ali predvidjajuć, da se Grgur ninski može bit neće zadovoljit da svojevoljno, prihvaćanjem takve ponude, suži granice svoje jurisdikcije, drage su mu volje nudjali, ako će neka uzme i sve **tri** biskupije (skradinsku, sisačku i duvanjsku) skupa:

„Quod si immensum pondus pontificii (muneris) subire eum delectat, et unam sibi diocesium sufficere non uult: **harum trium** diocesium magnitudinem .... suscipiat“ 1)

Nijesu iz velikodušja dalmatinski biskupi nudjali Grguru ninskomu svu zagorsku Dalmaciju, Bosnu i Banovinu. Nudjali su mu kao i od njih od tada priznano, zakonito, ono što je on jur faktično i *de jure* posjedovao 2), jer kako

---

1) L. c. str. 24.

2) Da je de jure posjedovao vidi se po tomu što se je Grgur proti ograničenju svoje jurisdikcije pozvao na Papu. To ne

je na uhar Metodovoj jurisdikciji bila okrnjena vlast solnogradskih mitropolita, tako je, kako vidjesmo, i glede solinske mitropolije nadošla nova crkvena uredba. Ali po smrti sv. Metoda malo po malo sve se vraćalo hjerarkijski na prvašnje stanje. Vremena po preminuću velikog slavenskog apostola okrenula naopako. Veliki svetac, pouzdanik, miljenik, alter ego pronicavog Pape Ivana VIII. postao je početkom X. vieka obskurna ličnost, heretik, Arijanac! [1]) Umro je veliki um i čudesnik, pa je mizerija potonjih biskupa opet narasla i ninska biskupija bila za više vremena

---

bio učinio, da nije bio stalan o pravu za se. A da se pozvao v. Dokumenat pod br. 3 u Pril. E, str. 21-22. A razlozi Grgurevi imaju bit bili vrlo tvrdi, kad Papa nije htio potvrdit j e d i n o o n e z a k l j u č k e k o j i s e o d n o s i l i n a b i s k u p a G r g u r a (l. c.).

I već prije neposredni nasliednik sv. Teodozija na ninskoj stolici, učenik sv. Metoda, A l t f r i e d (v. Pril. L, str. 119) imao je spor sa spljetskim mitropolitom u poslu jurisdikcije. Kad je ban Mutimir g. 892 držao u Bihaću u Kaštelim sabor, pristupili su na nj i solinski nadbiskup, tužitelj, proti biskupu Ninskomu tuženiku, da ban rieši komu pripada crkva sv. Jurja u Putalju, dakle radi crkve tik residencije spljetskoga nadbiskupa. Ovaj je zahtievao vlastitost crkve za se, jer je crkvu darovao crkvi spljetskoj blage uspomene ban Trpimir. Ninski biskup Altfrid odgovori, da je data samo biskupu tadanjemu, a ne crkvi su Dujma. Crkva nije bila u području grada *Spljeta, a štogod nije u području toga grada, to je smatrao biskup hrvatski, da njemu pripada i njegovoj biskupiji* (Smičiklas: Poviest hrvatska, I, 196).

[1]) . . . „doctrinam, quae in sacris voluminibus non reperitur . . . Methodii . . . doctrinam, quem in nullo volumine inter sacros Auctores comperimus“ (Ginzel, Codex 75-6. Pril. B. 91-2) . . . „gothicas litteras a quodam Methodio h a e r e t i c o (!) fuisse repertas . . .“ (Pril. E, 35).

zakopana [1]), a tim bila jako okrnjena *veličajna osnova Ivana VIII medju Hrvatima* i nestalo je onoga koji se od doba sv. Metoda do spljetskoga sabora zvao per antonomasiam „biskupom Hrvata“ „episcopus Chroatorum“, i u čijoj se jedinstvenoj hjerarkiji nastavljalo veliko djelo Metoda i Teodozija ninsko-solinskoga [2]).

Još prije zlo je prošla i sriemska metropolija, radi Magjara [3]).

---

[1]) Papa Lav VI g. 928 potvrdio je zaključke spljetskoga sabora i odredio: „. . . Gregorium vero . . . praecipimus in sola scardonitana ecclesia tantummodo ministrare“ (v. Pril. E, str. 26).

[2]) Govoreć o sv. Teodoziju kad prešo u Solin pisac priloga L veli: „. . . Siccome Teodosio era, come vescovo di Nona, procuratore di tutti i Croati ed amico personale di Metodio, divenne ora come Metropolita il continuatore dell' opera e l'erede virtuale della sua missione per quanto si riferisce alla Croazia ed alla Dalmazia“ (na str. 123), a već prije na str. 98: „Nelle due persone di Metodio e di Teodosio si riuniva così tanto estesa autorità ecclesiastica da coprire tutta l' estensione dei paesi posti tra l' Oriente e l' Occidente d' allora“.

[3]) Iv. Krst. Tkalčić u djelu „Slavensko bogoslužje u Hrvatskoj“ piše o tom na str. 70 sliedeće:

Po Methodovoj smrti ostade posavska Hrvatska pod srijemskom metropolijom i za Mutimirova nasljednika kneza Braslava (g. 884) „qui in id tempus regnum inter Dravum et Savum flumina tenuit“, sve do god. 894, kadno prvi put provališe Magjari preko Dunava u doljnu Panoniju, gdje sve poplijeniše, a što bijaše za oružje posjekoše, žene pako i djecu odvedoše u robstvo; dok napokon drugom svojom provalom god. 907 ne posjednuše sasvim današnju svoju postojbinu, u kojoj provali propade i srijemska metropolija, pak posavskoj Hrvatskoj ne preosta drugo, nego opet se vratiti pod solinsko-spljetsku metropoliju ili pristati uz dalmatinsku crkvu.

Ali nijesu tim izčezle svete uspomene i sv. djela Metodova. Njegov je duh i od njega uvedeni liturgijski jezik i dalje vladao u hrvatskim zemljama.

Istina, nije više Hrvatska, kako za živa sv. Metoda, u doba sv. Ivana ninskoga i sv. Teodozija, *središte* rada i života za sve slavenske narode od Češke do Crnoga mora; ali naša zemlja još čuva i njeguje, akoprem u vrlo, na žalost, uzkoj mjeri, divnu neprocjenjivu baštinu, koju nam je svojim biskupovanjem ostavio u nasljedstvo veliki prosvjetlitelj svih Slavena a naš djecezanski i mitropolitski starešina sv. Metod. Još posvećeni slavenski jezik, u izvornom svom obliku, odjekuje u hrvatskim crkvama, još se u njem uzdiže hvala i slava Svevišnjemu na Primorju ; još je glagolica kod nas, i to kod nas jedino, u prvobitnoj formi, sasvim kod svoje kuće (Ginzel. V. str. 75 ove razprave).

Ne bi li bilo dično, da se već jednom zlatne niti jedne na druge nadovežu i da se okrnjena Hadrijanova i Ivanova osnova, od raznih Papa hranjena, branjena i oživljivana, a naosob preko neumrloga Lava XIII. do stare časti uzvišena, upodpuni i usavrši ? Narod hrvatski, kao suha a plodna zemlja, željan čeka tu rosu nebesku, da na njegovoj njivi proklije žito staroga bujnoga crkvenoga života.

Ne treba novih ideja. Još živi u poviesti, i još se silom okolnosti nameće osnova „**totius Illyriae**“ kojom je, kako ćemo vidjet u nastavku, nazad više od deset viekova *naglašena od Pape Ivana VIII zdruva i prava crkvena staza, na zapadnim i iztočnim obalam jadranskoga mora, i dalje onamo,* k prostoru (k Moravskoj i Panoniji) „vrijućem (i danas kao u doba sv. Metoda) od jarosti dviju naroda njemačkoga i slavenskoga“ i gdje je s

toga, providnim korakom, na korist pravice i medjunarodnoga napredka i mira, sv. Metod *„sa slavenskom službom božiom dizao goru,* na kojoj bi se bio morao razpraskati njemački bies, na kojoj bi niemca dočekao prerodjeni slavenski sviet.“ 1)

Ono Ivanovo izticanje *totius Illyriae* cio je program, sinteza je, kojoj u deset viekova jedan jedini put nakon Pape Ivana VIII. data zaslužena pošta, nu samo dielomice, na političkom polju, iz daleke zemlje, od Korsikanca, rodjena Talijanca Napoleuna I., u njegovu poznatom efimernom *ilirskom kraljevstvu,* i takodjer dielomice jedan jedini put na crkovnom polju od drugoga rodjena Talijanca sv. uspomene Pape Pija IX, kad no je odtrgo Banovinu izpod crkvene uprave Magjara, kako ju g. 873 odtrgo bio Ivan VIII izpod crkvene uprave njemačkih mitropolita u Solnogradu. 2)

Nama će ona historijska uspomena baš iz Metodovih doba, iz časa čvrste borbe *radi jurisdikcije i glagolice,* služit kao kruna, da okrunimo sve dosadašnje naše dokazivanje vrhu oba ta predmeta, vrhu jurisdikcije i glagolice, tamau što se nas Hrvata tiče, jer ako itko u Iliriju spada, a to mi Hrvati bez sumnje, *i mi jedini.* 3)

---

1) Smičiklas, l. c. str. 206.

2) Govorimo o pošti podátoj ideji jedinstvene Ilirije od strane inostranaca, jer je od strane domaćih ljudi skoro u podpunosti tu sreću doživjela za kralja Tomislava i drugda.

3) S toga su pape u svojim pismima odnosno na Hrvate i glagolicu najradje i najčešće rabili rieč „Illyria“. Tako, uz ostale, i Benedikt XIV. u Apost. konstituciji „Ex pastorali munere“ od g. 1754, gdje je potvrdio („sanzionò“, veli pok. stož. Bar-

Ali **totius Illyriae** i sv. Metod? To još nijesmo dokazali, da je bilo u naumu Ivana VIII., nego samo u koliko se ustanovilo, da je sv. Metod po Papinoj volji, uskrsnućem Panonske djeceze, od g. 873 upravljao Illyrijom izmedju Save i Drave.

Istina, dokazali smo, da je sv. Metod vršio jurisdikcijonalnu vlast i nad ostalom Illyrijom, barem posredno preko sv. Teodozija, ali vrlo bi, divno bi uokvirilo našu sliku, kad bismo iz kojega dokumenta mogli izvesti neoboriv logični zaključak, da što je sv. Metod provadjao u našim stranama, nije to činio samo za to, jer su i ovdje bili Slaveni (Hrvati) nastanjeni, pa i na nje protegnuo blagodati one punomoći koju obćenito dobio; nego je radio *specijalno*, osim što prema svojoj, takodjer prema želji i namjerama rimskoga patrijarke. Ivan VIII. bio je glava,

---

tolini. V. Pril. L str. 25) odluku Ivana VIII. vrhu porabe slavenskoga jezika u bogoslužju, onim spomenitim riečima: ...„in Ritum Slavo-Latinum, quem felicis recordationis Praedecessor noster Joannes Papa VIII fideli ac religiosae nationi Illyricae ... adhibendum concessit".

Meyer u „Conversations Lexikon" pod „Illyrien" piše: ...„seit 168 v. Chr., unter dem Namen *Illyricum*, administrative Benennung des Küstenlandes *am adriatischen Meer* von Istria bis an den Drilon (Drin) und im Innern bis an den Savus (Sau) und Drinus (Drina)..."

Za pravo ovo je uži zemljopisni obseg Ilirije. Širi je obseg dopirao do Drave i Dunava. To je i širi smisao zemljopisne rieči Dalmacija (Rački, Književnik, I str. 62-66). S toga Ivan VIII. pišuć o Iliriji stavljao očito u nju i banovinu bana Mutimira, naime uzimao je Iliriju u najširem smislu (od Italije do Trakije; od Makedonije do Dunava) (....„im Altertum unbestimmte Bezeichnung aller östlich von Italien und Noricum sowie westlich von Makedonien und Trakien bis an der Ister hinauf gelegenen Länder". Meyer l. c.).

koja zamišljala, sv. Metod bio ruka koja provadjala. Ivan VIII. misao, sv. Metod djelo.

Nu da li je baš bilo u misli Ivana VIII., da cielu Iliriju sakupi pod jurisdikcijonalnu vlast sv. Metoda?

O *obćenitoj težnji* prema takvu cilju nemože biti sumnje, nakon svega onoga što znamo iz poviesti o osnovi Ivana i Hadrijana glede Moravske i Panonije gornje i dolnje i iz činjenice, da je Ivan VIII. na neki osobit način izticao i branio prava sv. Stolice i *na Bugarsku,* a to sve činio preko ljudi hrvatske krvi. Papa Ivan VIII. bio je vrlo sviestan svoje zadaće, on ju je svestrano i duboko bio proučio, pa i tim potvrdio glas o neobičnoj svojoj pronicavosti, radi koje ga povjestničari hvale. A da je u sporu sa njemačkim biskupima i vladarima u istinu imao na umu **cielokupne** ilirske zemlje, to nam je svjedočanstvo o svom mišljenju dao sam Ivan VIII. u jednom pismu prigodom prepirke sa njemačkim svećenstvom glede jurisdikcije, te na njihovo žalovanje proti sv. Metodu, koji ih je svojim slavenskim jezikom ostavio kao pastire bez stada, dao je razumjet, da osnove sv. Stolice idu i dalje od donje Panonije, radi koje Solnograd jadikuje, i protežu se **na sve ostale ilirske zemlje.** U skupu ondašnjih okolnosti i kad se uzme u obzir smjer tužbe solnogradskog mitropolite i sadržaj njegove spomenice proti sv. Metodu, Papin odgovor na spomenicu [1]) ima značenje posve očito i jasno.

---

[1]) Jer ovo što ćemo niže doniet, *odgovor je* na tu solnogradsku spomenicu. Vidi se po sadržaju dvaju dokumenata. Papa taksative pobija spomenicu glede svih glavnih pitanja, kao što je pitanje zastare, pitanje redjenja itd.

Spomenicu naći će čitatelji u cielosti u I. dielu „Borbe za glagolicu“, prilog B, str. 53 i dalje.

A evo kako Rački iznosi na hrv. jeziku misli Papina odgovora, opomenice (— *komonitorija* —), odpremljene na solnogradskog metropolitu i ostale njemačke biskupe, preko naročita odaslanika, biskupa Pavla: [1])

„Ivan ostade si dosljedan, kô što svjedoče nam dva ulomka, koja nam prošlost uzčuvâ: on odpremi naime na svoga poslanika Pavla opomenicu [2]), u kojoj ga pozorna

---

[1]) Rački: „Viek i djelovanje“... II, 292.

[2]) Nalazi se u Cod. Bibl. Caes. 2186 olim jus Can. 80 u Beču iz XV. vieka, odkle ju prepisà Wattenbach (Beiträge . . pag. 48). Nalazi se takodjer u vatikanskoj knjižnici Cod. Chart. 4886 iz XV ili prve polovine XVI. stoljetja. Rukopis sadržaje razne naredbe papinske i saborske, tako: naredbe Conc. tolent. XVII. (p. 31-90), Decreta Honorii, Martini, Nicolai I., Joannis VIII. i t. d. Ja sam ju iz spomenutoga rukopisa točno prepisao, te ju ovdje štiocu podajem (pag. 143):

„Ut propter persecutionem iura sua Ecclesiae non perdant. Joannes Episcopus. *Commonitorium* Paulo episcopo fungenti legatione in Germania(m) et Pannonia(m). Inter caetera: Non (enim solum inter Italiam, ac (caeteras) terras (provincias) Hesperiae, verum inter (intra) **totius Illyrici** fines consecrationes, ordinationes et dispositiones apostolica sedes patrare(2) antiquitus(1) consuevit, sicut nonnulla regestra et conscriptiones sinodales, atque ipsarum quoque plurima ecclesiarum in his positarum demonstrant monimenta (in Cod. vindob. deest: atque-monimenta). Porro si de annorum numero quis forte causatur sciat, quod (quia) inter christianos, et eos, qui (1) unius (3) (Cod. vindob., intus“) fidei (4) sunt (2), numerus certus affixus est. Caetorum ubi (Cum tamen uti) paganorum et incredulorum furor in (2) causa (3) est (1), quanta libet (pretranseant) praetereant tempora, iuri non praeiudica(n)t ecclesiarum, quae corporalia nescientes arma, solum (D) dominum et propugnatorem suum, quando (quomodo) ei placuerit misereri, patienter (m) expectant. Uerum si annorum prolixitas in talibus impedit, ergo

čini, da je od njegda rimska stolica „u području **cieloga Illyrika** posvetljivala, redila i zakone davala, kô što svjedoče njekoja regesta, spisi saborski, pače isti spomenici ondje podignutieh crkav. Nu ako bi se tko prepirao poradi broja godin (kao da bi bilo tobož pravo rimske stolice na Panóniju zagodom prestalo), ima znati, da samo med krstjani, i to med onimi, koji su jedne vjere (katolici) opredieljen jest broj godin. Kada pako bjesnoćom poganov ili krivovjercev ova prava bjehu pretrgnuta, koliko mu drago vremena prošla, prava crkav nesmiju štetovati, koje neznajuć za tjelesno oružje, strpljivo očekuju, kad će im se smilovati njihov gospod i zaštitnik. Jer ako u takovu slučaju kroz duga vremena prava prestaju: tada bi se imao Bog koriti, koj tek poslie 430 godin oslobodivši sinove izraelske od okrutnoga robstva Faraunova i od robije vrati im svoju zemlju Kanaan; pače isti Spasitelj bio bi izgubio pravo na narod čovječji, pošto ga poslie više tisuć godin spasi iz paklenoga zatvora“. Kô što se vidi iz ovieh riečij, Ivan nije se mogô jašnije izraziti, niti razgovetnije očitovati svoju *misao glede panonske crkve*, na koju ostade nepovredivo *pravo rimskoj stolici*, kada dodje u vlast poganskiem Avarom; jer zagoda ima mjesto samo med ka-

---

Deus ipse reprehendendus est, qui post CCCC et XXX annos filios Israel de durissima servitute Pharaonis (e) et fornace ferrea liberauit; sed et ipse per se redemptor qui hominum genus post t o t a n n o r u m (longa tempora) m i l l i a de (claustris) inferni (et daemonum potentia) c l a u s t r o eripuit. Cf. Mansi XVII, 264. — Boczek Op. cit I., 35.“ —

(NB. U Ginzelu, na str. 60, počimlje sa „Joannes episcopus“... Ostale inačice u Ginzelu napisane su u zaporkam. A tako i brojevi glede reda rieči.). Op. pisca „B o r b e z a g l a g.“

tolici, koje veže crkveni zakon. — Ali solnogradska crkva uživaše biskupska prava na Panoniju punieh 75 godin! pà i ona si mislila „melior est conditio possidentis“. I ovu posljednju izliku uzbi Ivan u svojoj poslanici na kralja Ljudevita [1]), dočim mu predoči, da povlastice rimske crkve ne zavise od nikakova vremena, tè da polag zakonov samieh krstjanskieh vladarev [2]) za zagodu proti rimskoj crkvi od potrebe je nepretrgnuti tečaj od 100 godin“.

---

1) „Nalazi se mnogo kratja u rukopisu iz XII. stoljetja u arkivu kaptola olomučkoga u 205 fol. 67 (kod Wattenbacha l. cit. pag. 49). — Cf. Boczek: Cod. Morav. I, 34); obširnija pako u pomenutom rukopisu op. cit. bibl. Vat. n. 4886 fol. 102, odkle ju izpisa Isusovac Timon (Imago antiq. Hungariae. Viennae 1762. p. 142); ja nadjoh njeke različnosti, te ju cielu podajem štiocu: „Multis ac variis manifestique prudentia tua poterit inditiis comprehendere, Pannonicam dioecesim ab olim apostolicae sedis fuisse privilegiis deputatam: si apud excellentiam tuam de illo, sicut decet, inuenerit. Hoc si-(sy, Ginzel) nodalia gesta indicant, historiae conscriptae demonstrant. Verum quia quibusdam hostilium turbationum simultatibus impedientibus illuc ab apostolica sede non est diu ex more directus antistes, hoc apud ignaros venit in dubium. Nemo (odavle počima Cod. olumoc.) autem de annorum numero resultandi sumat fomentum; qua sanctae (S. u Ginz.) romanae, (R. u G.) cui deo auctore seruimus, ecclesiae privilegia, quae infirmae petrae stabilitatis petra suscepit, nullis temporibus angustantur, nullis regnorum partitionibus praeiudicantur: sed et venerandae romanae leges diuinitus per ora priorum principum promulgatae, rerum eius praescriptionem non nisi (post, u Ginzelu) per centum annos admittant“.– (NB. Ginzel na str. 60 opaža, da je i ovo pismo iz g. 873. Donosi ga od rieči „Pannonicam diocesim“ do „admittant“, pa dodaje u zaporcim: (E r b e n Regesta, p. 151).

K tomu opažamo glede oba ova dokumenta priobćena u opazci po Račkomu, da nekoliko rieči i cielih izreka u Ginzelu fali. (O p. p i s c a „B o r b e z a g l a g.“).

2) Cf. Nov. Just. IX.

Dakle, očito, Papa Ivan VIII, pravdajuć se s njemačkim biskupim, glede *jednog diela Ilirije* (Banovine), koju je uzpostavom sriemske biskupije Papa Hadrijan II. htio da izruči g. 871 sv. Metodu; naglasuje istodobno svoje pravo *i na sve ostale ilirske zemlje.*

A ne reci: to je bio časoviti izliev Papine duše, ili to je činio iz nužde, pogledom na razkol.

Ne možemo dopustit ni prvo ni drugo. Drugo je nemoguće dopustit, jer je anakronizam mislit god. 873 (kad je Papa ono pisao) na razkol u onim ilirskim zemljama koje je okupljala poda se solinska mitropolija, dok znamo da je ondje razkol buknuo više godina kašnje (878).

Ni prvo ne da se predpostavit, nego poviest sili nas kazat, da su one Papine rieči bile dobro promozgan i čvrsto ustanovljen **program** (str. 159) tadanjega Papina rada i nastojanja.

Primas Italije i patrijarka Zapada branio je svoja prava na Iztoku prema stanovitoj osnovi; htio je naime da stvori malo po malo za sve Slavene *jedan novi, da tako rečemo patrijarkalni vikarijat* u novoj autonomnoj crkvenoj provinciji, zavisećoj izravno od rimskoga patrijarke. Kašnji solinski razkol Papu je mogo samo da utvrdi u toj namisli,

u dobar čas začetoj, jer jurisdikcija sv. Metoda nad Slavenima očuvala ova plemena od razkola, koji je, kako je poznato, neka od njih, kao Srbe, zaveo konačno istom 13. ili 14. vieka [1].

A da je Papa radio u pravcu *ciele Ilirije, po stalno udešenu programu*, to nam očevidno dokazuje *postepeni razvitak* nove crkvene pokrajine.

Saberimo letimice već rečeno i dodajmo zaključne argumente.

Najprije je Papa Hadrijan II odtrgnuo od solnogradske mitropolije i oglajske patrijaršije sve ono što je podpadalo pod vlast slavenskih knezova u Moravskoj (v. granice Moravske na str. 111 ove razprave) i stavio sve te zemlje pod novu crkvenu pokrajinu, za koju je bio posvećen kao prvi biskup sv. Ćiril.

Nova crkvena pokrajina zahvaćala je po Ginzelu [2]:

današnju Moravsku	(22.222	četvorna	kilometra)
„ Sležku	(5.147	„	„
„ Slovačku u Ugarskoj do Marcha, Dunava i Grana	(50.000	„	„
U Noriku barem	(20.000	„	„
	Uk. 97.369 četv. kilom.		

[1]) „Dukljanski vladari (Duklju, današnju Crnugoru, neki ubrajaju u dio srbskih zemalja) do g. 1180 bijahu katolici“ (Marković: Dukljansko-Barska metropolija“ str. VI., i pak obširnije na str. 56 glede pravih srbskih vladara).

[2]) Ginzel: Geschichte der Slavenapostel Cyrill und Method, na str. 31.

Da zorno predstavimo razvoj crkovne vlasti udieljene svetoj solunskoj Braći donosimo te u prispodobnim slikama.

Prvi obseg crkvene pokrajine bio je ovolik :

Obseg Moravske

Prispodobni obseg današnje Dalmacije [1])

Sv. Ćirilu nije bilo sudjeno, da kao prvi slavenski biskup niti jedan časak sprovede u krilu svoga stada, jer umrie sveto u Rimu nakon samih 50 dana biskupovanja. S toga skoro odmah poslie njegove smrti bi posvećen kao biskup njegov stariji brat sv. Metod ; ali, pokle je medjutim dogovorno sa slavenskim podunavskim državama, dozrelo bilo pitanje o proširenju granica nove crkvene pokrajine, sv. Metod vraćao se medju svoju pastvu, ne već kao *biskup*, nego kao *nadbiskup* i Moravske i Panonije. To je bilo okô g. 869. Tada je nova crkvena pokrajina obuhvaćala osim gornjih prediela (97.369 č. k.) i sliedeće :

---

[1]) Svaki cvjetić predstavlja prostor od obilnih 10.000 četvornih kilometara.

današnju Štajersku	(22.426 četvorna kilometara)
„ Kranjsku	(9.955 „ „
„ Korušku	(10.327 „ „
današnje austrij. Primorje	(8.000 „ „
Panoniju do Drave	(40.000 „ „
Prvašnji obseg	(97.369 „ „
	Uk. 188.077 četv. kilom.

te je nova crkvena pokrajina bila jur dvostruko prostranija:

U Ćirilovo doba

U početak Metodova doba

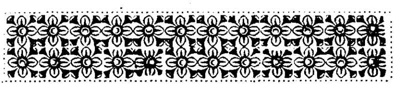
Prispodobni obseg Dalmacije

Nu papa Hadrijan nije se tim zadovoljio te *počeo je zahvaćat i* **Iliriju,** uskrisujuć g. 870-1 sriemsku biskupiju i stavljajuć i nju pod premudru i prerevnu skrb sv. Metoda, koji je već bio dobio od istoga Pape odobrenje

slavenskoj liturgiji, te je ova zagospodovala u tili čas po svim krajevima slavenskih pokrajina, na koje se tada protezala Metodova jurisdikcija.

God. 871 bio je po tom obseg Metodove jurisdikcije i ujedno glagolice [1]) kako predstavlja sliedeća veća slika:

Obseg Metodove vlasti i glagolice g. 871.

Prispodobni obseg Dalmacije

Uskrisenjem sriemske biskupije — posavske Hrvatske — gdje je vladao ban Mutimir (v. str. 116 ove razprave pa dalje), Papa je Hadrijan bio već odtrgnuo izpod uprave njemačkih biskupa *sve ono što je bilo pod njima slavenskoga.*

Tim je Hadrijan II. odkupljao svoju rieč, koju je bio založio, kad no je u poruci na panonskoga kneza Kocela [2])

---

[1]) Ovo je najmanji skroz zakoniti obseg glagolice, u ono doba, nu ona se bez sumnje, po uplivu sv. Metoda i njegovih učenika, širila i dalje. Tako se dogodilo, da su i **Rumunji** već po svoj prilici 9. vieka sa kršćanstvom primili i slavensku službu božju, koje su se držali neprekidno za skoro deset viekova, premda su romanskoga, a ne slavenskoga poriekla. Stalno je na pr., da se je medju južnim Rumunjima rabio staroslovenski jezik barem od polovice 11. do polov. 17. vieka.

[2]) V. stranu 76 ove razprave.

koji prosio sv. Metoda za Pastira donje Panonije, odgovorio istomu: „Ne samo tebi, nego šaljem ga (sv. Metoda) kao od Boga i sv. apostola Petra.... dana *učitelja* **svim tamošnjim slavenskim krajevima.**" [1])

Ovo je u ostalom podpuno *odgovaralo onomu naročitomu poslanstvu* u ime kojega je Rastislav zapitao misijonare u Carigradu. Sv. Ćiril i Metod nijesu dolazili, da pokrste Moravljane, oni su već bili kršćani, te sv. Braća došla su u Moravsku da budu vjeroučitelji *na jeziku naroda. A u tom se slažu sva žitja* [2]) o sv. Ćirilu i Metodu, ne izuzam ni talijansku Legendu, smatranu kao dokumenat prave historične vriednosti.

Glede toga upućujemo čitatelje na dokaze u Prilogu L, str. 154, i dalje. Ovdje donosimo samo rieči koje su stavljene na str. 155 kao teza, i glase:

„E' notevole il fatto che anche le altre Leggende (to jest osim Panonske) danno i medesimi contorni al quadro della missione dei due santi Apostoli degli Slavi. Tutte s'accordano nel farci comprendere, che per esser proficua la loro missione doveva servirsi dei mezzi addatti all' uopo: della lingua slava".

Nu jer je Hadrijan II., prema specijalnomu poslanstvu sv. Braće i prema svojoj vlastitoj volji i odluci, odtrgo izpod uprave njemačkih biskupa sve ono što je bilo pod njima slavenskoga, nastala je poznata razpra, kojom su

---

1) V. u nastavku, na st. 77 i dalje, gdje se, uz ostalo, dokazuje, da je to bila i misao vodilja okružnice „Grande Munus" neumrloga Lava XIII.

2) Cfr. Pril. B str. 7, 8, 13, 14, 15, 20, 21, 26, 27, 28, 29, 30, 34, 37, 38).

njemački biskupi, poduprti od državne vlasti, nastojali, da bi im se opet povratila jurisdikcija dokle ona dopirala prije nego sv. Metod uveo slavensku liturgiju:

...„usque dum quidam graecus, methodius nomine, noviter inventis sclavinis litteris, linguam latinam doctrinamque (?!) romanam atque literas auctorales latinas philosophice superducens, vilescere fecit cuncto populo ex parte (sclavorum) missas et evangelia ecclesiasticumque officium, illorum qui hoc latine celebraverunt.“ *)

Ali Sv. Stolica nije popustila, premda medjutim nije bilo više Pape Hadrijana II, koji prvi osnovu zač o. Njegova osnova nije u Rimu zato ništa pretrpjela. Novi ju je Papa Ivan VIII. posve usvojio [1]) i žilavo ju i uztrajno i dalje provadjao, te kako je Hadrijan II. odkinuo bio izpod njemačke crkovne vlasti sve slavenske pokrajine i počeo je zalazit u *ilirske prediele;* Ivan VIII. išo je još dalje, pak je odlučno izjavio, ne samo da ne misli odstupit od usvojene Hadrijanove osnove, nego ju namjerava proširit na obseg *svih ostalih ilirskih pokrajina: „inter* **totius Illyrici** *fines“*, (od kojih je Dalmacija, ne doisto onaj čas, ali ne-

---

*) V. „Borba za glagolicu“ Pril. B, str. 64 i 65.

[1]) Te skoro doslovno sliedio Hadrijanovo obećanje, kako se to vidi, (što nahrcismo već na str. 136 ove razprave) iz poglavlja XII. panonske legende, gdje i Ivan VIII. kako i predšastnik mu, proteže poslanstvo sv. Metoda na sve slavenske strane: **„omnes partes Slovenicae“**, gdjegod t. j. stanuje onaj „populus domini“ koji je sv. Metodu povjeren — „illi commissus est“ — (Ivan VIII u pismu g. 880 na Svatopluka). Vriedno je opaza, da isti Papa govori o tom „sv. puku“ i u pismu na Teodozija g. 879, a kako on tako osim, krónike Hrvatske (na više miesta) i Leg. morav. cap. V: „gens sancta, populus acquisitionis“.

koliko vremena prije, takodjer podpadala pod franačko njemačko vrhovništvo).

A kud bolje prigode nego u doba sv. Teodozija i sv. Ivana ninskoga, Metodova sufragana i Metodova učenika? U doba kada Papi nije trebalo, da peli kod svietovnog vladara (kako za Mutimira kod kralja Karla g. 875 [1]):

„Reddito ac restituto nobis Pannoniensium episcopatu, *liceat* fratri nostro **Methodio**, qui **illic** a sedo apostolica ordinatus est, secundum priscam consuetudinem, *libere* quae sunt episcopi gerere" [2]).

Neima sumnje, da je na ovo Papino pismo i kralj Karlo popustio, jer je znao, da bi ga inače bilo stiglo proklestvo, o čem se je mogo uvjeriti, siećajuć se oštrih nu zasluženih mjera, koje je, godinu dvie prije, Papa poprimio proti onim biskupima koji su, bez Papina znanja, zvali sv. Metoda na sud i držali ga preko dvie i pô godine u tamnici [3]). I iz *komonitorija*, prema novonašastim dokumentim [4]), vidi se, da je Papa uzimao odlučno u obranu slobodu sv. Metoda i glede Moravske, jer su niemci nastojali, da svetcu ne bude dopušteno poći do Moravske k Svetopluku. Papa oštro naredjuje svojim poklisarim, da ne uzmu u obzir ni-

---

[1]) V. na str. 120 ove razprave. Vidi se, da i ako se biskupi na silu (g. 873) pokorili Papinoj volji glede Ilirije izmedju Save i Drave, kralj (do g. 875) nije još bio sklon, da izpusti iz ruku upliv nad posavskom Hrvatskom.

[2]) Ginzel: Codex, str. 57. U Prilogu B na str. 67.

[3]) V. poviest u „Borbi za glagolicu" na str. 101 i dalje, pa Leg. pann. cap. 10 i dokumente u Pril. G.

[4]) V. Pril. G. str. 16.

kakvu izliku, koju bi Niemci iznieli, da sprieče Metodovu slobodu. [1])

Svega toga nije trebalo Papi glede Ilirije, osobito ne glede južne Ilirije, dalmatinske banovine, gdje je vladao onda ban Domogoj (banovao od 864-876), pa Sedeslav (877-79) i Branimir (879-892).

Domogoj je vojevao u južnoj Italiji proti Saracenima i neima u dokumentima ništa čim bi se Papa na nj mogo tužit, nego samo hvalit. [2]) Od prilike tako i na Sedeslava, kojega zove najnježnijim izrazima („*dilecto filio* Sedesclavo"; „*fili karissime*" [3]), a osobito Branimira, koji je takodjer

---

[1]) . . . „Ne suscipias occasionem excusationis prohibentem te vel fratrem nostrum Methodium, transire ad Sventopulcum sive (sc. episcopi) bella pretendent sive inimicitias congerant".

[2]) O Domogoju Pril. L: „Il bano Domogoj distinto condottiero e che un anno prima (866) aveva firmato la pace con Venezia era l' u n i c o sovrano cattolico in Dalmazia, l' unico quindi sul quale potevano fare assegnamento i due santi missionarii (sv. Ćiril i Metod na njihovu prvom polazku u Rim) per essere degnamente accolti colle sacre esuvie di Papa Clemente e trasportati, liberi da molestie de' corsari e Saraceni, fino alle rive dell' Italia". (Prilog L. str. 54 i 55). A na istim stranama u opazci: „Ha combattuto (Domogoj) come alleato de' Franchi e degli Italiani contro i Saraceni nell' Italia meridionale. — Il Papa Giovanni VIII. ha scritto più lettere a Domogoj, dalle quali si vede come la S. Sede vivamente s'interessasse pei destini della Croazia e facesse molto assegnamento sul cuore e sull' influenza di Domogoj. Arriva perfino a sfogare seco lui il dolore dell'animo pelle tristi condizioni religiose nella Bulgaria, quasi insinuasse il concetto d' un intervento per migliorarle. Era dunque il Domogoj un sovrano su cui i due santi missionari slavi potevano con tutta ragione fare anche un grande assegnamento (v. Starine XII, 212, 218)."

[3]) V. Pril. E. str. 4.

jednako nježna pisma primao od Pape [1]) i to zaslužio kao malo tko, jer sam Papa priznaje:

...."quantam fidem et sinceram deuotionem circa ecclesiam sanctorum apostolorum Petri et Pauli et circa nos habeas, luce clarius nouimus". *]

Dakle ako je Papa i proti volji, pače uz najveći odpor, to njemačkih vladara to njemačkog svećenstva, izuzimao slavenske zemlje i stavljao ih pod upravu sv. Metoda, koliko je to radje i lakše imao da čini, kad mu je u tom pravcu sve išlo na ruku? Ako uz protivštine, a *fortiori* uz okolnosti koje su vanredno, i s crkovnog i političkog vida, prijale Sv. Stolici, osobito odkada se pojavio razkol na solinskoj mitropolitskoj katedri i odkada Branimiru pošlo za rukom, da svoju državnu vlast protegne na cielo dalmatinsko primorje, *i na same dalmatinske gradove*, ne izuzam ni metropolni grad Solin?

S toga i sam Ginzel, baveć se u višekrat spomenutoj svojoj knjizi osnovom Ivana VIII. priznaje, da je ona vrlo daleko sizala, i dalje od Ilirije, *i preko granica Metodove metropolije*, i da je baš obzirom na vanredne uspiehe sv. Braće dozvolio službu božju na slavenskom jeziku, ne bi li tim i prekodunavske Slavene Sv. Stolici predobio:

„Ex Joh. VIII. autem Epistolis patet, Methodii dioecesim ex una parte et ultra Dravum Savumque Dalmatiam versus fuisse protensam, ex altera u l t r a D a n u b i u m. Cumque suis oculis usurpasset Chazariam Methodii frater Cyrillus, vix dubites

---

[1]) „Dilecto filio Branimir", i „utpote karissimum filium" L. c. str. 5 i 6.

*) L. c.

his praesertim in Transdanubianos Slavos prospectibus motum Joh. VIII et Slavinicas jure laudasse litteris, et Methodii dioecesim pro antiqua Sirmiensi libenter instaurasse et **amplificasse**". [1])

S ovim skladaju i Žitja sv. Ćirila i Metoda, osobito Panonska Legenda, o kojoj već je poznato, da zaslužuje najveću pažnju, kao posve pouzdan i tačan izvor. I iz nje se vidi, da su Pape vodili u ono doba borbu *za svoja prava, a u savezu sa djelovanjem sr. Braće,* te u pismu Pape Hadrijana [2]) čitamo i ove rieči upravljene na slavenske knezove a odnoseće se na sv. Ćirila i Metoda:

: „Illi vero (sv. Braća) **jure** *sedis apostolicae* **in vestras partes** *cognito, contra canones nihil feeerunt*, sed ad nos venerunt..."

Ovo izticanje prava Sv. Stolice, nije izticanje *obćenitih* prava, koja ni njemački biskupi ni nitko nije mogo da niječe, te ih je i sam Photije priznavao; nego posebnih, *patrijarkalnih* prava, koja je Sv. Stolica vršila u Podunavlju, Iliriji i Bugarskoj, te je sasma tačno i Farlati u svom „Illyricum sacrum" pisao o *„Duae dioeceses Illyrici* **a patriarchatu** *romano avulsae"* i o „Defectio Dalmatarum a *Patriarcha* Romano". Evo jedan ulomak iz Farlatia (III., 71):

Defectionis Dalmaticae caussa in Graecos auctores conferenda. Ambitio immoderata Graecorum . . . . Dalmatas a Pa-

---

[1]) Ginzel Codex, str. 46. U prilogu B str. 53. V. i ovu razpravu na str. 109.
[2]) Leg. pann. cap. 8.

triarcha Romano ad breve tempus disjunxit (na str. 73. kazuje kako i „Chrobati quoque a Patriarcha Romano desciverunt“) . . . . Graeca fide et arrogantia faces subjiciente, acrius exarsit; ac demum usque adeo invaluit . . . Imperatores Orientis dum execrabile bellum adversus Divorum Imagines gerebant, duas amplissimas Dioeceses, ex quibus olim constabat Illiricum orientale, saeculo superiori Ecclesiae Romanae abstulerant; neque ullis sive Adriani, sive successorum Pontificum admonitionibus et comminationibus, ut eas restituerint, Graeci unquam adduci potuerunt. De hac injuria Sedis Apostolicae ab Graecis illata questus est idem Adrianus in Apologetico ad Carolum Magnum pro Sacrarum Imaginum defensione; itemque Nicolaus primus, qui in Epistola 2 ad Michaelem III. Imperatorem anno 860. hoc postulat petitque, ut jurisdictionem Sedis Apostolicae, ad quam antiquitus pertinebant provinciae Illyrici Orientalis, in integrum restitui jubeat: „Oportet, inquit, vestrum Imperiale decus, quod in omnibus ecclesiasticis utilitatibus vigere audivimus, ut antiquum morem, quem nostra Ecclesia habuit, vestris temporibus restituere dignemini, quatenus circa vicem, quam nostra Sedes per Episcopos vestris in partibus constitutos habuit, videlicet Thessalonicensem, qui Romanae Sedis vicem per Epirum veterem, Epirum novam, atque Illyricum, Macedoniam, Thessaliam, Achajam, Daciam Ripensem, Daciam Mediterraneam, Mysiam, Dardaniam, et Praevalim, B. Petro Apostolorum Principi contradicere nullus praesumat: quae antecessorum nostrorum temporibus Sancti Damasi, Syricii, Innocentii, Bonifacii, Caelestini, Sixti, Leonis, Hilarii, Simplicii, Felicis, atque Hormisdae Sanctorum Pontificum sacris dispositionibus regebatur“. Hic Pontifex antiquis vocabulis utitur, quibus olim hae provinciae appellari solebant quamvis harum nonnullae, veluti Mysia, Dacia, Dardania, alia nomina, sive a Serblis, sive a Bulgaris imposita, jampridem subierant. Cum vero Illyricum nominat, id referas velim non ad Dioecesim Macedonicam, quam Justinianus ante annos amplius trecentos ab

Illyrico avulserat, sed potissimum Dioecesim Dacicam quae adhuc ex Justinianea discriptione nomen Illyrici retinebat. [1])

Ove Farlatieve rieči razjašnjuju mnogo šta od onoga koje jur izniesmo, a vriedit će nam i za ono što sliedi, da se uvidi, kakve je vrsti borba bila izmedju Pape i Carigrada glede Ilirika.

I u poglavju 9. Panonskog „Žitja“ sv. Metoda čitamo, ondje gdje se pripovieda o sporu sv. Metoda sa njemačkim biskupima u saboru, kako je u istinu sv. Metod prema pohvalam u Hadrijanovu pismu branio i zastupao pravo sv. Stolice. Niemci su mu predbacivali, što došo i u njihovo carstvo da uči („*in nostro imperio doces*“). A na to će sv. Metod njima: „Kad bih znao, da je to vaše odstupio bih, ali nije vaše, nego Petrovo“ („ *Ego quoque si intelligerem vestrum id esse, abscederem, sed* **sancti Petri est**“). Pa dalje u svom odgovoru sv. Metod dodaje Niemcima, da oni iz častohleplja i proždrljivosti prekoračuju *starinske granice, preko prava* („*propter ambitionem et appetitum antiquos fines praeter* **canones** *exceditis*“) [2]). Očito, nije ovdje bilo pitanje o

---

[1]) Tom. III, pag. 71., cap. II.

[2]) Uzgred budi ovdje iztaknuto, kako se ovo slaže sa duhom priobćena „komonitorija“.

Cfr. i malne jednake rieči u pismu Pape Stjepana V (VI) g. 886 na ninskoga biskupa Teodozija (Pril. E, 15): „disce paternis obedire regulis, ne inveniaris *statutos a patribus terminos* transgredi, vel per *ambitionem* de maiori ad maiorem transire ecclesiam“ (v. i str. 147 ove razprave u opazci). Slično i u pismu istoga Pape na Valperta (Pril. E, str. 16): „*transgressis terminis* tibi commissis“ (g. 885). Cfr. capitula concilii g. 924 u Spljetu proti Grguru ninskomu: „minime termini a patribus statuti transferri debent“. (Pril. E, 18).

vlasti, koja je u Papi neograničena; jer bi u tom slučaju njemački biskupi bili zaslužili od sv. Metoda i gori epitet (*krivovjeraca*); nego o jurisdikcijonalnoj sferi izmedju biskupa u Rimu (primasa Italije), i biskupa u Njemačkoj. U tom smislu prepirka nemogla imat krivovjerni karakter, a niti razkolni, do časa u koji pukla osuda (873).

Još nam bolje razsvjetljuju ovo pitanje novonašasti dokumenti uprav iz doba Ivana VIII. (Pril. G, str. 11 i dalje). Na pr. u pismu na bugarskog kralja Mihajla, čega smo se već dotakli besjedeć o Bugarskoj (str. 137 u opazci), sam Papa pravi razliku izmedju obće crkve i specijalne njegove biskupske, relative primacijalne, patrijarkalne, Papinske, a u ovoj je, posebnoj, nastojao imati bugarske (*i hrvatske* zemlje). Papa veli:

Scrutamini sacras ecclesiasticas in mente scripturas et profecto non ignorabitis, quod deus omnipotens, *licet universam aecclesiam* sibi ut sponsam coniunxerit, quam sine macula exhibuerit, *eam tamen partem*, quam esse *principalem* sedemque Petri vocari decrevit, **peculiarius** noluit penitus habere maculam aut rugam aut aliquid huiusmodi." [1])

Pa u istom dokumentu u nastavku:

„Si Graecorum perfidia sese a *regione vestra*, *que in nostra utique diocesi posita est*" [2]).

U isto doba (872-3) spada i pismo Ivana VIII. na bana Domogoja:

---

[1]) Pril. G, str. 11.
[2]) Ibidem, str. 12.

Ad mentem reducimus, qualiter Greca falsitas *Bulgarorum nobis iure pertinentem patriam per Ignatium* (kako u Carigradu „per Ignatium", tako u Solinu „per Methodium" et „Theodosium"), quam nos recuperamus, occupare non timuit" [1]).

Nu najjasnije od svega govori u prilog našoj zadaći pismo Ivana VIII., dato g. 873 svomu odaslaniku Pavlu biskupu jakinskomu, *u novonašastom* dielu komonitorija, kojim se Rački gori nije bavio, jer se tada za ovaj novi dio nije još znalo. Ovdje Papa napućuje svoga odaslanika kako ima do govori s prekršiteljima jurisdikcije, s njemačkim biskupima, koji su zvali preda se sv. Metoda „ab apostolica sede missum" [2]) i osudili ga. Reci im („dic eis:") „Vi ste ga osudili neovlašteno" („Vos sine *canonica* sententia dampnastis...."). Ta se je presuda mogla izreći samo kod Sv. Stolice („coram sede apostolica".) Ovdje Papa ističe svoje pravo kao vrhovna glava crkve. Ali ima još jedno stanovište, koje su imali uzet u obzir njemački biskupi, a to je, da je Papa sv. Metodu *patriarcha* („inter utrumque alius nisi *patriarcha* iudex inveniatur".)

Kako u komonitoriju Papa Ivan VIII. i u pismu iste godine (873) na biskupa Anona spominje i Papinsku i neposredno za tim *patrijarkalnu* vlast u sporu njemačkih biskupa sa sv. Metodom: „Usurpasti enim tibi vices *apostolice sedis et quasi* **patriarcha** de archieposcopo tibi iudicium vindicasti".

Prema ovomu cienimo, da se ima uzet i ona zagonetna rieč *patriarcha* u Panonskom Žitju sv. Metoda (str. 105).

---

1) L. c. str. 12.
2) L. c. str. 15.

Ona rieč znači Papu, koji po vlastitim riečima bio je prema sv. Metodu kao Patriarka prema vikaru, dakle sv. Metod stojao je pod *izravnom jurisdikcijom* S. Stolice, ali uz punomoć, da veću nije bilo moguće ni pomislit.

S toga i kad no su Moravljani, kao Kocel, željeli sv. Metoda, mimoilaze sredstvo Niemaca u pokršćivanju, a iztiču neposredno Sv. Stolicu:

„Quoniam antea *patres nostri baptisma* **a sancto Petro** jam acceperunt, da nobis Methodium Archiepiscopum..“ 1)

te nas po tom svi dokumenti napućuju, da slavenske prediele u doba sv. Metoda smatramo kao nešto posebna: samostalnu crkvenu pokrajinu, u obsegu rimskoga Patrijarkata.

Nu čemu sve ovo? možda će upitat čitatelj.

Nije, nama se čini, nimalo na odmet ovo dokazivanje, jer po ovom što izniesmo dobiva osobitu vriednost *potvrda glagolice od strane Rima*, u obsegu *rimskog patrijarkata*. I cielo djelovanje sv. Metoda tako je uzko skopčano *s jurisdikcijonalnom Papinom vlasti*, da se može uztvrdit, e je glavom Papa Ivan VIII. sve činio ono što je činio sv. Metod. Nije, naime, ovdje slučaj kao kod Unijata, koji rabe *ćirilicu*, i rabe ju neograničeno, premda ju *Papa nije u prvine potvrdio*, nego je ovdje slučaj izravnog sudjelovanja Sv. Stolice, te nam tim deseterostruko odskače *zakonitost i svetost one forme u službi božjoj na starosloven-*

---

1) Leg. pann. cap. 10.

skom jeziku koja se još *jedino* kod Hrvata rabi, *jedino u Iliriji* Ivana VIII., a po tom odskače i drzovitost onih koji tu *jedinu* izvorno zakonitu, rimsku formu zatiru, a niti ne sanjaju da bi bili u vlasti suživat granice i stvarat zaprjeke onomu staroslovenskom obliku službe božje koji sv. Stolica nije uvela, a koji ipak takodjer u *podpunoj slobodi pušta.* Ovo djelovanje i primjer Sv. Stolice, uz djelovanje i primjer sv. solunske Braće pokazao nam onaj pravi put kojim treba da koracamo, ako nećemo da se predajam Rima i baštini velikih Slavenskih apoštola iznevjerimo.

Da zaključimo.

Do str. 91 ove razprave, u IV. poglavlju, odgovorili smo na pitanje o *zakonitom postanku* službe božje na staroslovenskom jeziku *kod svih Slavena u obće,* i tu zakonitost dokazali na osnovi neoprovrzivih činjenica i dokumenata. Za tim smo se primakli bliže k sebi i u nastavku odgovorili na pitanje: *da li je jednako* **zakonit postanak** slavenskog liturgijskog jezika **i kod nas Hrvata**, i to kod **svih Hrvata** u obće, pa smo i ovu tezu riešili tolikim obiljem dokaza, da o *zakonitom* **postanku** *glagolice kod svih Hrvata* u obće, po cieloj nekadašnjoj Iliriji, nemože biti nikakve ni najmanje dvojbe, jer je uvedena već u doba sv. Metoda i to od njega izravno, najprije u banovini bana Mutimira, pa od g. 880 u obsegu *solinske metropolije.*

Nu da li *u cielom obsegu* te metropolije?

Bez sumnje.

a) Jer je ciela ona metropolija bila napučena Slavenima (Hrvatima) a sv. Metod bio je, kako dokazasmo, i od pape Hadrijana II i od pape Ivana VIII izriečno, svečano i opetovano priznat kao apostol, *pastir svih u obće Slavena.* a poimence svih Hrvata, nad kojim je svima vršio, osim obćega apostolstva, i posebnu redovitu jurisdikcijonalnu vlast;

b) jer su i Hadrijan II. i Ivan VIII. *od cielog Ilirika* htjeli, da stvore *jednu jedinu* crkvenu pokrajinu, pod upravom sv. Metoda.

S toga vidimo, kako se sve do g. 924 nitko ne protivi porabi glagolice u solinskoj mitropoliji, pače kako Ivan X., lično protivnik glagolice, sve saborske zaključke potvrdjuje, *samo ne onaj proti glagolici.*

S toga na saboru u Spljetu bio prisutan i knez Zahumlja (današnje Hercegovine) i biskupi *ciele metropolije,* te i oni iz Arbanije.

S toga istoga onoga vieka g. 1059-1060 glagolica bila po drugi put u solinskoj mitropoliji predmetom razprave i kako neki ciene bila i *zabranjena.* To je mnienje poteklo iz tvrdnje Tome arcidjakona (v. Pril. E str. 35 i 38), ali ta tvrdnja odnosi se na ono što je onda još mogući latinski elemenat želio, ne ono što se zbilo. Jer u novonašastim dokumentin (v. Pril. G, str. 29) ne govori se o zabrani glagolice, nego o nalogu, da glagolaši imaju učit i latinski misu govorit: „Sclavos, nisi latinas litteras *didicerint* ....“, što nije ništa vanredno, jer i u naša vremena, kako

je vrlo dobro poznato, izašla je jedna takva odluka (g. (1898.)

A da u istinu nije bila glagolica ukinuta ni u onom saboru (u doba Pape Nikole II), ili barem, da Papa nije saborski zaključak u predloženoj formi odobrio, imamo dokaz u činjenici, da prvi Papa koji stupio nakon toga na Petrovu stolicu (Aleksander II. 1061-1073) spominje redovnike glagolaše bez prigovora (Pril. E, str. 32).

Istina ovi su se samostanci glagolaši nalazili te g. 1067 u dukljansko barskoj metropoliji, koja nije tada podpadala pod solinsku; ali svakako, obstanak glagolaša u barsko-dukljanskoj nadbiskupiji dokazuje, da u najgorem slučaju, zabrana nije bila obćenita, te *pravno* stanje glagolice nije za to prestalo. Ali nije moglo prestat ni radi obrazložbe kojom se, prema pisanju Tome arcidjakona, htjelo ukinut glagolicu, jer po toj se obrazložbi vidi, da je Rimu stvar bila krivo predstavljena, kako i u doba Ivana X., i gore.

„Dicebant enim (veli Toma arcidjakon, te vidi se, da nije ni on vjerovao u osnovanost takve obrazložbe), gothicas litteras a quodam (sic), Methodio **haeretico** (sic) fuisse repertas, qui multa contra (sic) catholicae fidei normam in eadem sclavonica lingua mentiendo (sic) conscripsit; quam ob rem diuino iudicio repentina dicitur (eto na čem se osniva ciela tvrdnja!) morte fuisse damnatus“.

Ovo nas sieća na Arija s jedne i na Vikinga s druge strane. Brkat ova dva ružna tipa sa onolikim Svetcem i prosvjetliteljem, odveć je nedolično, pače upravo s religijoznoga i historičnoga gledišta odveć sablaznjivo, a da bi

bilo moglo opravdat ukinuće glagolice. Ovakva obrazložba mogla je kod Hrvata glagolaša izazvat samo smieh i sažaljenje.

S toga, i ako je glagolica bila ukinuta, zaključak kako no ti na neistinoj, ne moralnoj osnovi poprimljen, bio je već po sebi ništetan.

Po tom ako stoji tvrdnja Tome arcidjakona o ukinuću, barem naobraženiji samostanci (reda sv. Benedikta) nijesu za nj ni najmanje marili i rabili su glagolicu i nadalje i u obsegu same tadanje solinske mitropolije. Dosta nam je upozorit na ono što smo napisali o Benedektincim na str. 130 i dalje, odakle se vidi da je baš sredinom 11. stoljeća i u Zadru i u Biogradu, *i u Spljetu i u Trogiru* **i na Lokrumu** kraj Dubrovnika cvala glagolica kako nikad prije.

Nu u istomu Tomi arcidjakonu imamo indirektan dokaz nama u prilog, jer se vidi, da Papa nije nipošto dao *konačnu odluku,* i vidi se takodjer, da su *ilirski Slaveni* uložili utok, a Papa čekao za konačnu odluku povratak svojih odaslanika. Toma arcidj. naime piše u nastavku: [1])

„Alexander autem P. S l a v i s i l l i r i c i s pro usu linguae slavicae in liturgia, coram se perorantibus reposuit:

„Scitote filii, quia haec, quae G o t h i (sic) petere student, saepe numero audisse me recolo, sed propter A r i a n o s i n v e n t o r e s (sic) literaturae hujusmodi dare eis licentiam in sua lingua tractare divina sicut praedecessores mei (koji? Nijedan nije zabranio glagolicu), sic et ego nullatenus audeo. Nunc vero euntes gentem illam facite observare omnia quae a vene-

---

[1]) V. Pril. B, str. 109.

rabili fratre nostro Maynardo, sanctae Rufinae Episcopo Cardinali, synodaliter statuta sunt, **quoadusque legati nostri accedant**".

S toga i Farlati [1]) drži, da isti ovaj Papa ima bit opet dozvolio porabu glagolice.

Svakako nakon ove zabrane, ako je uzsliedila, na onim krivim predpostavkama, nadošla je 13. vieka prava *restitutio in integrum* odlukom Pape Inocenza IV. (1243-1254) prozvana „uresom kanonista". Upozorujemo o tom na poglavlje XI. „Borbe za glagolicu" i na djelo *veleuč. Isusovca O. Nillesa obielodanjeno god. 1900 u „Zeitschrift für kathol. Theologie"* pod naslovom „Innocenz IV. und die glagolitische-slavische Liturgije" [2]). Ako je bila nastala koja kanonska mana, ta je g. 1248 prestala i od onoga časa, poraba glagolice kod Hrvata postala opet obće zakonita.

I drugi su Pape odobrili tu porabu, najskoli tiskanjem *bogoslužbenih knjiga za hrvatske krajeve,* što ne bi bili nipošto činili, da nijesu glagolicu smatrali kao zakonitu uporabljanu. Djelovanje Sv. Stolice u tom smjeru pratilo je glagolicu sve do najnovijih doba, a i u času, u koji pišemo, tiska se u Rimu jedan Misal glagolskim slovima i na glagolskom jeziku.

---

[1]) Tom. III., p. 142.
[2]) V. i ocjenu u „Hrvatskoj-Croatii" br. 5, 1900 itd.

Nu koja korist od svega toga, opazit će mnogi kad je dan danas *u praksi* poraba glagolice skopčana s tolikim ili protivštinama, ili potežkoćama, da su glagolske župe postale *rari nantes in gurgite vasto?*

Jest, to je istina, vrlo žalostna istina, ali mi nijesmo napisali ovu razpravu, da tu istinu zatajimo. Mi smo dosle nastojali dokazat, da od strane jedine kompetentne vlasti nije nikad pravno poraba glagolice sužena, niti je u ikojem dielu hrvatski narod u svom pravu prikraćen.

Kako je o našem narodu pisao Ivan VIII., tako se i dalje i mislilo i pisalo. U svim je hrvatskim pokrajinam nadalje glagolica bila sa pravnog stanovišta kod svoje kuće i po svuda jednako, i u onim predielim, gdje je odavna njezina poraba bila izčezla.

S toga Urban VIII. [1]) spominje g. 1631 „*Slavonum Ecclesiae*" i „Missale... idiomate slavonico, *ad usum et* commodum *Ecclesiarum locorum et provinciarum*" i Inocenc X, g. 1648 [2]) piše o „**Illyricarum gentium** quae *longe lateque* per Europam diffusae sunt", itd. drugi Pape.

Nama o tom ne treba potanje. To smo sve dokazali osobito izvadcim iz okružnice „Grande Munus" (najnoviji svečani spis) koja je najočitije pristala uz pismo Ivana VIII. (v. str. 79, 80, 81 i dalje).

Ovomu pravnomu obsegu odgovara u ostalom, *u glavnim potezim, i praksa,* **u prošlosti.**

---

[1]) V. Pril. B, 120.
[2]) L. c., 122.

Tko je pomno pazio na dokaze i razlaganje u IV. poglavju, ako sada sabere sve glavne crte pred oči i tu sliku prispodobi sa onim što nam, kao sunce na zahodu, predstavlja *glagolski posjed* još 16. pa 17. i 18. vieka, kakav je predočen (takodjer na osnovi dokumenata) u „Borbi za glagolicu“ na str. 174-8 i 186-189, naći će samo neku analogiju, naličnost, nego identičnost, istovjetnost, da ju, u glavnijim potezim, nije moguće tačniju ni pomislit. Što je na jugu gornje i donje Austrije i na jugu Drave i Save to još nosi i u stvari i po obsegu sliku i priliku neprispodobive svete i dragociene redovite Metodove jurisdikcije.

Viek za viekom, nije još bio kader, da izbriše sve prvobitne poteze svetom rukom naslikane u našim predielim te kroz svih ovo deset viekova odkada je glagolica u porabi vidi se na jugu nekadašnje velike Moravske neka *trajna slika*, sada življih sada bljedjih boja, koja nam predstavlja, kao u zemljovidu svoje vrsti, **glagolski zemljovid**, a vazda na istom zemljištu i za obe grane hrvatskoga naroda: posavce i planince (Slovence) sa Koruškom, Štajerskom, Kranjskom, Primorjem, Istrom, Medjumurjem, cielom današnjom Banovinom, *Bosnom* [1]) na sjeveru i zapadu, i na jugu Hercegovinom, i napokon svom Dalmacijom do Arbanije uklopice. Sve su ove pokrajine s glagolskoga vida od 9. vieka *jedna skupina*, koja ilu-

---

[1]) Bosanski kralj Stjepan Tomašević g. 1446 („Bullettino di Archeologia“ . . br. 9 god. 96): Nos Stephanus Thomas Dei gratia Rassine, Serviae, B o s n e n s i u m sive I l l y r i c o r u m . . rex . .“ po čem se vidi, da se i u njegova doba, u Bosni, ovu zemlju smatralo dielom I l i r i j e. (V. i „Borbu za glag.“ I. 187 u opazci).

strativno govori u prilog s praktičnog gledišta svemu onomu što smo teoretično dosle utvrdili.

Ali, ponavljamo i mi ono što drugi opažaju, koja korist, da se pravno stanovište nije promienilo, koja korist da i faktični obseg glagolice sve do 18. vieka govori u prilog *Iliriii Ivana VIII.*, kad se obseg glagolice sužuje svaki dan to više, kako suživao se sve to više i prošlih viekova?

Tko je tomu kriv? Rim, dosle, vidjesmo, ni najmanje. Sv. Stolica stekla je za glagolicu samo zasluga, i da nije nje bilo, ne bi bilo ni ovih *ostataka*.

Tko onda? Uzroci su bez dvojbe mnogobrojni: ratovi, nestašica škola i knjiga za glagolaše, obće prevladjivanje latinskoga jezika posvuda u Europi, pa osobito od 16. vieka, kako vidjesmo (str. 132), i u nas, i toliko drugih uzroka spriečilo je glagolicu u nje razvitku, a na mnogim mjestim sasvim ju pridušilo.

Ledeni njemački duh sve se više spuštao kroz vjekove k jugu; te odmah po smrti sv. Metoda, glagolica je izgubila cieli obseg velike Moravske države. Panonija je do Drave dulje odoljela, te vidjesmo kako odanle dolazi i prvi zagrebački biskup Benedektinac i glagolaš (str. 129), ali sada već cielo jedno veliko kraljevstvo (Ugarska) stoji sa latinskom službom božjom na prostoru, gdje je glagolska ruža po prvi put procvjetala i gdje su po božjim hramovim nekad odjekivali sladki zvukovi staroslovenštine.

S toga težka je ironija kad protivnici glagolice, videć opravdanu težnju Hrvata, da očuvaju glagolski amanet, trube o zahtievu *širenja*, i preko praga i preko prava!

Istina, ima i Hrvata, kojima (a baš i piscu ovih redaka [1]) izbjegla više krat ta ili slična rieč. I. hrv. katolički sastanak u Zagrebu g. 1900 u svojoj resoluciji *„izrazuje vruću želju i pouzdanu nadu, da će se taj dragocjeni amanet* dobrotom sv. Stolice ne samo uzdržati, nego i *proširiti.“* [2]) Ali se „proširenje“ u želji Hrvata ima uzet jedino kao želja, da se *uzpostavi statu quo ante*, te u obrazložbi i I. hrv. kat. sastanak izpravno kaže: „da se ne samo ono što postoji sačuva, nego i ono dobijemo milošću sv. stolice *što smo izgubili*“ [3]). Ali ne izgubio narod svojom krivnjom, te u duhu pravice i odluke sv. Zbora od g. 1900, narod ne bi smio biti do duga prikraćen.

Ta, *nazadak je glagolice ogroman.* Tko prispodobi nekadašnji nje obseg sa sadanjim valja da se snebiva na drzovitost onih naših protivnika, koji bi željeli, da Sv. Stolica ustanovi *numerus clausus* za sadašnji broj glagolskih župa i stane na put tobožnjem *širenju* našeg amaneta!

Nasuprot naš bi narod Bogu zahvalio kad bi danas u Europi glagolica zapremala *i polovicu* onoga prostora na kojem je 9. vieka gospodovala.

Evo nekoliko slika, da *zorno* predstavimo posljedice znanstvenog iztraživanja i zaključke u ovoj razpravi glede prostora i današnjeg obsega glagolice, drugdje i kod nas.

---

1) ....„ide za *proširenjem* glagolice, kako to svi u velike želimo.“

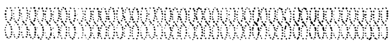
2) Izvješće o tom sastanku pod naslovom „Prvi hrv. kat. sastanak“ na str. 22.

3) L. c. str. 21.

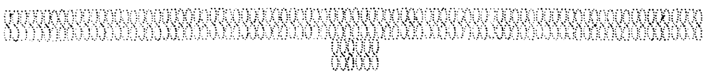
Prispodobni obseg Dalmacije *)

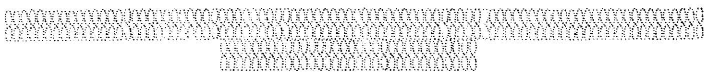
Obseg glagolice u Ćirilovo doba *)

Glagolica u početak Metodova doba

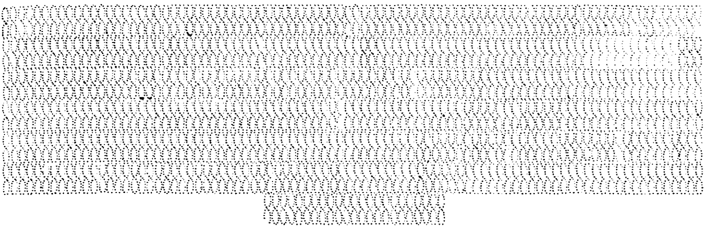
Glagolica god. 871

*] Svakomu cvjetiću odgovara prostor od tisuću četvornih kilometara, u ovoj i susliednim slikama. Gdje je razmjer preinačen, to se kazuje u posebnoj opazci.

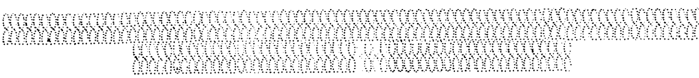
Obseg glagolice pred smrt sv. Metoda (885).

Amo spadaju malne sve današnje pokrajine Austro-Ugarske monarkije (V. str. 109 ove razprave i dalje) ukupno *u oblo* 563.000 četvornih kilometara. K tomu današnja Bosna s Hercegovinom (sa 51.000 četvornih kilom.), pa Srbija (su 48.000 č. k.), Bugarska s Rumelijom (preko 96.o00 č. k.) Crnagora (su 9.000 č. k.), Rusija (t. j. barem Ukrajina sa Kievom (sa 208.000 četv. k.), Poljska (sa 127.000 č. k.). Uknpno 1102.000 č. kil. *)

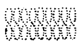
Prispodobni obseg ciele današnje kraljevine Italije.

[Zaprema u oblo 286.000 četv. kilom.]

Današnji ukupni obseg glagolice.

U Banovini oko 1o.ooo četv. kilom., u Istri i Dalm. oko 8.ooo č. k.

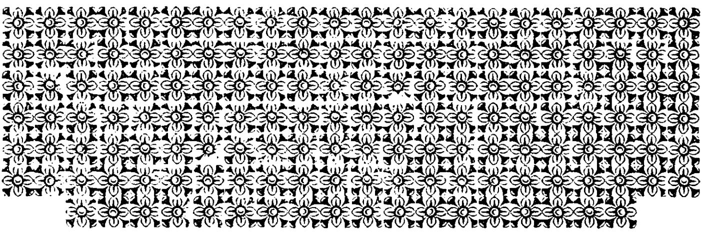

Nije li razlika ogromna? Ali nije samo ogromna razlika izmedju u k u p n o g obsega glagolice u doba sv. Metoda i danas, nego ostaje ogromna razlika i izmedju glagolice u samim ilirskim zemljama u doba sv. Metoda i u ilirskim zemljama danas.

*) Prostor svakog cvjetića odgovara prostoru od 1000 (tisuću) četvornih kilometara.

Obseg glagolice u ilirskim (hrvatskim) zemljam u doba sv. Metoda, 885.

Amo spadaju zemlje planinskih Hrvata, Slovenaca, *) poimence današnje Štajerska, Koruška, Kranjska, Gorica, Trst, koje su podpadale pod Metodovu vlast dielom preko moravske, dielom preko panonske biskupije, pod imenom Koruntanaca (Karantani); pa Istra, današnja Banovina, Dalmacija, Bosna i Hercegovina. U sve oko 150.000 č. kilom. **]

Obseg glagolice u ilirskim zemljama dan danas

(Biskupije: senjska, krčka, zadarska i spljetska).

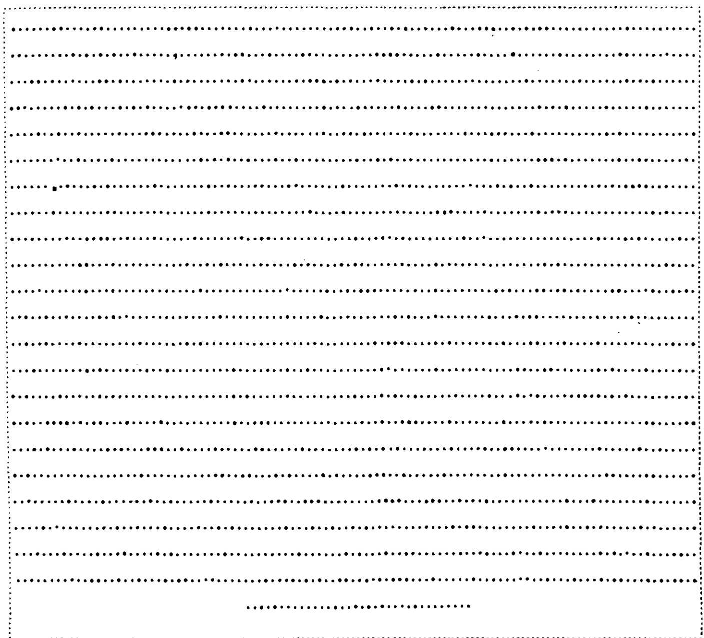
*) Glede Slovenaca v. na str. 108, 109 ove razprave 112, 113. I stož. Bartolini u svojim „Memorie.... dei Santi Cirillo e Metodio“ na str. 96, 97: „verso la fine dell' anno 871 Metodio continuando la missione affidatagli dal sommo pontefice Adriano II di tutti gli Slavi, si fece a visitare le regioni della *Carinzia, ed altre che stavano fra la Drava e la Sava*, e soggette in gran parte alla Metropoli di Salisburgo.“ O Banovini je dokazano gdje se govori o jurisdikciji sv. Metoda u Banovini i Dalmaciji (str. 91 do ovih tablica). Glede Bosne i Hercegovine, osim onoga što je već spomenuto, dosta je reći, da se veći dio ovih dvaju pokrajina nahodio u obsegu hrv. države više viekova i nakon smrti sv. Metoda. U ostalom dosta se sietiti Grgura ninskoga i Duvna; Tomislava i Višeslava, na spljetskom saboru g. 924 i obsega solinske mitropolije na kojoj sjedio sv. Teodozij, istodobno biskup svih Hrvata, kao što nakon njega Altfried i slavni Grgur ninski.

**) Svaki cviet zastupa prostor od 1.000 č. kilom.

Ćirilica je glede širenja puno sretnija. Nje u doba sv. Metoda nije ni bilo, a danas je njezin prostor neizrečeno veći od glagolice. Ovaj danas uprav izčezava izpred nje.

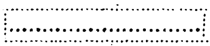
Današnji cielokupni obseg ćirilice.

Malne cielo rusko carstvo u Evropi (5,389.000 č. kilom.) i Aziji (17,040.000 č. k.), pa Unijati: Galicije, Bukovine, nekih prediela Hrvatske i Ugarske (preko 100.000 č. k.), pa ciela Bugarska, Crnagora, Srbija, Turska u Europi (preko 100.000 č. k.). Uk. preko 22,782.000 č. kilom. *)

*) Prostor svake piknje odgovara prostoru od 10.000 (deset tisuća) č. k.

Prispodobni obseg ciele današnje kraljevine Italije.

Ukupni današnji prispodobni obseg glagolice.

[v. str. 192]

t. j. *dvie* same piknje prema 2.300 za ćirilicu! te ni tisućni dio!

Još jednom pitamo: do koga je da je glagolica spala na ovako tanke grane? Sa ukupnog prostora od 1,102.000 četvornih kilometara na samih 18.000 č. k.? Na prostor 50 puta manji napram onomu od g. 885!

Što rekosmo, da je tomu krivo što se ledeni njemački sviet spušta sve to više k pitomomu jugu; što bilo ratova više i češće na pragu naše domovine, nego u isto razdoblje u svim ostalim stranama svieta skupa; što ne bilo škola i knjiga; što i *ćirilica* glagolici smeta; sve je to istina, ali to su malne izključivo *vanjski uzroci*, pored kojih ipak je glagolica mogla dopriet do nas u manje kržljavoj slici.

S toga bit će da su najgori *uzroci unutrnji*. Lako je i sa najmoćnijim vladarima protivnim glagolici (kao što *prvi* bio na žalost Svatopluk) kad je u njegovoj zemlji bi-

skup onako na svom mjestu, kao što bio sv. Metod. Sv. Stolica lako se takva protivnika rieši sa onim historičnim riečima Ivana VIII.: „Et si *tibi* et judicibus tuis placet, missas latina lingua magis audire, precipimus, ut latine missarum *tibi* sollemnia celebrentur“ [1]).

Ovakav je izuzetak iz obćeg pravila čin osobite udvornosti od strane sv. Stolice, ali sam čin u sebi krije najveće poniženje za vladara, koji pravom, izazove ovakovu odluku Rima. Neima gore grdobe nego kad se rukom takne, kako vladar nije složan sa svojim pukom, i kako je u svojim mislima osamljen, ili najviše može računat, kô Svatopluk, na svoje „judices“ činovnike. A ovakav je odgovor iz Rima jedini pravno moguć; jer liturgijski jezici nijesu stvoreni radi knezova, kraljeva i careva, nego *narodâ* radi.

Lako je, ponavljamo, i sa najmoćnijim vladarima, ako glagolica neima *unutrnjih protivnika.*

A takvih ima na žalost i kod nas. Jedan dio našega naroda, onaj koji pripada grčko-iztočnoj crkvi, danas nije ni najmanje sklon glagolici, premda je *posvuda* izprvine samo glagolica vladala.

Ima jedna rieč u „Slava v Višnjih Bogu“, jedna sama rieč, ali koja je i bez svih drugih dokumenata dostatna, da nas o tom uvjeri. Mi na nju upozorujemo, jer iz te same rieči može se logično i zakonito izvesti više preznamenitih zaključaka. Da neimamo ni jedan dokaz, za tvrdnju, e smo mi Hrvati pravi baštinici Metodova liturgijskog blaga, da neznamo ni za jednu nit koja bi nas s njegovim doba spa-

---

[1]) Pismo Ivana VIII. na Svatopluka (v. Pril. B, 73).

jala, taj dokaz i tu bi nam nit pružila ta više nego zlata vriedna rieč. Pri pjevanju naime „Slave" rabi se i kod nas posvuda rieč „*blagovolenie*". Nu otvorimo li starodavne knjige, stavimo li preda se bogoduho pismo pape Hadrijana II [1]), kojim se dozvoljuje glagolska liturgija, mi ćemo i u tom pismu nać onu *istu istastu rieč*, koja je napisana i ako ne od samog Pape, jer sva je prilika da je on latinski pisao; svakako od jednoga od najbližih Metodovih učenika. I ondje: *mir v clovecch* **blagovolenie.** Ovo *nije* naša narodna rieč. Ovo nije rieč našega jezika. Ona je uvedena. A od kuda ako ne s one iste strane, koja je sv. Metoda pratila, s njim u pastvi poslovala i po smrti njegove zasluge i slavu i najdaljim vjekovima izručila do znanja i uvavažanja?

Pa premda nas i bez obzira na poviest, ta sama rieč napućuje, nas sinove jednoga naroda, u porabi liturgijskoga jezika, kô što smo u doba sv. Metoda bili jedno, da i sada se najradje njegovih izvornih predaja držimo; ne činimo svi tako. Tko nezna, kako i u krilu samoga našega naroda, jedan dio sinova iste zemlje (grčko-iztočnjaci) odbjegavaju glagolicu, i vole izključivo ćirilicu, ako prem znadu, da ovo nije prava Ćiril Metodova forma? Tim se slabi odpor proti vanjskim uzrocima koji glagolici štete nanose, i ona *propada* [2]).

---

[1]) V. u „Borbi za glagolicu" str. 86.

[2]) I u *Rusiji*, gdje je sada ćirilica izključivo u porabi, Sreznjevski piše, da su 10. vieka „u obće dogovori medju Rusi i grčkimi carevi sastavljani bilo *glagolicom*" (V. Jagić u Književniku III, 135).

Ali kamo sreće, da neima, osim toga, i drugih unutrnjih razloga s kojih glagolica nazaduje. Jedan je od glavnih taj, da dočim je latinici i ćirilici ustupljeno odlično mjesto čak i u pučkim školama ciele naše domovine, te su i javni službenici često primorani, da ju znadu i rabe, glagolicu nasuprot uči i zna malo tko, er neima tomu prigode. U niže državne ili pokrajinske škole, odkad se počele otvarat, nije dosle nikak zavirila [1]).

Glede prošlosti zna se iz poviesti glagolice, da na žalost i nekim biskupima ima se pripisat mnogo krivnje (str. 60). A i glede sadašnjosti nijesu sve tužbe bez temelja.

Nu riedki su danas u istinu koji bi bili pod svaku cienu načelno proti našemu amanetu. Ogromnom većinom ljudi bogobojeći i odani Petrovoj stolici, nemogu niti da budu proti onomu proti čemu znadu, da nije vrhovna crkovna vlast; ali su mnogi željni taksativnih naputaka, kakvih Sv. Stolica nije nikada dala glede nijednoga liturgijskoga jezika, pa je propustila da ih dade i glede glagolice, valjda i u predmujevi, da nestašica posebnih naputaka, nije za crkovnjake takva protežkoća koju oni ne bi, na osnovi kanoničkoga prava, i sami mogli lako da svladaju. A nije tajit, da vlada i mnogo predsuda. Neki skoro ne vjeruju, da je i glagolica svet jezik, jezik Duha svetoga, jezik kojim *Bogu ugodnim* načinom *ovlašteno* crkva obći s Nebesima i u najvećim sv. tajnama. Vjekovita progonstva, nebrojenost

---

[1]) Istom god. 1902 učinjen je od jednog zastupnika u saboru u Zadru predlog za uvedbu glagolice u škole, i za štampu jedne azbukvice.

protivnika i protivština, koje se križaju okô glagolice kao munje kroz oblake, i prate ju kô pakleni napastnik krštenu dušu, skoro bi neke katolike nagnale na uvjerenje, da na glagolici leži neko proklestvo, a da Crkva grieši, kad sv. Ćirila i Metoda slavi kao velike božje svetce. Ima ih koji ni teoretično ne uzporedjuju glagolicu ostalim odobrenim liturgijskim jezicima, nego ju smatraju kao neko zlo, koje crkva trpi za nevolju da ukloni drugo zlo, većega zamašaja, i prema tome se ravnaju. A gdje nije očite protivštine, naći je kadkad bojazljivosti, tiesnogrudosti, neodlučnosti, te glagolsko pitanje ostaje vazda viseće, vazda prieteće, kao podzemni vulkan : provalom i smrću.

Dok je toliko crva koji podgrizaju glagolsko stablo, ono valja da se suši i čudit se je, da se već o njemu ne govori kao o predmetu iz muzeja gdje se starine čuvaju.

Srećom, ima još ljudi, koji nemaju nikakva interesa, da glagolica ostane, ili da je nestane, a ipak istini na čast ovako misle i pišu:

„La sapienza di Roma non si smentisce mai. Sono mille anni che Roma conosce meglio gli Slavi, di quello che li conoscano oggidì in piena luce del secolo XIX. diplomatici ed uomini di Stato che credono di passare alla storia. Mille anni fa Roma sapeva *che i popoli slavi*, con la Religione, *hanno cara* la *loro lingua*. Essa divenne *ieratica come la latina*, *la greca l'armena*. Chi saprà toccare questa delicata fibra delle nazioni slave, come l'han fatto i Papi, avrà la chiave del cuore loro". („La scienza e la fede". Napoli 1880, pag. 111).

Ovakvi nazori nijesu osamljen slučaj, te se mi nadamo, da će oni prevladat s vremenom posvuda, i kad takve vrsti

kriteriji budu predsiedali praksi pri porabi glagolice, bit će njezino pitanje riešeno za uviek.

Nama je milo, da možemo ovakim glasom s talijanskih obala preći na zadnje poglavlje, koje će nam dokazat, u koliko to nismo već iztakli, da se u suštini ovako već u prvine u istinu mislilo u Rimu, da se prema tomu ondje postupalo, a kadgod je bilo učenja, nepristranosti, zrela i saviestna proučavanja, primjer Rima dobio je *u svim vjekovima, u svim stališim i u svakojakim okolnostima viernih nasljedovatelja.*

Kriteriji, koji su u prošlosti vladali, mogu da svakoga najbolje napute, kako da i on o glagolici misli, i kako da se prema njoj ravna, jer praksa je deset viekova neki *consensus ecclesiae dispersae,* koji nas neće tako lako dovesti u zabludu.

V.

Gledajuć na praksu prošlih vjekova pri porabi glagolice, prvo što upada u oči, jest, da se pitanje o slavenskom jeziku u liturgiji nije nikad riešavalo bez Rima; nijedna se veća potežkoća nije bez odluke Rima uklanjala. Rim vazda bio zadnja molba. Što se dakle naglasuje i u odluci sv. Zbora iz g. 1898, to vierno odgovara glagolskoj prošlosti.

Ali jednom kad bi Rim riešio pitanje, tim bi svršilo i prema odluci Rima i prema okolnostim na licu mjesta Biskup ili skup biskupa odlučivao dalje, kako da se pravilo u praksi provadja.

Takav prvi bio postupak sv. Metoda. Kad je dobio dozvolu da rabi glagolicu, nije pitao nikakvih drugih potanjih naputaka, nego je stao, da uvadja novi bogoslužbeni jezik gdjegod je bilo naroda iste krvi i jezika. Uvadjao posvuda, premda je znao, da je posvuda, prije toga, bio upotrebljavan (svedj od iskona) izključivo latinski ili grčki

jezik. Kako je grčki jezik iztisnuo jevrejski, a latinski iztisnuo na Zapadu grčki, tako je sada u slavenskim krajevima izpred slavenskoga izčezavao grčki i latinski. Njemački nam izvori bistro kažu, da kudgod je dolazio sv. Metod posvuda isti postupak, isti sumarni proces proti prvašnjem posjedu. A nije *onda* moglo ni biti drugčije, jer inače uvedba novog liturgijskoga jezika, neimajuć praecedens, ne bi bila ostvariva. U Rimu su pak znali za sve ono što se imalo dogodit, kad su novi liturgijski jezik vrhovnom vlašću posvećivali, znali su, što se kašnje dogadjalo, i odobravali su i branili Metodovo postupanje i pružali mu prigodu, da i dalje, sve dalje, tako čini, i na to sve većem obsegu.

Već davajuć dozvolu vrhovna crkovna vlast naznačila je, da su medje toj porabi jedino na granicam slavenstva. Gdjegod je Slavena, tu je glagolica u pravu. A Rim to priznaje tako rado, da toj budućnosti unapried daje svoj blagoslov :

„sit sanctum et benedictum a Deo et a nobis et omni catholica et apostolica ecclesia.“ 1)

Predvidjen je slučaj odpora, slučaj mržnje i negodovanja, ali na to Hadrijan II. ogdovara — *izobćenjem* :

.... „si quis.... ausus fuerit aliter vos in errorem seducere *vituperans litteras linguae vestrae*, sit *excommunicatus*“. 2)

i naredjuje, da se te varatelje i grditelje glagolice preda crkvenomu sudu :

---

1) V. Ginzel Codex str. 26-27. Prilog B str. 28-30.
2) L. c.

„in indicium detur ecclesiae, donec se correxerit." 3)

pa dalje:

„isti enim sunt lupi et non oves...." 4)

I sami naum o uvedbi glagolice Papa Hadrijan pripisuje, kako i Žitja sv. Braće, *božjemu* nadahnuću. Nije ga tu ulazila politika, strast, korist. To je božja volja, božje djelo:

.... „sicut Constantinus philosophus *divina gratia* et sancti Clementis invocatione coepit..." 5)

A da ga tko ne pomisli, da se u Rimu radilo na laku i brzu ruku, Papa daje znat, da je on dobro prije promozgao, nego je svoju odluku dao:

..... „**re considerata**"... 6) *studiosa deliberatione praehabita*" 7)

I nije preko volje Papa učinio, kad je glagolicu dozvolio, nego je to učinio vrlo rado, vanredno dragovoljno:

„Nos autem **triplici gaudio repleti**." 8)

---

3) L. c.
4) L. c.
5) L. c.
6) L. c.
7) Leg. morav. cap. 7.
8) Pril. B, 28-30.

U Rimu bili su dnevi ne zamišljenosti i dreselja, nego ponosa i veselja kad se o poslanstvu sv. Braće i novom liturgijskom jeziku odluke poprimale. To se veselje, cjeć rada i prisutnosti sv. Braće, naglasuje i u drugim Legendama, ne izključujuć ni Italsku :

„His omnibus auditis, Papa gloriosissimus Nicolaus, *valde laetus* super his quae sibi ex hoc relata fuerunt redditus....“ [1])

Osobito bugarsko Žitje :

„Nam qui eo tempore apostolicam ornabat sedem *Adrianus*, audito illorum adventu *laetatus est gaudio magno valde*... [2])

A na drugom mjestu :

„Cum opus ostenderetur Papae, et ipse scripturarum versionem apostolicum esse fructum cognosceret, *non habebat quod prae gaudio faceret* ; beatos praedicabat viros, omnigenis nominibus vocabat, patres, desideratissimos filios, gaudium suum, coronam fidei, gloriae et decoris ecclesiae diadema“ [3]).

Pa odmah u nastavku, što je vriedno da se ovdje iztakne, nek se vidi to bolje, kakvim je *oduševljenjem* Rim prigrlio i proveo ideju o liturgiji na staroslovenskom jeziku, našoj glagolici :

„Deinde quid facit? Libros versos divino *altari imponit*, quasi sacrificium offerens Deo; ostendens, talibus sacrificiis fru-

---

[1]) Pril. B, str. 8.
[2]) L. c. str. 38.
[3]) L. c. str. 38-39.

ctum oris *Deum laetari et in odorem jucundum* ejusmodi *sacrificia accipere.*"

Ovako je Rim odmah u početke shvatio glagolsko pitanje, kao divnu ideju, kao stvar posve Višnjemu Bogu ugodnu. Toj je radosti Sv. Stolica dala izražaja i na samom početku Hadrijanova pisma, kad no je ovaj Papa prvi zapjevao ono naše: „*Slava v Vyšniih* ***Bogu*** *i na zemli mir v celoveceh blagovolenie*" [1]).

Tekom vjekova, koja razlika izmedju ovakva, ovolika osvjedočenja, zanosa, oduševljenja u Rimu, u središtu *latinske* kulture i liturgije, i izmedju ljudi iz naših slavenskih krajeva! Kolika oprjeka izmedju rimskoga postupka i sablaznjive protivštine kneza Svatopluka već u doba Ivana VIII.! Uprav kô židovi, kad došli u zemlju obećanja, nebeska im hrana bila dosadna, i volili egipatskim loncima!

Gdje je ikakvo ograničenje? Nu jest, ima *jedno:* ali jedno jedino, koje Hadrijan II. i pak Ivan VIII. stavljaju, *i to ne kao uvjet,* pri porabi glagolice:

„Hunc unum servate morem, ut in missa primo legant apostolum et evangelium Romane dein Slovenice" [2]).

Ali zašto to? Ne da se ograniči poraba u drugim prigodama, nego nek se tim oda veća pošta Onomu koji sve jezike stvorio („ut expleatur verbum scripturae: Lau-

---

1) L. Pann. cap. 8. u Pril. B str. 29. Vidi i „Borbu za glag." str. 86.

2) Pril. B, str. 29.

date Dominum omnes gentes [1]) „propter majorem honorificentiam“ [2]).

Ovom iznimkom *izjednačen je u praksi* slavenski liturgijski jezik *latinskomu i grčkomu.* Ivan VIII. nalažuć tu praksu kod Slavena, izriečno ju stavlja u savez sa običajem drugih patrijarkalnih crkava [3]). Tim je podpunim izjednačenjem, triju liturgijskih jezika i od strane Hadrijana II. i od strane Ivana VIII. za uviek očitovano, da poraba glagolice kao liturgijskoga jezika ne trpi iznimaka, taman *u porabi,* koliko ni grčki i latinski. Namjera je obiju zakonodavaca baš onom jedinom, a izriečnom iznimkom, tako izražena, da o tom ne treba dulje ni rieči.

Sve su dakle dvojbe, „dubia“, glede iznimaka bezpredmetne. Glagolica, očito, u svojim početcima ne trpi iznimaka koliko ni grčki i latinski, gdjegod je nje posjed zakonit, a zakonit je gdjegod se može dokazat, da se *nekad* rabio (*„invaluisse“*, odluka od g. 1898), ili, da se rabi od 30 godina amo (*„reapse vigere“*).

Nu da li se može dokazat ako ne „reapse vigere“,

---

[1]) Hadrijan II., l. c.
[2]) Ivan VIII. V. Pril. B, 73
[3]) ... „sicut in quibusdam ecclesiis fieri videtur.“ Toga ima i danas. Veleuč. O. Iv. Marković u već spomenutom djelu: „Gli Slavi ed i Papi“ na str. 115 u opazci: „A Roma quando il papa pontifica si canta l'epistola e il vangelo prima in greco poi in latino. Sembra che anticamente si tenesse la medesima pratica a Costantinopoli coll'ordine inverso: della quale pratica parla Nicolò I. (Ep. 8).“
Naravno ova dužnost steže samo glavare crkve, prestolne gradove, ne proste župne crkve, te, u koliko znamo, u nijednoj župi na Zapadu ne pjeva se, ni u najsvečanijim prigodam, uz grčki i latinski.

a ono, svakako, *„invaluisse“* [1]) za sve hrvatske prediele i župe? Mi cienimo, da je ovaj upit, sada kada smo već na koncu ove razprave, *posve za naše čitatelje suvišan.* Jer odluka od g. 1898 zahtieva dvie vrsti dokaza: ili **„documenta“** (izprave, dokazi iz poviesti) ili *„testimonia“* (svjedočanstva) [2]). Prva se odnose na *invaluisse,* na prošlo doba, dokle ne dosiže ljudski viek, o čem dakle *živući ljudi* ne mogu svjedočit; druga se vrst svjedočanstva odnosi na one crkve, o kojim se po prošlosti nemože ustanovit ništa, ali može po svjedočanstvu vjerodostojnih osobâ. Što se tiče prošlosti, nek nam se kaže, gdje je taj i najmanji komadić hrvatskoga teritorija, a gdje se jednom nije glagolica zakonito rabila? Ako mi nijesmo ovdje iznieli u tom smjeru dokumenata, nije ni more slano. [3])

---

[1]) Da se ove dvie vrsti dokaza neimaju uzet conjunctive nego disjunctive, to je indirektno, nu jasno riešila odluka sv. Zbora od g. 1900 (v. str. 9 i 10 ove razprave). Upozorujemo u ostalom i na učenu razpravu sada blagopok. Dra. A. Milićevića u „Hrvatskoj Croatii“ br. 1. i 2. god. 1901.

[2]) V. str. 7 ove razprave.

[3] Osim ostaloga: Papinskih pisma i konstitucija, koje su u prom redu; dotakli smo se na str. 76-79, 80-84, 185 i 186 ove razprave. U potankosti zašli smo najviše glede okružnice „Grande Munus“, jer ona je najnoviji svečani dokumenat i i jer ona najočitije pristaje uz pismo Hadrijana II. i naosob Ivana VIII i tim vezuje 9. viek sa devetnaestim. Dokaze, da je kod nas glagolica i od 16. vieka amo u skroz zakonitu posjedu naći će čitatelj i na str. 185, 186 ove razprave. Upućujemo u ostalom na te vrsti prouku učinjenu od predhvaljenog blagop. Dra A. Milićevića u „Novom vieku“ br. 11 i 12 god. 1899. On je svoje dokaze osnovao na samim Papinskim konstitucijam i došo do sliedećega za-

Ali **preskripcija?** Za neke crkve sumnja se, da je prošlo i 50, za neke i 100, a za neke i još više od 100 godina, odkad se, od *strane svećenika*, ne rabi glagolica pri službi božjoj; te što onda? Pravo je prestalo? Nemislimo, niti se u prošlosti tako igdje mislilo, a od strane Rima, tako se ne može reć, da se misli ni danas.

Iz Rima nije stigla dosle nikakva odluka o roku potrebitu za preskripciju. I u odluci od god. 1900 taj rok izpred 30 godina ostao je neopredieljen, po tom mogli bismo uporabit ovdje one rieči sv. Augustina: „in dubiis libertas"; nego to nećemo: dan danas se je odveć umnožio broj glagolskih protivnika, a da bismo se na one same rieči sv. Augustina imali da oslonimo, tim manje, što se one mogu dvostruko upotrebiti za *i proti* glagolici. S toga je najbolje i najsigurnije ako se stavimo na stanovište prava te proučimo: kolik može bit rok preskripcije.

U tu svrhu imamo već u ovoj razpravi (str. 33—34) mnenje Pape Pija V., da se za preskripciju glede jezika i liturgije hoće *barem 200 godina.*

Imamo takodjer na drugom mjestu (str. 162—4 ove razprave) drugo autoritativno mnenje: Pape Ivana VIII., koje ide i puno dalje od 200 godina.

Kad no su, naime, njemački biskupi nijekali pravo Papama i sv. Metodu na jurisdikciju u dolnjoj Panoniji,

---

ključka: „Svršetkom dakle prošloga stoljeća (pošto je zadnja Papinska konstitucija od g. 1791) Hrvatski narod imao je podpuno pravo rabiti svagdje t. j. u svim svojim crkvama glagolicu u sv. Misi i u crkvenim časovima."

jer su solnogradski mitropolite u onim predielim *već od 75 godina* u posjedu bili, što je na to Papa odgovorio? Spomenuo je dva slučaja iz sv. Pisma, gdje se vidi, da prava mogu bit u svojoj prvobitnoj kreposti i nakon 430 i nakon *više tisuća godina.* I sami zakoni kršćanskih vladara ustanovljuju, da se za zagodu proti rimskoj crkvi hoće nepretrgnuti tečaj od 100 godina. Dakle najmanji rok za preskripciju bio bi od 100 godina, najveći dosizao bi i na tisuće godina osobito kad su u poslu po sriedi *pogani ili krivovjerci.* Istina, Papa govori u prvom redu o pravima (povlasticama) rimske crkve, ali govori i u obće *o pravima drugih crkava:*

„Caeterum ubi paganorum et incredulorum furor in causa est, **quanta libet** praetereant tempora juri non praeiudicat **aecclesiarum**". [1])

A zar za naše nesretne krajeve nijesu baš doslovno uporabive ove Ivanove rieči? Od desetoga vieka pa dalje

---

[1]) Priobćujemo ovdje i popunitbu o odgovoru Ivana VIII., našastu u dokumentim odkrivenim nazad četvrt vieka (v. Pril. G. 14) i gdje se govori o Pannoniji i prescripciji: „Ipse nosti, o gloriosissime rex, quod Pannonica diocesis apostolice sedi sit subiecta, licet bellica clades eam ad tempus ab illa subtraxerit. Verum reddita aecclesiis pace reddi debuerunt et iura, que cum pace reddita (sic) tirranicus unicuique furor ademerat. Id ipsum, sancto pape Leone in decretis canonicis, cum de reintegrando nuptiarum federe scripserat, innuente ac dicente: remotis malis, que hostilitas intulit, unicuique id, quod legitime habuit, reformetur." „Item. Si de annorum numero forte causatur, sciat Ludovicus rex, quia inter Christianos et eos, qui sunt unius fidei, numerus certus affixus est. Ceterum ubi paganorum et incredulorum furor in causa est, quanta libet praetereant tempora, iuri non preiudicant aecclesiarum".

koliko se nije *poganskoga* biesa izlilo nad naše krajeve? Eno odmah malo vremena po smrti sv. Metoda divljih poganskih *Magjara;* eno polovicom 13. vieka *Tatara;* eno za njima kroz 500 godina *Turaka.* Dosta je povirit u poviest. Strašno! Ima prediela u našoj domovini koji su ne po jedan, nego po dva, tri, četri, i do deset puta postali bili *prava pustoš* izpred poganskih navala. [1]) Ako dakle za ikoji kraj na svietu, to ima za nas podpuna smisla izreka Ivana VIII.: *Cum paganorum et incredulorum furor.... quanta libet pertranseant tempora....*

Ali mi imamo još nešto sebi u prilog. Imamo činjenicu, da je Sv. Stolica proglasila *porabu* glagolice *povlasticom.* Neki se na to tuže. Neznadu što čine. Kad je g. 1898 Sv. Stolica odlučila, da se pri porabi glagolice („usus") ima postupat prema načelim koja uključuje u sebi pravni pojam „povlastica", nama je i tim načinom produljena zagoda na vjekove i tisuće godina. Jer što je povlastica?

Giovanni Pesante u svojoj knjizi: „La liturgia slava con particolare riflesso all' Istria. Parenzo 1893" na str.

---

[1]) Zadarski povjestničar Bianchi („Zara cristiana". II. pag. 399 e segg.) nabraja u samom relative malenom obsegu zadarske nadbiskupije do 200 sela koja nekad obstojala, a sad ih više nema. Isti povjestničar (l. c. pag. 4) piše, da prije g. 1468, kad su počele turske navale na zadarsku okolicu, bilo je tu 280 sela; od tih 16. vieka nije više bilo nego 96, a i od tih 85 bilo napučeno svako selo po samih 5 do 6 kuća. Pod konac 16. vieka od onih 280 selâ obstojalo je još 35! Samo 15. vieka nesretna zadarska okolica zapamtila je ćak d v a n a e s t t u r s k i h n a v a l a (l. c., pag. 6). A ova je okolica bila manje izložena i manje blizu Turcima, a od Mletčića bolje obranjena, nego skoro ijedna druga! Sad prispodobite.

17, pišuć o „carattere giuridico della liturgia slava" i niječuć, da bi glagolica bila povlastica, opisuje prednost prave povlastice („prerogative d' un vero e proprio privilegio") veleć, da medju te „prerogative" spada: „quello (a?) insigne dell' *inalienabilità, di non essere soggetto a estinzione* se non per revoca espressa da parte del supremo legislatore; quindi di conservare il proprio valore anche dopo un non-uso *di secoli e di millenni* se occorre, anche dopo una violentata abdicazione da parte del concessionario." [1])

Ovako govori protivnik. Hoće se i na tisuće godištâ za zagodu privilegija: „*millenni*".

Nu možda se Pesante preveć zaletio, niti ne sanjajuć da neće proć ni šest godina, a glagolica će bit proglašena baš kao privilegium?

Čujmo kanoniste. Aichner označuje povlasticu kao „constitutio legislatoris specialem favorem contra aut praeter jus commune permanenter concedens" [2]). O *interpretaciji* govori da „privilegia mere favorabilia" (a takva je glagolica) „*late* interpretanda sunt", ako su data „concessa" „motu proprio vel in favorem religionis, boni publici, *in remunerationem meritorum*".

Jasnije se izrazuje Scavini [3]):

---

[1]) Kanonik Pesante, dosljedan ovomu svomu pisanju, u koliko nam je znano, nakon g. 1898, kad je poraba glagolice bila pričvršćena uz ona pravila koja proiztiču iz „privilegija", nije više ni slovca proti glagolici napisao.

[2]) „Compendium juris ecclesiastici", Brixinae 1887. pag. 702 et seqq

[3]) Theologia moralis universa, I., pag. 185 et seqq.

Privilegium: definitur „*lex privata speciale aliquid concedens*“ [1]).

Pišuć o raznim vrstim privilegija veli o „*privilegium favorabile*“ (kako je to glagolica) jer „privilegiato confert commodum [2]), et nemini affert incommodum“; da ga se ima tumačit svedj *obilno*: „Hoc semper *late* interpretandum; quia beneficium principis *latae accipiendum est*“.

I same odijozne povlastice, ako su date ne „personis particularibus“, nego kojemu redu, samostanu, kojoj obćini („quae enim sunt concessa alicui ordini, conventui, communitati, aut ad aliam piam causam“) tad se i te odijozne, mrzke povlastice imaju uzimat obilato: omnia sunt interpretanda *latissime* etsi *adversentur* Juri communi vel alicui tertio, uti comunissime Doctores affirmant; *praesumuntur enim concessa ad remunerationem.*“

Glede gubitka Scavini piše (l. c. pag. 196). da se povlastica može izgubit svojevoljnim odricanjem (s toga i odluka od g. 1900 veli: „non voluntarie“):

. . . pluribus modis privilegium amititur . . .

2. Per volontariam et liberam renuntiationem factam a privilegiato et acceptata, a privilegiante ... E x c i p e n i s i hoc

---

[1]) U koliko je „povlastica“ „lex privata“ nije sasvim umjestan naziv „narodna povlastica“. Govorimo nije „sasvim“, jer kako se ova „lex privata“ nahodi pravno, a donekle sliedom vremena i de facto u svim hrvatskim pokrajinama, po cielom narodu, može proć da ju se zove i narodnom povlasticom.

[2]) Urban VIII. u svojim „Literae breves (v. Pril. B, 120 datae 29 April 1631, quibus Missale Romano-Slavonicum recognitum approbatur“) veli, da to čini, „ad usum et c o m m o d u m eorumdem Christifidelium“ i t. d.

jus favorabile directe respiciat b o n u m c o m m u n i t a t i s: quo sensu nequit religiosus quandiu religiosus renuntiare privilegio exemptionis.

3. Per n o n u s u m . . . Si non sit odiosum (a to nije glagolica), **non amittitur** per praescriptionem".

Pače ni privilegium odiosum se ne gubi, ako se povlašćeniku ne pruža prigoda da ga može *rabit.*

A i pravo je i posve razložito, da „ex facto alieno, alius onerari non debet" i da „non valenti agere non currit praescriptio".

Privilegium ne gubi se ni „*per usum privilegio contrarium*" (u nas bi bio slučaj o porabi latinskoga jezika): „Si non sit odiosum, *non amittitur*" (Scavini na istoj str. pod br. 4).

Eto kako je proglašenje glagolice kao povlastice, učinilo ju *neutrnivom*, osobito kad se zna: zašto se *nije* kroz dugo vrieme *mogla* da rabi, po čem ne bi utrnula sve da je ova povlastica i odijozna.

Ali je bez sumnje dana „*in commodum*", kako proizlazi iz gornjih rieči Urbana VIII. [1])

I kao nagrada. A tad je glagolica „privilegium remuneratívum" i uživa sve pogodnosti takva privilegija,

[1]) I bečki nuncij Marijan Falcinelli Antoniacci g. 1868 (v. str. 16 ove razprave): „Fidelium utilitate"; nadbiskup Maupas (str. 16): „la Messa a v a n t a g g i o di queste popolazioni vien celebrata n e l l a l i n g u a G l a g o l i t i c a". Propaganda (str. 10): „p e r i l b e n e d e l l e c h i e s e d a l m a t e",

barem od doba odkada su došli Turci u Europu, jer Papa Pijo VI. u Konstituciji „Suprema potestas od 11 ožujka 1791 piše:

„Cum itaque, sicut accepimus, Breviarium, ritu quidem Romano sed idiomate slavonico et charactere S. Hieronymi vulgo nuncupato, olim a fel. rec. Joanne Pp. VIII. Praedecessore Nostro, concessum et anno 1648. Innocentii Pp. X. item Praedecessoris Nostri iussu reformatum iamdiu desideretur . . . Nos . . . . *commodo* et conscientiae securitati eiusdem Nationis Illyricae, quae late diffusa est et Turcas inter et Schismaticos posita catholicam semper *fidem servavit ac strenue propugnavit*. consulere volentes . . . servato idiomate slavo litterali in omnibus iuxta praescripta per fel. rec. Benedicti XIV. Praedecessoris Nostri incipientes „Ex pastorali“ XVIII Kalendas septembris an. XIV. expeditas litteras . . . motu proprio et certa scientia . . . . Nostra deque Apostolicae Sedis auctoritate . . . dictum Breviarium Slavonicum . . . confirmamus et aprobamus“.

Ovdje je opaza vriedno, da Papa piše ovo „motu proprio“, što znači, da je to u juridičnom smislu „privigium motu proprio concedentis“.

O takvu privilegiju kanonista Ferraris piše:

„Privilegium motu proprio non tantum est altero favorabilius et plenissimae interpretationis, sed etiam non potest argui de subreptione. E contra vero privilegium, quod sine dicta clausula conceditur, corruit per falsa narrata vel tacitam veritatem“, (obreptionem vel subreptionem) (Bibl. promta. Tom. VI. p. 188. n. 13 ad vocem Privilegium).

Tim pak što je glagolica privilegium remuneratorium Sv. Stolica na neki način samoj je sebi ruke vezala, u koliko vrhovna vlast crkve, po punoći koja joj je od Boga

dana, može ukinut i one povlastice, koje nijesu odijozne, ali rek bi po kanoničkom pravu, *ne one koje su date kao nagreda,* jer spomenuti Aichner u istom poglavju, govoreć o opozivu povlastica veli (str. 706 u opazci):

„Privilegia revocantur omnia decreto alicui contraria per clausulam: non obstantibus quibuscumque privilegiis.... sed haec clausula **non tollit privilegium remuneratorium**".

Nu, da predusretnemo eventualnu opazku.

Navedeni primjer sv. Metoda u provadjanju glagolice neće se činit umjestan. On je bio apostol svih Slavena: kao takav došo s Iztoka, kao takva ga Slaveni očekivali i dočekivali; kao takva ga izriečno priznali i Papa Hadrijan i Papa Ivan. Osim toga sv. Metod uživao je Papinu punomoć, kao Papin alter ego, a to sve biskupima fali.

Jest, ali ako danas fali punovlast, nikomu od nas ne fali izgled velikoga Svetca, preodana Rimu; niti nam fali primjer Papa, koji sve što su činili, izvadjali su iz najčišćih motiva, jedino obzirom na Boga, na crkvu i iskrnjega; *pa ipak su svestrano glagolici pogodovali.*

Treba dakle *pogodovat* ovoj svetinji slavenstva, naosob hrvatstva, barem u okviru vlastitog djelokruga. To svak može. A tog je van Rima riedko, osim ako ćemo uzet da je pogodovanje kad na pr. koji sabor, kao oglajski g. 1596, stvori zaključak u prilog slavenskim liturgijskim

knjigama, a pak pruži odmah zatim glagolici otrov, u neosjetljivim omeopatičnim dozam, „sensim“ :

„Optandum tamen est, ut Episcoporum Illyricorum diligentia sensim Romani (razumije se iz konteksta: na latinskom jeziku; jer su i glagolske bogoslužbene knjige sasvim Rimske glede suštine) Breviarii usus cum Missali Romano et Rituali Sacramentoram introducatur“ (Pesante, Op. cit. pag. 115).

U ostalom sad se ne radi o stvaranju, o uvadjanju, nego o čuvanju i nastavljanju. A u tom pravcu cienimo, prema odluci od g. 1898, da je i obična vlast dostatna. Nama se čini, da krivo misle, koji drže, da je taman od one godine biskupima vlast *sužena*. Mi bismo radje rekli, da je proširena, a jest, priznajemo, mudrim taksativim ustanovama svedena na stalne granice, koje su, nakon mnogim dobro poznatog žalostnog izkustva, postale upravo nuždne.

Jurisdikcija biskupa u liturgijskim pitanjima bila sužena davno prije god. 1898 :

Si quid dubii occurrat, recurrendum est ad S. Congregationem pro declaratione (S. R. C. 17 Sept. 1822); nequit enim Episcopus tanquam judex definire dubia super sacris ritibus et caeremoniis exorta (ead. 11 Jul. 1603), aut ritus immutare (21 Mart. 1674). I Tridentski sabor liturgijska pitanja ostavlja reservatno Papi (Sess. XXV, de brevario et missali).

Posebno glede glagolskih liturgijskih knjiga Papa Benedikt XIV u konstituciji „Ex pastorali munere“ god. 1754 pod § 3 oduzimlje *svakomu* vlast, da sudi, tumači itd., preko onoga što je Papa u konstituciji odredio.

Da je odluka od g. 1898 htjela smanjit jurisdikciju Ordinarija, bila bi u prvom redu oduzela, a ne dala, pravo *da i sami mogu proglasit*, koje su župe glagolske:

„E p i s c o p o r u m igitur officii munus erit, in unaquque dioecesi quam primum c o n f i c e r e i n d i c e m s e u c a t a l o g u m e c c l e s i a r u m o m n i u m e t s i n g u l a r u m, quas certo constet, in praesens ea concessione rite potiri".

Jedan osvrt na ovo uoblašćenje, drugi na kanoničko pravo, glede *privilegia*, osobito onih koja su *in favorem* udieljena i kao *remunerativna*, pa će se uvidjet, kako odluka od g. 1898 daje dosta vlasti biskupima, u pitanju praktično najvitalnijih glagolskih interesa.

Naravno, Sv. Stolica, ovlašćujuć biskupe, da sami stvore popis glagolskih župa, ne uoblašćuje ih tim na postupanje protivničko. Da je Sv. Stolica htjela biskupima dati mig, kako no gori oglajski sabor biskupima svoga područja, ne bi im bila dala ovlaštenje, da stvore popis *glagolskih*, nego popis *latinskih* župa. Razlika na prvi pogled neznatna, a u istinu preznamenita, jer se načinom naloga odaje, da Sv. Stolica želi, kô svagda, tako i sada, da se ne zatre, nego *osigura* poraba glagolice za one župe o kojim se već sada može kazat, da su nesumnjivo u zakonitu posjedu te povlastice.

U jednu rieč odluka od g. 1898 nastojala je spriečit zloporabe, a ne spriečit ono postupanje koje odgovara kanoničkomu pravu i povoljnim predajama sv. Stolice.

Tim je Rim još jednom dokazao, da zna *u svako doba* ostat vjeran svojim predajama i zamišljenim osnovama,

koje su s vrhovne strane, bile od vajkada, u pogled našeg amaneta, velikodušne, akoprem su *umanjivale posjed* onoga liturgijskoga jezika koji je na cielom Zapadu malne u izključivoj vlasti.

Skrajne su dakle tačke: 9 i 19. viek jednake. Isti kriteriji u oba vieka: pravični pače blagonakloni, u doba Hadrijana II, kako u doba Lava XIII.

Mimoilazimo iznimke, plod krive obavieštenosti ili neznanja 11. vieka, i vidimo kako je bilo po sredini.

Prvi Papa, koji je bio, četiri vieka nakon Metodova djelovanja, od sinova našega naroda zamoljen, da se o glagolici izjavi, bio je Papa Inocenc IV.

Pravno stanovište glede glagolice bilo je zamršeno. Postojao je *običaj*; ali sporadičan i pretrgnut. Glagolica nije tada uživala oznaku povlastice. S toga oni koji su se željeli služit ovom svetinjom rimske crkve kod Hrvata, nijesu bili mirni u duši: smiju li? i zapitali su Papu.

Inocenc IV. (1243-1254) nije ni časak kolebao i odgovorio *je.... povoljno*, u dva navratka povoljno: prvi put g. 1248 senjskomu biskupu, drugi put Benediktincim u Omišlju na Krku g. 1252.

Prvi Papin odgovor naći će čitatelji u „Borbi za glagolicu“ Pril. B, na str. 113, a o stvari u tekstu na str. 174 i dalje.

Drugi Papin odgovor ne nahodi se nigdje u našim Dokumentima, jer smo istom kašnje imali prigode, da do njega dodjemo, te ga ovdje priobćujemo:

Episcopo Veglensi, ut fratribus monasterii s. Nicolai de Castro Muscla divina officia in lingua sclavica secundum ritum

Romanum celebrandi licentiam concedere possit. Reg. An. IX. ep. 96.

Innocentius episcopus etc. Venerabili fratri Episcopo Veglensi, salutem etc.

Dilecti filii Abbas et Conventus Monasterii sancti Nicolai de Castro Muscla Ordinis s. Benedicti tue dioecesis nobis humiliter supplicarunt, ut cum ipsi qui Sclavi existunt et sclavicas litteras habeant discere latinas litteras non possunt, eis ut in litteris sclavicis secundum ritum Ecclesie Romane divina officia valeant celebrare, prout iidem et predecessores sui facere consueverunt, licentiam concedere curaremus. De tua itaque circumspectione plenam in domino fiduciam obtinentes praesentium tibi auctoritate concedimus, ut super hoc facias, quod videris expedire. Datum Perusii VII. Kal. Februari, Pont. nostri Anno Nono [1]).

Benediktinci, sudeć po Papinu odgovoru, naveli su kao razlog ova tri argumenta:

1) da oni neznadu latinski, i ovaj argumenat mogo je vriedit samo donekle; ipak ga je Papa, spominjuć ga, uvažio;

2) da su oni rodom Hrvati („Sclavi existunt"). I to je Papa uvažio.

3) da običaj nije nov. Inocenc IV. prepustio je riešenje biskupu, ali već tim što nije odbio ni ovu (drugu) molbu, dao je razumjet biskupu, kako želi da se molba rieši.

Za Papu su dakle drugi i treći argumenat bili uvaživi. Nas se osobito tiče drugi. Već što smo Hrvati, što smo sinovi onoga naroda, kod kojega se nahodi glagolska povlastica, mi imamo na nju pravo.

---

1) Theiner. Munumenta Slavorum meridionalium I. 79.

Da je ovo mišljenje izpravno, vidi se i po sadržaju drugog (prvog po vremenu) Papina odgovora. Molba je dolazila od jednoga biskupa (senjskoga), koji dotle latinao, ali u njegovoj biskupiji rabila se glagolica i on nije htio pravit iznimku. Papa mu je to odobrio „licentiam concedimus postulatam", tim najprije što je izreko načelnu velevažnu presudu:

. . . „sermo **rei**, et non **res** (est) **sermoni** subjecta . . .".

A pak, odobrio tim što treba da se i biskup drži onoga običaja koji vlada u njegovoj zemlji:

. . . „ut illis (ostalim svećenicim u državi), *efficiaris conformis, et terrae consuetudinem,* in qua existis episcopus *imiteris...*"

I ovdje je dakle mjerodavan *običaj* i *narod* („terra") u kojem je taj običaj nastao.

Papa je mogo riešit molbu ad personam i dati pravo biskupu dok žive; ali Inocenc IV., latin, nije stegnuo riešenje ad personam postulantis, nego je udielio koncesiju i njegovim nasliednicim, a implicite i ostalim svećenicim, jer je jedan razlog za svih: *običaj i narod.* [1])

Po ovom, mi držimo, da je u vlasti svakoga biskupa da i sam uvede glagolicu, u svaku *novu* crkvu, novu župu, novi Zavod, novi skup i da zato ne treba posebne dozvole, niti da takvi slučajevi spadaju pod poznatu restrikciju jurisdikcije u liturgijskim poslima, jer to je na

---

[1]) S toga se i dogodilo, da se glagolica počela opet uvadjat posvuda, pače u neka mjesta, kako neki misle (v. str. 129) po prvi put, poimence medj uredovnike.

prosto aplikacija pravila: „ut illis efficiaris *conformis*, et terrae consuetudinem, in qua existis episcopus, *imiteris*".

Naravno, ako ima pravilo iznimaka; ako ima crkava i prediela u državi „ubi de consuetudine *non* observantur praemissa", tada ostaje sve pri staroj, jer se nesmije kosit običaj sa običajem.

Nu baš jer se ne smiju na istom teritoriju kosit dva opriečna običaja, proizlazi logično, da se ne glagolske župe, u onim pokrajinam gdje je glagolski običaj po pravu pretežan, imadu izjednačiti ostalima: „ut illis efficiaris *conformis.* — et *terrae consuetudinem imiteris*" — to je eto kriterij, koji je ravnao odlukom Inocenca IV „*uresa kanonista* i *otca prava*".

Niti se tomu protivi odluka od g. 1898, jer kako je iztaknuto odmah na početku ove razprave, ondje se ne daju načelna riešenja, nego naputci *pri porabi*: circa *usum*" već u prvom redku.

Tim manje se može mislit na načelna pitanja u koliko je odluku izazvao konkretan, dakle svedj po svojoj naravi *partikularan* slučaj: *dubium*. A sve su odluke od g. 1892 amo bile takove, te dojedna iztiče, da odgovara na postavljene *dvojbe*:

„Nonnulla *dubia* . . . super *usu* . . . nuper exhibita sunt".

Odluka od g. 1898:

. . . circa *usum* . . *nova proposita dubia* . . .

Odluka od g. 1900:

... de *usu* . . sequens *dubium* . . .

Odluka od g. 1902;

„....de *usu* . . . quaedam *dubia* . . ."

U poviesti imamo pače jedan klasičan slučaj, gdje je upotrebljeno u djelo ono načelno stanovište koje donosi sobom odluka Inocenca IV.

Kod Zadra obstoji poznata varoš Arbanasi, koja, kako joj samo ime kaže, bila je iz početka napučena od Šćipetara nadošlih iz Arbanije. Pučanstvu je trebalo dati župnika, novu župu trebalo je udesit kao latinsku ili kao glagolačku. Bila je tik grada; državnu je upravu vodila mletačka republika, pa svak bi bio očekivao, da će crkovna vlast novoj župi dati latinskoga svećenika, i da će se latinski u njoj obavljat služba božja. Pa ipak, jer su sve župe naokolo bile glagolske, crkovna vlast pronašla je, da je u dužnosti, držeć se nazora Pape Inocenca IV. „ut illis efficiaris *conformis* et *terrae consuetudinem imiteris*“, da proglasi župu kao glagolsku i dade joj župnika glagolaša, akoprem Arbanasi nisu Slaveni.

U ovoj se dakle varoši dogodilo na maleno, ono što se u većem obsegu dogodilo Rumunjima [1]). Kad je u doba sv. Metoda sve okô njih glagolsko postalo, a i medju samim Rumunjima izpremiešanim sa slavenskim življem glagolica poprimljena kao liturgijski jezik one zemlje na kojoj su i Rumunji stanovali, ovi su podvrgnuti bili pod obće pravilo, kao i ostalo pretežno okolišno pučanstvo.

Tko je imao prigode, da se pobliže bavi poviešću glagolice bit će opazio sličnih kriterija množtvo. Mi ćemo samo još dva primjera navesti, s onu stranu jadran-

---

[1]) Ima u Ugarskoj, još i dan danas, i Magjara, njih do 100.000 (Unijata) koji rabe slavensko bogoslužje.

skoga mora, gdje se ne može predpostavit, da je bilo osobitih simpatija prema glagolici, ali bilo je prema njoj često, vrlo često, prilično nepristranosti, a skoro rekli bismo i pravednosti.

U Mletcima od davnine, obzirom na, u veliku broju, ondje nastanjene ili onamo često, po poslu, dolazeće Hrvate, bila je odredjena jedna crkva u kojoj bi, iznimno, (jer u tudjini) Hrvati mogli slušat sv. obrede po običaju koji vladao kod njihove kuće: „quia *Sclavi existunt*".

Iz Mletaka pamti poviest i drugi primjer priznanja u prilog glagolici.

God. 1770 „*Savi e Consiglieri*" mletačke republike imali su, da odgovore na pitanje:

„Se nella Dalmazia abbia mai esercitato leggittimamente giurisdizione ecclesiastica alcun vescovo di rito greco".

Na ovo su savî odgovorili mletačkomu Senatu dosta obsežnom spomenicom, koja se nahodi u Bibl. Marc. Mss. Cl. XIV. N.o 152.

Donosimo uvod, jer nas cieli documenat ne zanima:

„Per rispondere con fondamento e chiarezza ad una proposta così succosa ed in materia incredibilmente vasta ed astrusa, fu necessario metodicamente da molti codici inediti, ed autori stampati greci, latini, illirici, estrar la storia della chiesa greco-rasciana. che senza altro servirà di scorta a sciogliere con facilità e sicurezza il dubbio proposto, che in due capi dividesi: il primo, se mai in Dalmazia vi furono vescovi di rito greco, e secondo, se mai leggittimamente esercitarono questi la spirituale giurisdizione".

Odavle se vidi, da su „Savi e consiglieri“ dobro pro učili predmet, i u istinu, gledajuć mu na sadržaj, i ako nijesu u svem bili tačni, dosta su se istini približili, te u nastavku vele ovo, gdje ćemo nać i za naš predmet jedno dragocieno priznanje u mletačkom kriteriju o zakonitoj uvedbi i obsegu glagolice :

„La chiesa Greco-rasciana distendesi, passato l' Illirico odierno, panonico, dacico e dalmatico, per tutta la Bulgaria ed Ungheria.

Principiò guesto rito spargersi per queste parti nel IX. secolo sotto Basilio imperatore e Fozio patriarca costantinopolitano; e poco dopo li santi fratelli **Metodio e Costantino,** cittadini costantipolitani, ma versatissimi nella lingua rasciana, furono **i primi**, che coll'assenso della santa sede romana unirono nelle sacre funzioni **per la Dalmazia ed altre provincie illiriche** all' uso del rito greco quello **di detta lingua**...“.

Oduzev rieč „rasciano“, koja nije na svom mjestu, u suštini ovo navadjanje, što nam ga pružaju „savi e consiglieri“ iz Mletaka g. 1770, odgovara istini.

Za nas je najvažnija činjenica, da je ovim spisom, nakon duboke prouke, i sama mletačka republika posvjedočila :

1) da je *Dalmacija dio Ilirika* (što se opet u dokumentu pritvrdjuje, veleć: *l' Illirico,* di cui è parte *la Dalmazia*),

2) da su sv. Braća *Ćiril* i *Metod* oni *licem uveli kođ nas glagolicu, uz odobrenje sv. Stolice,* a tako i u drugim pokrajinam ilirskim.

Uz ovako priznanje same mletačke republike nije se čudit, da su i gradjani svih razreda u Zadru i pučanstvo okolice pod konac 18. vieka onako zanosno branili Tretoredce *glagolaše*, osobito obzirom na puk, kojemu služeć u jeziku naroda silno su svakoga svojim radom zadužili, kako to proiztiče iz krasnih dokumenata priobćenih u Prilogu H „Borbe za glagolicu".

Ono mnenje Zadrana i okolišnog pučanstva, da je glagolica neodjeljiva od našega naroda, i da se s njom neizrečena dobra čini, sieća nas prvih doba glagolice, kad je ona jedino radi puka uvadjana, bez obzira na državne uplive i spletke; i na poznija vremena, kad je *radi puka* ovaj običaj od Inocenca IV. potvrdjen, a kako od njega tako i od svih Papa poslie njega, a da se nije od *trinaestoga vieka do danas našo nijedan* Papa, koji bi bio ma i najmanje na glagolicu kidisao.

Izuzam spomenute neprirodne pojave 11. vieka, svih ostalih viekova Rim je bio glagolici pravi štit, i njemu je zahvalit ako još duhopiri, a cienimo da je u pravcu rimskih predaja glede glagolice i onaj poziv što ga sadašnji sv. O. Papa upravlja (v. str. 52) biskupima hrvatskih pokrajina, da bi se dali na skupni sastanak i dogovor glede velike svetinje obstojeće u njihovoj pastvi.

Neznamo hoće li skupnom sastanku učestvovati i biskupi *Bosne* [1]) i *Hercegovine* [2]), ali to bi željeti bilo, da

---

[1]) Kristoforo Suriano, mletački poslanik u Rimu javljajuć (30 kolovoza 1614) svojoj republici, da je u Rim došo Iv. Tomko Marnavić šibenski kanonik, doda: „Sono andato destramente indagando la causa della sua venuta et vengo assicurato, che

se i ovom prigodom vanjskim načinom očituje sklad izmedju pravnoga i praktičnoga obsega, dok znamo da su Bosna i Hercegovina integralni dio Ivanova Ilirika.

Svakako nadamo se, da će ovaj sastanak urodit dobrim plodom, i da će kad se prvi put nakon Grgura ninskoga većina hrvatskih biskupa nadje na okupu radi Ćiril Metodove baštine, izvorno sačuvane medju Hrvatima, ti historični momenti osigurat napokon velikoj, neprocjenjivoj svetinji hrvatskoga naroda miran i zakonit razvoj u obsegu starih granica, jer još je istina, što uviek bilo istina, da je naime

---

dovendosi tradur et stampar li Missali et Breviarij delle lingua latina nella schiavo per b e n e f i t i o dei popoli della B o s s i n a, delle Dalmatia stessa nei luochi posti dentro il territorio del Sig.r Turco, havendo la cura l' Illust. Sigr. Cardinal Serra di ordine di S. Santità, di trovar soggetto atto a quest' opera, gli fu raccordato da Monsgr. Verantio Vescovo di Canadia, che 'l detto prè Giovanni haveva già fatta tal traduttione..." i t. d. (S. Ljubić: „Ogledalo književne poviesti..." I., 41 u opazci, tiskano kod Emidija Mohovića na Rieci 1865).

2) O porabi glagolice u Herceg. Biskup Bjanković je izviestio, da je u Brotnji, Duvnu i Vinici našo župnike glagolaše („Narod" 19/1 1894 u podlistku). Zaslužni Franjevac Bakula u Schematizmu tiskanu u Spljetu, na str. 201: „Quondam, et neque ad huc sunt 80 anni quo alieni de nostris juvenibus, apud privatos, aut in Dalmatico Illyrico Collegio, pro saecularibus presbyteris instrui cessarunt. Isti S l a v i c u m s e r v a b a n t r i t u m; et promiscuae cum Franciscanis populo ministrabant". — Imamo dakle i kontinuitet prakse.

A pa „bosančica"? Zar bi se bila razvila ta varijanta, da ju nije neprekidna, dugotrajna svestrana poraba odgojila, varijanta kroz vjekove rabljena od r i m o k a t o l i k a, ponajpače od F r a n j e v a c a u B o s n i, Dalmaciji i Poljicim? (Milinović: „Crtice" str. 126).

... „eadem ratio illyrici idiomatis litteralis quae ... latini“

kako se to ustanovilo i priznalo u djecezanskoj spljetskoj sinodi g. 1688, kad no je s toga iz sinoda odjeknuo onaj glas stroge opomene i samom onda nemarnomu kleru:

... in eam praecipue curam incumbant, ut illyricum litterale perfecte calleant; alioquin scient, se ad ordines non promovendos“[1]).

Što se tiče Rima, nadamo se, imati ćemo prigode izkusit još jednom, da je ono Stolica Papâ Hadrijana II., Ivana VIII., Urbana VIII., Inocenca X., Benedikta VIV., Pija VI i Lava XIII. Rim nas uči, da pravo ne mre. Kazao nam je to i g. 1887 preko nuncija Galimbertia, kad no je i za najjužnije prediele Dalmacije uztvrdio, da se ne radi o novoj koncesiji, nego o potvrdi stare[1]) A i sama Inocencijeva i Benediktova i Lavova *sankcija* (v. str. 43, 83, 85, 89 i 90) to nam odaje, jer se ne može podat sankcija onomu što već pravno ne obstoji.

Ti nas vjekovni, dosljedni, blagonakloni *kriterii Rima* uvjeravaju, da se u njem neće prevarit *„antemurale christianitatis“* u svojim opravdanih nadama, i da će

---

[1]) V. Pril. B, str. 126.

[1]) ... „in casu actum non fuisse de nova prorsus concessione, sed de vetustae concessionis confirmatione“ („Borba za glag.“ str. 195).

složni hrvatski episkopat, moći nakon svoga sastanka potvrdit istinu onih rieči, koje smo naveli (str. 198) iz uvaženog talijanskog časopisa:

„*La sapienza di Roma non si smentisce mai*“.

Pogreške*:	Popravci:
Str. 11, 17. redak odozgo: nationis	nationi
„ 30, 1. „ „ stavljači	sastavljači
„ 31, 4. „ „ starodnevna	starodrevna
„ 32, 1. „ odozdo: Nigdje gg...	Nigdje! nigdje! gg. . . .
„ 61, 10. „ odozgo: osvjedočiti	osvjedočili
„ 90, 1. „ odozdo: u tekstu: koje je u . . .	koju je u . . .
„ 96, 16. „ odozgo: Ni najljući	ni neki najljući
„ 109, 8. „ odozdo: et libenter instaurasset	et libenter instaurasse et
„ 121, 8. i 9. „ odozgo: Dummlenom	Dümmlerom
„ 128, 16. „ „ priznari	priznati
„ 130, 3. „ odozdo: pront	prout
„ 131, 14. „ odozgo: uz ostalo zanimivih	uz ostalo, zanimivih
„ 140, 12. „ „ vidjeli	vidjelo
„ 154. 8. „ „ non potes	non potest
„ 154, po dnu opazke: Episcopum Nonensum	Episcopum Nonensem
„ 162, 6. „ odozdo: Caetorum	Caeterum
„ 186, 12. „ odozgo: nadalje	i nadalje
„ 187, 6. „ „ naći će samo	naći će ne samo

Osim toga bili su izpušteni sliedeći oveći komadi:

Na str. 64, redak 10 ad verbum: „i t. d.“ bila je izpuštena sliedeća opazka:

[1]) Divan su nam o tom primjer ostavila minula pokoljenja, osobito crkovnjaci, koji su i na sv. posudju upotrebljavali gla-

---

* Donosimo neke, koje nam pale pod oko pri pregledavanju spisa.

golska slova. O tom do dana današnjega sačuvalo se mnogo uzoraka, osobito u zadarskoj nadbiskupiji, ali bilo ih i drugdje. I u Istri. Š. Ljubić: „Razvod istarski“ na str. 12. donosi do onda nepoznati jako krasno urezani nadpis na stalu liepoga gotičkoga kališa na Previšu blizu Cerovlja. On je obielodanio (l. c.) i tri druga do onda nepoznata nadpisa, od njih jedan na zvoniku u Sovinjaku (iz g. 1557), jedan na staroj popovskoj kući u istom mjestu (1594) i jedan na staroj popovskoj kući u Cerovlju (l. c.).

Na str. 65, 10. redak a d v e r b a „u domaćim tiskarnam“ izostala je sliedeća opazka:

[1]) Naši su se stari, malo vremena po iznašašću tiska, pobrinuli, da i oni nabave slova, ali nijesu mislili samo na latinska nego najradje na glagolska. Prvi narodni glagolski knjigotiskar bio je Grgur Senjanin. Na 27 kolovoza god. 1507 on u rodnom gradu Senju dovrši prvo svoje djelo pod naslovom „N a r u č n i k (ritual) p l e b a n u š e v, prevedeno s latinskoga polag Guida de Monte Rotherii, M a n i p u l u s Curatorum“, Brčić u djelu „Chrestomathia Linguae Vetero-slovenicae“ iznosi ulomak Misala tiskana g. 1507 u Senju. Godinu kašnje, naši stari, pametniji od mladjih, pobrinuli su se, da dobiju glagolski B u k v a r ili B u k o v n j a k tiskom kod Bindona i Pasina u Mletcim, gdje je i Grgur Senjanin izučio knjigotiskarstvo i gdje je tiskana prva glagolska knjiga (g. 1483). dakle prije odkrića Amerike (1492), a to bio M i s a l ili S l u ž b e n i k r i m s k i (od poznatih slavenskih knjiga, jedina je češka Biblia tiskana god. 1475, te osam godina starija od hrv. glagolskoga Misala). God. 1531 nahodimo glagolsku tiskarnu i na Rieci. Niti jedan viek kašnje nahodimo, da je i Propaganda u Rimu nabavila bila glagolska slova (v. S. Ljubić: Ogledalo književne poviesti.... I., str. 36-41).

Na str. 74, nakon ono 4 redka u opazci, imalo se nadodat i ovo:

[1]) Presvietli porečko-puljski biskup Dr. Flapp u crkvenom koledaru za god. 88., te prije Odluke sv. Zbora od 5 kolovoza 1898 kojom je poraba glagolice proglašena kao „realna p o v l a s t i c a“, obielodanio je neke propise odnosno na hrvatski jezik u službi božjoj. O staroslovenskom jeziku u tim propisima „De lingua liturgica“ čitamo: „Lingua autem in

qua libri liturgici de mandato et approbatione S. Romanae Sedis typis eduntur aut syro-cäldica, aut graeca, aut latina est, quibus subsequis temporibus s l a v o n i c a a n t i q u a (palaeoslavica) seu S l a v u m l i t e r a l e a c c e s s i t. **Linguae liturgicae** hac de causa istae (te i staroslovenski) appellantur et **sunt**, in iisque solis functiones liturgicae sensu supra declarato peragi possunt".

A opet dalje: Quod attinet l i n g u a m s l a v o n i c a m a n t i q u a m (palaeoslavicam) quae etiam Slavum literale appellatur, haec quidem ....p r o i i s E c c l a s i a s t i c i s e t S a c e r d o t i b u s (upozorujemo ponovno, da ovo bilo obielodanjeno prije odluke sv. Zbora od 5 kolov. 1898) qui ritum Slavo-Latinum profitentur, inter l i t u r g i c a s l i n g u a s c o n n u m e r a t u r (Cfr. Breve Bened. XIV. 26 Augusti 1754).

Tako uči i kanoničko pravo, Dr. Simon Aichner (u svom „Compendium juris ecclesiastici". Brixinae: 1887 na str. 338-9), govoreći o liturgijskim jezicima i obredima piše i ovo: „in Occidente liturgia Ambrosiana et Mozarabica (in quibusdam Hispaniae ecclesiis usitata) a liturgia Romana divergunt e t a u c t o r i t a t e P o n t i f i c i s communitae sunt q u i b u s l i t u r g i a s l a v o l a t i n a accenseri debet, cujus usus e c l e s i i s n a t i o n i s I l l y r i c a e p e r m i t t i t u r. (Bened. XV. Const. „Ex pastorali." 17 Aug. 1754)".

Na str. 85, 6. redak odozdo, a d v e r b u m „kršćanstvo" išla je ova opazka:

[1]) Vrlo uvaženi talijanski časopis „La civiltá Cattolica" od g. 1880 (IV. 257 i dalje) u krasnom članku o enciklici „Grande Munus", pišuć proti onima koji podmiću Lavu XIII kojekakvih političkih namjera, veli da je Papa u istinu imao dalekosežan cilj pred očima, ali ne onakav, kakav mu pripisuju protivnici, i iztaknuv kako južni Slaveni malne sasvim oslobodjeni od Turaka vide pred sobom napast revolucijonarne zastave i zastavu razkola i imaju da se odluče kud će; Papa im dozivlje u pamet Ćiril Metodovu stazu. Ali ne samo Slavenima, nego u obće kršćanima cieloga svieta, te veli (str. 259): „Or eccovi il Papa presentare a g l i s l a v i e d a l m o n d o t u t t o i due grandi apostoli Cirillo i Metodio, c i n t i d i n u o v o o n o r e, e richiamando alla memoria l' i n c i v i l i m e n t o s o c i a l e che e s s i hanno iniziato e

crescinto mercé la predicazione della fede cattolica, indicare non meno agli slavi che agli altri popoli la vera via, che essi debbono battere a fine di pervenire a quella civile perfezione, a cui aspirano."

Na str. 90, po dnu 4. opazke izostavljena su sliedeća dva komada:

[1]) Slično i naš domaći pisac učeni franjevac O. Dr. Ivan Marković, koji u svojoj knjizi: Gli Slavi ed i Papi, I, 158 piše: „Finalmente Leone XIII., che tuttora gloriosamente regge la Chiesa di Dio, colla celebre enciclica „Grande Munus" del 30 settembre 1880, riconfermò l'antico privilegio ai popoli slavi, facendo sue le parole, con le quali, precisamente mille anni prima, Giovanni VIII lo ebbe accordato, a richiamandosi all' apostolica lettera di Benedetto XIV, colla quale la liturgia slava veniva di nuovo sancita."

I kanonik Ivan Devich u svojim „Cenni storici ed elogio" tiskan god. 1882 u Spljetu o „Giovanni di Ravenna e Lorenzo dalmata" na str. 25-6, dotakav se slavenske liturgije, veli uz ostalo: „— essere stata la medesima già approvata e permessa fin dall' anno 880, dal Pontefice Giovanni VIII (ovdje u opazci govori, da je Ivan VIII ne samo dopustio — „permette" — nego naredio — „ma ordina (jubemus) l' uso della lingua slava nella Liturgia"). Nel 1059 essa fu nuovamente proibita, perchè veniva acusata d' eresia, da chi ignorava la lingua slava; ma riconosciuto invece che ciò non era, continuò ad essere in uso non ostante i decreti conciliari, fin dal tempo stesso e coll' assenso di Lorenzo (postao nadbiskupom u Spljetu g. 1059); come in seguito fu sempre finchè il glorioso Regnante Pontefice Leone XIII **richiamò in vigore** le disposizioni dell' or citato Suo predecessore".

Na str. 93, u opazci, u redku 23, nakon rieči: „Isto tako čini".... imalo je stat i ovo: kapelan Ugljanski (22 travnja 1466) Toman Matešić (Docum. str. 101) i

Na str. 98 po dnu opazke išle su u nastavku i sliedeće rieči: A i prije Kopitara Gelazij Dobner (g. 1785, kao i prije Račkoga Šafaržik 1859 (v. Jagić: „Priměri starohérvatskoga jezika" I. str. 16, 17).

Na str. 103, 5 redak odozgo, na rieči: „na staroslovenskom jeziku" ide sliedeća opazka:

[1]) Dokumenat „Anonymi Salisburgensis A. 873 (te suvremeno sv. Metodu) scriptoris historia conversionis Carantanorum" (v. Ginzel. Codex, str. 46-57. Prodan: „Borba za glagolicu" Pril. B. str. 64-65): „usque dum quidam graecus, methodius nomine, noviter inventis sclavinis litteris, . . . vilescere fecit cuncto populo ex parte (Sclavorum) missas et evangelia ecclesiasticumque officium illorum, qui hoc latine celebraverunt".

Na istoj strani 103, isti redak (5) na rieči: „na tom jeziku pjevao" idu rieči:

[2]) „Excerptum e libello de conversione" Carantanorum (Ginzel: Codex, str. 68. Prodan: „Borba za glagolicu" Pri. B str. 81) donosi i sliedeće rieči: .... „super uenit quidam Sclauus ab Hystrie et Dalmatie partibus nomine Methodius qui ad inuenit Sclauicas literas et Slauice celebrauit diuinum officium et uilescere fecit Latinum".

Na str. 118 u trećoj opazci, nakon brojaka 92, 93 ide i ovo i 104, gdje o „Sclavinorum terrae" i „Slav. regna" (višebroj, dakle ne samo Dalmacija i dalmat. Hrvatska).

Na str. 123: „A opet . . . . pod Braslava (bana posavske Hrvatske. Op. prepisivača) dobježe velik dio slavenskoga panonskoga plemena. Znamo, da je Braslav poslije god. 896 i preko Drave zapoviedao, s ono malo zemlje, što je ostala od Magjara". (Smičiklas, l. c., str. 215): I tako bi bilo istina, da je Posavska Hrvatska više manje dielila svoj udes s prekodravskom Pannonijom kroz cielu drugu polovicu 9 vieka.

Na str. 151, u 1. opazci, nakon: ove Razprave, dodaj: „a osobito dalje, str. 104". (I cielu ovu opazku treba stavit kao prvu na str. 152).

Na str. 189 u 3. opazci izostale su sliedeće rieči: „Vidi i i na str. 41 ove razprave iz govora u saboru: .... „ima za *širenje*, ili da pravije rečem, *za uzpostavljanje glagolice u nje prvašnji posjed*". V. i str. 54.

Uspomene

Preko „Katoličke hrvatske tiskarne“ mogu se nabavit i „Uspomene“ D. Iva Prodana. Dosle izišli su sliedeći snopići:

I.	Naš program	Ciena 60 para
II.	Obseg ujedinjene Hrvatske . .	20 „
III.	O Domovini i Značaju . .	20 „
IV.	O hrvatskom državnom pravu .	50 „
V.	Moj „Album“	80 „
VI.	Hrvatska pored Italije . . .	80 „
VII.	Hrvatska iznad Italije . . .	20 „
VIII.	Borba s talijanašima . . .	60 „
IX.	Borba s talijanašima [Zvonimir hrvatski kralj]	40 „
X.	Borba za glagolicu [str. 640] .	K 5:— „

☞ Svezak X. „Uspomena“ prema osnovi [V. „Uspomene“ snopić I, 5] imao se bavit predmetom pod br. IV. [l. c.] a glagolicom istom pod br. VIII. [l. c. str. 6]. Nu progonstva zahtjevala da se dade prednost onomu što je vrieme i prigoda izniela.

Nova Predbrojba

Pokle se X. svezkom „Uspomena“, i bez obzira na znatno veći oblik, primiče kraju prvobitno opredieljeni broj od 100 araka, na koje je pisac god. 1895 otvorio predbrojbu; i pokle će i drugi dio ove knjige [„Borbe za glagolicu“] zapremat prostora koliko prvi, a ostaje da se izcrpi još pet predmeta [vidi I. snopić „Uspomena“ na str. 5-7], red je bilo piscu otvorit predbrojbu na drugih 100 araka „Uspomena“. Uvjeti ostaju isti kao god. 1895 [10 K za 100 araka, ili ti za 1600 strana, u osmini]. [1])

---

[1]] Ima razpoloživih još nekoliko iztisaka dosadašnjih snopića I-IX „Uspomena“, uz gori naznačenu cienu. *Naručbe ne predplaćene ne uzimlju se u obzir.*

Novi predbrojnici [predplatnici] „Uspomena“ dobivaju dosadašnje snopiće I-IX. razmjerno uz istu cienu, uz koju i stari predbrojnici, t. j. uz uk. K 3:20 franko na kuću.

☞ CIENA 2 K ☜

BX
1520
.C8J4

Je li glagolica pravo
svih Hrvat?

BX
1520
.C8J4

Je li glagolica pravo svih Hrvat?